

Glatz Ferenc:

A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története

Már Lukinich Imre is — éppen a Történelmi Társulat történetének feldolgoása közben — szól arról, milyen szoros egymásrahatás tapintható ki a neoabszolutizmus Magyarországnak politikai helyzete és történettudománya között.¹ Megállapítását, hogy az önkényuralom idején a történelem felé fordulás tulajdonképpen reakció volt az adott politikai rendszerrel szemben, ki kell egészítenünk: ez a politikai rendszer ugyanakkor tudományos intézményeink működését erősen vissza is szorította. Érezhető volt ez nemcsak a tudományos egyesületi élet megfogyatkozásán, a Kisfaludy-Társaság működésének betiltásán, majd lassú tengődésén,² a Természettudományi Társulatban pl. a demokratikus beállítottságú vezetők (Bugát) háttérbeszorításán,³ s a társulati életnek az összbirodalmi érdekeknek történő alárendelésén,⁴ hanem a tudományosság hivatott központja, a Tudományos Akadémia tevékenységének erős korlátozásában is.⁵ A korszak tudománytörténetének mélyebb elemzése bizonyára szoros kapcsolatot állapítana meg az Akadémia e visszaszorítottsága és erősen jobbratolódó vezetése között. Az Akadémia vezetésének harcot kell indítania, hogy célkitűzései közé a magyar nyelv kiművelése visszakerülhessen; a történelmi forráspublikációk fedezésére kevés a pénz, s ezért arisztokrata támogatókat és a kiadványok megvásárlását kötelezően vállalókat kell keresni;⁶ a tudományvezetésben még mindig erős a felekezeti megkülönböztetés katolikus és protestáns között; nem képes az MTA átfogni a mind számosabb magyar történetkutatót.⁷ Tények, melyek között az összefüggést első tekintetre is érzékelhetjük.

A magyar tudományosság egyes ágainak, s talán leginkább a történettudománynak fejlődési vonala így jórészt kívülesik a korabeli Akadémia körén. Azok a magyarországi és erdélyi forráspublikációk, melyek az 50-es években indulnak, csak kis részükben akadémiai indíttatásúak. Noha az 1854-ben létre-

¹ Lukinich Imre: A Magyar Történelmi Társulat története. Bpest. 1918. 15—16. l.

² Kéky Lajos: A Kisfaludy Társaság története 1836—1936. Bpest. 1936. 104—105. l.

³ A Királyi Magyar Természettudományos Társulat története alapíttatásától fogva máig. Írta: Kátai Gábor. Pesten, 1868. 216—217. l.

⁴ A Magyarhoni Földtani Társulat Alapszabályai. A Társulat 1850-ki szeptember 3-án tartott közgyűlése helybenhagyása szerint kiadta Kováts Gyula társulati titoknok. Pesten, 1851. 1—2. l.

⁵ Vázlatok a Magyar Tudományos Akadémia félszázados történetéből (1831—1881). Bpest. 1881. 13—43. l.

⁶ Uo. 15., 42—43. l. Angyal Dávid: A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom. Budapesti Szemle. 1903. 116. köt. 20., 26—28. l.

⁷ Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bpest. 1961. 46. l.

hívott Történelmi Bizottmány a Történelmi Tár kiadásával csökkenteni akarja a történettudományos érdeklődés és az Akadémia közötti szakadékot, és „mind az író és olvasó közönség részvételét a' történelem 's annak forrásai iránt felgerjeszteni és táplálni” szándékozik,⁸ és az 1858-as választásoknál a fiatalabb s vidéki történetkutatók közül is igyekeznek néhányat a levelező tagok sorába választani, az MTA mégsem képes hatókörét növelni, s nem tud zártságából engedni. Így szorulhat az Akadémia falain kívülre a Dunántúli Történetkedvelők szinte valamennyi egyesület-alakulási és publikációs kezdeményezése, az első „történettudományi szaklap” alapítási kísérlete.

Az 1866 végi enyhült politikai helyzet, az országgyűlés összehívása, a „kiegyenlítés” konkrét lehetőségének felmerülése a tudományos közéletet sem hagyta érintés nélkül. A kiegyezés előszelétől sok újat, változást vártak a történettudósok különböző köreiből. Már a január végére összehívott akadémiai nagygyűlést is sok találgatás, mozgolódás előzte meg.⁹ Köztudott volt, hogy Horváth Mihály kegyelmet kapott, és útban van hazafelé.¹⁰ Január 21-re összehívták a „philosophiai törvény és történettudományi osztály”, 27-re az MTA Igazgatósági ülését,¹¹ és Wenczel Gusztáv — a kor egyik legrangosabb jogtörténésze és okmányközlője — mind buzgóbban veti fel az Országos Levéltár életrehívásának gondolatát.¹² De a Dunántúli Történetkedvelők soraiban is élénkülés tapasztalható. Az 1866 karácsonyán tartott sikeres összejeövetelük után¹³ az Akadémia közgyűlésére Pestre látogató Ráth Károly „a hazai diplomaticával igen nagy összeköttetésben” álló tervéről akar értekezni Thaly Kálmánnal,¹⁴ Pesty Frigyes pedig ismét foglalkozik régi tervével, a Századok megindításával. „Pestyvel tegnap is sokat emlegettünk — írja Thaly Kálmán Ráthnak —, vár ő is, és hogy hozná le magaddal a „Századunk” számára a Szemerén tartott értekezésekből minél többet.”¹⁵

A történettudományos közélet e fokozott felporzódulásában fogant a Történelmi Társulat alakításának eszméje. „Már 1866 végén 1867 elején bizalmas eszmecserék közben sokszor szóba jött egy történelmi társulat felállításának szükséges volta” — írja 25 év távlatából a kortárs Szilágyi Sándor.¹⁶ A „bizalmas eszmecserék”-nek írott nyomai nem maradtak, s csak sovány hipotézisekre jogosítanak fel bennünket azok a vékony szálak, melyekkel pl. Thalynek „A Magyar Történelmi Társulat keletkezése”-ről nem egy vonatkozásban ferdítéssel megírt krónikáját¹⁷ és a „dunántúliakkal” kapcsolatos néhányszavas

⁸ Történelmi Tár. I. köt. Előszó. VII. 1.

⁹ Thaly Kálmán—Ráth Károly 1867. január 15. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár. Ráth Károly levelezése II. Magyar Irodalmi levelezés 4r-163. (A továbbiakban: MTAKK Ráth K. levelezése.)

¹⁰ *Pamlényi Ervin*: Horváth Mihály. Bpest. 1954. 89. 1.

¹¹ A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője (a továbbiakban: MTA Értesítő) 1867. 2. sz. 23., 27—39. 1.

¹² Ld. erről: Pesti Napló január—februári; jún. 6-i számait. A későbbi hivatalos — de elutasított — tervezet-fogalmazványt közli: MTA Értesítő 1867. 6. sz. 133—136. 1.; 9. sz. 171. 1.

¹³ Hon, 1867. jan. 11. Az ülést Répce-Szemerén tartották.

¹⁴ Országos Levéltár. Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek (a továbbiakban: OL. Thaly cs. lvt. Levelezés). Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. jan. 23.

¹⁵ Thaly Kálmán—Ráth Károly 1867. jan. 15. MTAKK Ráth K. levelezése I.

¹⁶ *Szilágyi Sándor*: Titkári jelentés. (Visszapillantás az első század-negyedre: 1867—1892) Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulat negyedszázados fennállásának napján 1892. május 15-én tartott ünnepélyes közgyűlése alkalmára. Bpest. 1892. 14. 1.

¹⁷ Századok, 1867 júl. 1—18. 1.

utalásait összekapcsolhatjuk.¹⁸ Nincs miért kétségbevonni tehát a kortárs Szilágyi további leírásának igazát, mely szerint a Történelmi Társulat létrehívásának gondolata Pesty Frigyesztől indult ki. Noha túlzás azt állítani, hogy Pesty lapját, az 1865-ben már engedélyezett Századokat „...nem akarta addig megindítani, míg a Történelmi Társulat fel nem áll...”,¹⁹ de tény, hogy ekkor foglalkozik a Századok megindításának tervével, s hogy Pesty később is „ezen eszme (ti. a társulati — G. F.) első ébresztője”-nek nevezi magát.²⁰ Pesty, ki már évek óta a „dunántúliakkal”, mindenek előtt Ráthtal jó kapcsolatban áll, megkéri a „dunántúliak” egyik pártfogóját, Ipolyi Arnoldot, hogy hívjon össze értekezletet, ahol a Társulat megalakítására vonatkozó elképzeléseket megvitathatják.

Így ül össze február 2-án a Történelmi Társulat megalakulását előkészítő első „bizalmas értekezlet” Ipolyi elnökletével. A résztvevők: a „dunántúliak” szervezője, Ráth Károly, az archeológus Henszlmann Imre, Rómer Flóris, Torma Károly, a későbbi neves genealógus Nagy Iván, a tekintélyes jogtörténész Wenzel Gusztáv, Thaly Kálmán s Pesty Frigyes.

Mielőtt azonban a közölt források és a hozzájuk hol jobban, hogy kevésbé szorosan kapcsolódó nagy levelezési anyag alapján megkísérelnénk az „alapító értekezletek” vitáit felvázolni, vessünk egy pillantást a kiindulási pontot képező eddigi kutatásokra.

Már 1867 nyarán Thaly Kálmán szól arról, hogy az értekezletek során több változtatás után alakult csak ki a Társulat alapszabálya. Az első alapelveket a február 2. (és 4)-i értekezlet(ek) fogadta el, majd február 7-én „hosszasabban tartó eszmecsere fejlett ki s különösen a társulati szervezet gyakorlatosságát illetőleg Csengery és Toldy indítványára több rendbeli lényeges változtatás történt, a társulati alap lehetőleg kiszélesítvén.”²¹ E változtatás, vagy esetleg ellentét, — melyeket Thaly közvetlen a történetek után nem is hallgathatott el — később elmosódtak a társulat történetének irodalmában. A negyedszázados „visszapillantás”-ban Szilágyi Sándor szót sem ejt róla,²² Márki Thaly életrajzában ill. Adatgyűjteményében pedig szintén elhallgatja a feltételezhetően tudott ellentéteket.²³ A legmeglepőbb, hogy a korabeli levelezést jól ismerő, s ha másként nem, a Ráth-levelek kapcsán bizonyára a problémába botló Lukinich sem tesz erről említést.²⁴ E nagy hallgatás oka bizonyára abban keresendő, hogy mind Szilágyi — a kortárs —, mind Márki — a Thaly — Ipolyi levelezés ismerője²⁵ —, mind Lukinich munkája az „évfordulók”, illetve Márkié a Thaly-igazolás jegyében íródtak. Az alapszabály körüli vitákról, azok hevességéről Várkonyi Ágnes szól ismét, s Ráth levelei alapján feltételezi, hogy Ráth Károly elképzelése és az elfogadott alapszabály között — mely mellé Thaly is odaállt — különbség, illetve ellentét volt. „Valószínűleg demokratikusabb alapon képelték el Ráthék a Történelmi Társulatot, amelyben nem a

¹⁸ Uo. 1. 1. és Thaly Kálmán — Ráth Károly 1867. jan. 3. MTAKK Ráth Károly levelezése II.

¹⁹ Szilágyi Sándor: i. m. 14. 1.

²⁰ Források 5. Thaly hasonló értelemben állítja be Pesty Frigyes. Századok, 1867. júl. 1. 1.

²¹ Századok, 1867. júl. 2. 1.

²² Szilágyi Sándor: i. m. 14—15. 1.

²³ MTAKK. Történelem 2r—314.

²⁴ Lukinich Imre: i. m. 22—25. 1.

²⁵ Márki Sándor: Adatgyűjtemény Thaly Kálmán életrajzához. I. köt. MTAKK. Történelem 2r—314.

magas tisztség, az anyagi tekintély, hanem a tudományos felkészültség és tapasztalat dönt a történetírás kérdései s a historikusok munkája felett” — írja.²⁶ A kutató ezek után joggal érezhette elsődleges feladatának, hogy a Társulat megalakulásának történetéről írva mindennek előtt a megalakulás hogyanjáról határozó előértekezletek menetét igyekezzék rekonstruálni. Próbálja meg tisztázni a különböző álláspontok lényegét: mennyiben álltak ezek szemben egymással, s hogyan alakult ki a Társulat elfogadott alapszabálya; a korabeli történetírók közötti személyi ellentétek, vagy esetleg más-más történészcsoportok összecsapása húzódik-e meg a Társulat megalakulása körül kibontakozott viták mögött?

Az előértekezletek története ugyanakkor a további és már ismertebb eseménysorozat — közgyűlés, választmányi ülés — szereplőit is megvilágítja, e szereplőket, s magát az életrehívott Társulatot is segíti elhelyezni a korabeli történész-közélet frontjain.

*

Az 1867. február 2-i és ennek folytatásaként a 4-i értekeztet megvitatta és egyhangúlag elfogadta a Társulati alapszabályelveket. Az ülések menetére vonatkozóan nincs miért kételkednünk az eddigi leírásokban: Ipolyi Arnold „előterjeszté az összejövétel célját; a rég óhajtott társulat eszméje közlekedéssel fogadtatott”.²⁷ A vita lefolyásáról igen keveset tudunk. A források csak Wenzel Gusztávot emelik ki, mint akinek az ülésen fontos szerepe volt,²⁸ és Pesty Frigyes egy későbbi levelében utal arra, hogy Ráth Károly a tagok felvételénél a többieknél erősebb szigorral kívánt eljárni.²⁹ A vita után kialakult és egyhangúlag elfogadott alapszabálytervezet első formájának alapvonásait jórészt az alább közölt levelezési anyagból és a „Különvélemény”-ből hámozhatjuk ki.

A javaslat szerint az alakítandó Társulat lényegében szűkkörű, működésében csak tudományos munkára hivatott történészek munkálkodására alapozódó intézmény lenne, melynek meghatározott számú tagjai közé jutni tudományos elismerést jelentene. Szervezeti építményében és egész tervezett tudomány-közéleti szerepének kialakításában a Kisfaludy Társaság példája vezette az alapszabálytervezet alkotóit. Ahogy annak *szervezeti funkcionálása* a néhány — először 10, majd 30, 40, később 50 — irodalmár és tudós együttes, vagy különálló tevékenysége volt, s a „közönség”-nek, a kívülálló irodalmároknak, támogatóknak csak az olvasás, s az „irodalompártolás” jutott,³⁰ úgy a Történelmi Társulat első alapszabálytervezetében is határozottan elkülönül-

²⁶ *Várkonyi Ágnes*: i. m. 109. l. Ezt a szembeállítási alapot fogadja el lényegében Mann Miklós is, aki álláspontjának dokumentálására az üléseken ellenzékbe szoruló Pesty Frigyes és Ráth Károly beadott Különvéleményét is elemzi. (*Mann Miklós*: Ráth Károly. Századok, 1965. 4—5. sz. 856—857. l.)

²⁷ Századok, 1867. júl. 2. l.

²⁸ Nem tudhatni pontosan, hogy az első értekezleten Wenzel csak az ülés lebonyolítási menetére — a „pontonkénti megvitatásra” (Századok 1867. júl. 2. l.) —, vagy pedig az alapszabály pontjainak tartalmi vonatkozásaira tesz-e indítványt (*Szilágyi Sándor*: i. m. 14. l.). Tudjuk róla viszont, hogy ő már évekkal korábban gondolt „egy Pesten szervezendő történetmívelő társaság”-ra. (*Glatz Ferenc*: Kísérlet történelmi folyóirat indítására 1865-ben. *Iratok* 10. 123. sz. jegyzet. Századok 1966. 6. sz.)

²⁹ Források 2.

³⁰ Vö. a Kisfaludy-Társaság alapszabályai 7. §. Közli: *Kékely Lajos*: i. m. 33. l. Alapszabálymódosítások: uo. 48. l., 79. l., 106. l.

tek a „szakférfiak” — azaz a *rendes tagok* — és a *résztvevők*, valamint az *alapítók*. A társulat minden ügyében — valószínűleg kiírandó pályázatok, egyes munkák támogatása, a társulat „firmája” alatt megindítandó folyóirat, kiadványok iránya stb. felől — az aktív történészek, a rendes tagok döntenének. Ők határoznák meg az alapszabály egyes pontjait, az anyagi alap hova fordítását, ők döntenének, kik kerülhetnének a rendes tagok közé (minden valószínűség szerint itt ajánlás alapján történő választásról van szó, mint a Kisfaludy Társaságnál), s ők választanák meg a társulat vezetőségét is — természetesen a maguk sorából. A résztvevő tagok és az alapítók képezték volna tulajdonképpen a közönséget, akik a maguk évi 5, illetve 100 forintjukkal a társulatot anyagilag fenntartanak. „A közönség pártolja az intézetet, fizessen, olvasson, — mi meg gyűjtünk kútforrásokat, tanulunk, dolgozunk, irunk” — írja az eredeti javaslat szellemében Pesty Frigyes.³¹ Amellett hogy mind Pesty Frigyes ez érvelésében, mind Ráth Károly, a későbbi vita folyamán elképzelésük példaként a Kisfaludy Társaságot emlegeti, s annak mintájára akarják formálni a létrehozandó Történelmi Társulat tervezetét, mégis a levelezésükből kihámozható első alapszabálytervezet szellemén közvetlenül felfedezhetjük évek alatt kialakított társulásuk, a Dunántúli Történetkedvelők „egyleti formá”-jának nyomait.

A kor historiográfiájával foglalkozó valamennyi munka kiemeli, hogy a Történetkedvelők legnagyobb érdeme éppen az volt, hogy bizonyították: a forrásfeltárás, a forráskutatás szervezetté tételére szükség van, a történetkutatókat egybe kell fogni. E tevékenységükkel lényegében előkészítették a talajt a Történelmi Társulat létrejöttéhez.³² A kapcsolat azonban szorosabbra fűzhető s konkrétabbá tehető, ha a „túl a dunaiak” szervezeti életét és az alakítandó Társulat tervezett első formáját összehasonlítjuk.

A történetkedvelők törzsgárdájának mindegyike kutató történész. Céljukat maguk is többször a hazai nagyszámú okmány felderítésében jelölik meg, ez szerteágazó levelezésük állandó témája, ez üléseik napirendje. Összejöveleik első napján új okmányokat olvastak fel, ismertették kutatásaik újabb eredményeit, másodnapon pedig a helyi vagy szomszédos levéltárakat bűjták. Munkahelyük azonban annyira kötötte őket — Ráth levéltáros, Nagy Imre táblabíró, Véghely Dezső ügyvéd, Pesty az Iparbank titkára. . . —, s ráadásul az ország különböző részeiben laktak, hogy személyesen gyakrabban csak a Dunántúl északi felében lakók találkozhattak.³³ Emellett a kimért anyagi helyzet s a hatvanas évek elejének nem egyszer feszült politikai légköre következtében egy-egy összejövetelükön csak hatan-heten jelenhettek meg. Közönség természetesen csak az első napon kapott helyet, akkor a vendéglátó család tagjai, rokonai, betűre kapott barátai hallgatták felolvasásaikat, előadásaikat.³⁴ Társulásuk, közös munkájuk hivatása tehát elsősorban egymás szakmai segítése volt: a tudományos irodalom gazdagítása, új adatfeltárásokkal támogatni a forráshoz nem férő

³¹ Források 12. A.

³² Vö. Thaly Kálmán, Szilágyi Sándor, Lukinich Imre, Várkonyi Ágnes és Mann Miklós említett munkáit.

³³ Jellemző, hogy Pesty Frigyes és a „dunántúliak” egyik törzstagja, Nagy Imre — noha állandó levelezési kapcsolatban voltak — személyesen nem is találkoztak. (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre—Thaly Kálmán 1867. dec. 17.)

³⁴ Nagy Imre: A Dunántúli Történetkedvelők. Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulat negyedszázados. . .

kutató társakat, igyekezni a történettudományos munkákat az olvasókkal megkedveltetni. A „közönség” ebben az értelemben valóban csak olvasott, vagy — néhány jelenlevő — felolvasást hallgatott.

A megalapítandó társulat alapszabálytervezete és a „dunántúliak” működésének szükségzavú leírása is érzékelhetővé teszi az egymásmelléállítás jogosságát, melyet talán minden egyébnél megfoghatóbban magyaráz az a tény is, hogy az első — február 2-i és 4-i — üléseken részt vevő történészek — Henszlmann és Wenzel kivételével — a Dunántúli Történetkedvelők közé tartoztak.³⁵ Ipolyi Arnold pedig, az értekezletek összehívója és elnöke, éppen a „dunántúliak” új patrónusa.³⁶ Nem túlzott tehát azt állítani, hogy a Társulatban évek óta hol lazább, hol szorosabb együttműködésük szervezeti kereteinek megvalósulását látták.³⁷

A „dunántúliak” és a Történelmi Társulat első tervezete között további kapcsolatok is kimutathatók. Nemcsak a szervezeti felépítés, hanem — amit az erre vonatkozó elképzelések takartak — a Társulat *célját* tekintve is.

Már fentebb mondtuk, hogy a társulat e formájában olyan intézmény valósult volna meg, melynek rendes tagjai közé tudományos rostálás alapján lehetett jutni, s mely céljának mindenekelőtt „a hazában szétszórt szakférfiak közös erővel” történő támogatását tartotta.³⁸ Az elképzelések azonban ennél tovább mentek: mint a javaslatához legkövetkezősebben ragaszkodó Pesty Frigyes és Ráth Károly közölt leveleiből is kitetszik, határozottan és nyíltan az Akadémián kívüli erőket — azaz az Akadémián kívülre szorult történészeket — akarják egyesíteni. Látszik ez már akkor is, mikor Pesty és Ráth állandóan a Kisfaludy Társaság példájára hivatkozik,³⁹ mikor a Különvéleményben az Akadémia párhuzamos példaként szerepel „az állítólagos céhszerű szervezés mellett” stb.⁴⁰ De a változtatások ellen harcolva Pesty Frigyes ezt világosan meg is fogalmazta: „Az akadémián kívül álló erők egyesítéséről azonban szó sem lehet, ha az utóbbi javaslat (ti. az eredetitől eltérő — G. F.) elfogadtatik.”⁴¹ Ez a szándék, ez a célkitűzés tehát ismert volt. S a Társulatra vonatkozó ilyen elképzelések mögött ismét a „dunántúliak” többéves tapasztalatait, Akadémiához való viszonyuk alakulását kell felismernünk.

Utaltunk az 50–60-as évek akadémiai vezetésének irányára. Ezen az arisztokrata szellemű vezetésen csak enyhe változtatást hozott, hogy a hatvanas évek elejétől Deák körének mind jelentősebb politikai befolyása volt a tudománypolitikai vezetésben is. Noha az 1858-as választásokon tettek bizonyos engedményt a „liberálisok”, a „protestánsok” javára, s bevettek néhány

³⁵ Vö. Nagy Imre: i. m.; Mann Miklós: A Dunántúli Történetkedvelők Társasága. Kézirat.

³⁶ Ipolyi Arnoldot 1866 őszén a korábban anyagi és elvi okok miatt kivált Paur Iván helyére a Dunántúli Történetkedvelők felkérték: vegyen részt a Hazai Okmánytár kiadásában. (Esztergomi Prímási Levéltár. Ipolyi levéltár. A továbbiakban: EPL. Ipolyi lvt.) R. 113. Ráth Károly—Ipolyi Arnold 1866. szept. 20.) Ipolyi — aki a „dunántúliakkal”, különösen Fraknóin keresztül már korábban is kapcsolatban állt, pénzzel is támogatta őket — vállalja is a kiadásban való részvételt: az Okmánytár III. kötetének dedikációját ő írja, s kötetenkénti 50, illetve 100 forintjával is jelentősen segíti Ráthékat. (Ld. MTA KK. Ráth Károly levelezése I. Ipolyi Ráthhoz írott levelei és EPL. Ipolyi lvt. R. 114., R. 116., R. 117., R. 119.)

³⁷ Vö. még Várkonyi Ágnes: i. m. 109. l.

³⁸ Források 12. B.

³⁹ Források 3., 12. B.

⁴⁰ Források 12. B.

⁴¹ Uo.

fiatalabb történészt a levelező tagok sorába — ekkor került be Pesty Frigyes, Ráth Károly is —, mégis a hazai okmányfeltárá „történetbúvárlók” táborá messze túlnőtt az Akadémia által különben is lazán összefogott kutatók, tudósok szűk körén. A kiszorulás legtipikusabb példáját talán épp a „dunántúliak” adják. Bár az említett Ráthon, Pestyn kívül ekkor már Rómer, Nagy Iván s természetesen Ipolyi levelező tagok voltak, egymáshoz intézett leveleikben egyértelműen vallanak a magyar tudományosság hivatalos vezetésével való szembenállásukról. Ráth Károly már 1860-ban elküldi Toldynak „lemondó iratát” az akadémiai tagságról, mivel a Történelmi Társban munkájának megjelenése egyre késik, s noha Toldy „visszavonulás” helyett „tevékeny közreműködését” kéri, Ráth egyik Ipolyihoz írott levelében kissé elkeseredetten írja: „közelebb vagyok az Akadémiávali szakításhoz, mint egygyütt létünkör beszéltem”.⁴² Néhány évvel később Fraknói a „dunántúliak” egész működésének, a Hazai Okmánytár kiadásának egyik célját abban látja, „hogy lássa a világ, hogy nem engedjük az Akadémiát monopolizálni a tudománnyal”.⁴³ Amikor azután nagy pénzhiánnyal küzködve hiába kéri az Akadémiától az Okmánytár kiadásának támogatását, még jobban eltávolodnak — ahogy Nagy Imre mondja — „a pesti tudós vaskalaposok”-tól.⁴⁴

Az első alapszabálytervezet készítői előtt tehát egy olyan tudományos intézmény létrehívásának eszméje állott, amely megvalósulása esetén az Akadémián kívül tudományos szakmai keretet adhat a közös történész-munkának, amely állandó tudományos fórum, s tagjának lenni felér az „elismerés koszorújára”-val. Ezt a törekvést leginkább a „dunántúliak” rendkívül sok akadállyal nehezített működése érlelte meg, s ennek hatása nemcsak a Társulat első tervezetének szervezeti felépítésén, hanem működési céljainak megfogalmazásán is észrevehető.

Várható volt, hogy egy olyan intézmény létrehívásának terve, amely megvalósulása esetén az Akadémia „tudományos állását” nem kis mértékben csökkentené, a tudományos vezető körökben ellenzésre talál majd. Számolt ezzel a lehetőséggel maga Ráth Károly is, aki a február 4-i ülés után hazautazva Győrbe, inti Thaly Kálmánt, hogy „vigyázni kell, nehogy testáljanak valamit Venczel etc. uraimék!”⁴⁵ Ha az ülés résztvevői közül nem is, de kívülről hamarosan bekövetkezett ez a támadás.

A február 4-i ülésen megbízták Thalyt, az értekezlet „tollvivő”-jét (jegyzőjét), hogy az elhangzottak alapján fogalmazza meg a Társulat alapszabálytervezetét,⁴⁶ s mutassa majd be Ipolyinak, Pestynek és Rómernek — valószínűleg azért, hogy ténylegesen egyezik-e az elfogadott tervezettel —, s majd a következő, február 7-i ülésen az ismét összegyűlt értekezletnek olvassák fel.⁴⁷

⁴² Ráth Károly—Ipolyi Arnold 1860. júl. 14. OSzKK Levelestár.

⁴³ Fraknói Vilmos—Ráth Károly 1864. okt. 5. MTAKK Ráth Károly levelezése II.

⁴⁴ Nagy Imre—Ráth Károly 1866. júl. 21. MTAKK Ráth Károly levelezése I.

⁴⁵ OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. febr. 13. Más levelekből sem derül ki, hogy miért említi itt Ráth Wenzel nevét, talán valamiben Ráthék ellen szólt. Tény, hogy később az eredeti javaslat egyik védelmezője. (Források 1.)

⁴⁶ Századok 1867. júl. 2. I. Márki Sándor már arról ír, hogy Thaly az előzetes ülés „előadója” volt. (Márki Sándor: Thaly Kálmán élete. 77. I. MTAKK Történelem. 2r—314.)

⁴⁷ Semmi jel nem mutat arra, hogy a febr. 7-i ülésen az előző értekezletek határozata alapján nyitottak volna újabb vitát a már elfogadott alapszabálytervezet felett. Erre enged következtetni az is, hogy Ráth Károly tartott ugyan a változtatástól, de a leendő közgyűlésen, s nem a következő értekezleten. OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly — Thaly Kálmán 1867. febr. 13.

Február 7-én már megváltozott összetételű társaság ült össze. Az ülésen megjelentek — nem tudni kinek a javaslatára történt a meghívás — Csengery Antal és Toldy Ferenc, az Akadémia elismert tekintélyű vezetői, s meghívták az ülés elnökeül az emigrációból nemrég hazatért, s talán hazai tekintélyének csúcsára érkező Horváth Mihályt is.⁴⁸ Ugyanakkor már hiányzott a „dunántúliak” vezetője, Ráth Károly. Thaly felolvasta az előző üléseken elfogadott alapszabálytervezetet, s „az értekezleti elnök Horváth Mihály” felszólítá a jelenvoltakat annak pontról pontra való megvitatására”.⁴⁹ A vitában Csengery (és Toldy) az alapszabály két leglényegesebb pontjában javasolt változtatást: törölnék el a szakmai megkötés adta megkülönböztetést, bárki léphessen be a Társulatba, aki megfizeti az 5, illetve az alapítói 100 forintot; másrészt minden tag egyenlő beleszólást nyerjen a Társulat ügyeinek vezetésébe, legyen választó és választhatósági joga. Az eredeti tervezet és e javaslat összevetése azonnal meggyőz bennünket, hogy az új indítvány világosan és határozottan szembehelyezkedett a régi alapelveivel.⁵⁰

Nézzük érvelésüket. Talán nem kis igazuk volt Csengeryéknek, amikor arra hivatkoztak, hogy a Társulatnak szem előtt kell tartania a gazdasági illetve a pénzalapokat.⁵¹ Ha csak a „dunántúliak” anyagi nehézségeire gondolunk, hogy milyen ráfizetéssel adták ki publikációjukat, hogy a Hazai Okmánytár egy-egy kötetére alig-alig találtak vevőt, s hogy éppen a hatvanas években hoz a Kisfaludy Társaság is olyan határozatot, melyben kéri elnököket, Eötvös Józsefet, igyekezzék alapító és pártoló tagokat szerezni a gazdasági nehézségek leküzdésére,⁵² akkor ténylegesen felmerülhetett a kérdés: vajon a létrehivandó Történelmi Társulat tervezett országos hatósugarú működését nem akadályozzák-e majd az anyagi nehézségek? A kérdés jogos volt, de a válasz e tekintetben legalább annyira az: „nem lehet olyan nagy ösztön a társulat iránti részvételben és támogatásban”, ha a tagok szavazási és választási jogot nyerhetnek — mondja Pesty Frigyes. S az ilyen módon szervezett Földtani Társulat példájára hivatkozva mondja, hogy „a társulatnak ily alapon szervezése nem biztosítja a közönség nagyobb mérvbeni támogatását”.⁵³ S hogy Csengeryék javaslata mennyire nem a gazdasági alap megszilárdítását célozta elsősorban, ezt az mutatja, hogy a vita folyamán a következő, február 15-i ülésen, éppen ebben a kérdésben ajánlkoznak engedményt tenni. Balenyugszanak abba, hogy a választáskor válogassák meg a jelentkezőket (tehát ne lehessen mindenki tag!), s ily módon a vezetés a szakferfiak kezében maradjon (ne legyen a vezetésbe beleszólása bárkinek, aki fizet!).⁵⁴ Ahhoz azonban végig ragaszkodtak, hogy mindenki egyforma jogokkal rendelkezzen a Társulatban, ne legyen különbség a történészek és a „közönség” között. S ebben állt igazán szemben a második javaslat az elsővel. Amíg az eredeti tervezet

⁴⁸ Horváth Mihályt Toldy Ferenc levélben értesítette a meghívásról. *Márki Sándor*: Horváth Mihály. 398. l.

⁴⁹ Századok 1867. júl. 2. l.

⁵⁰ Források. 2., 12. B. A változtatási javaslat lényegében Csengery nevéhez fűződik. Mind Thaly, mind Ráth későbbi elszórt megjegyzései „Csengery projectumá”-ról szólnak (Thaly Kálmán—Ráth Károly 1867. ápr. 26. MTA KK Ráth Károly levelezése II.; OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. máj. 31.) Ugyanezt erősíti meg a Csengeryről mondott társulati emlékbeszéd (Századok, 1883).

⁵¹ Források 12. B. 8.

⁵² *Kéky Lajos*: i. m. 106—107. l.

⁵³ Források 12. B.

⁵⁴ Források 5., 12. A.

szűkkörű tudományos fórumot kívánt a Társulat keretében létrehozni, az Akadémiához hasonló tudományos igényekkel, addig a Csengery—Toldy-féle változtatás éppen ezt akarta megakadályozni, s a Társulatot a széles közönség intézményévé változtatni. Ezzel tulajdonképpen elvették az egész alakulás Akadémia-ellenes életét, hiszen javaslatuk szerint a kettőnek — az Akadémiának és a Társulatnak — egészen más lenne a funkciója a tudományos közéletben. A Csengery—Toldy változtatás tehát nemcsak a Társulat vezetésének irányát, gazdasági felépítését, a választmányba, a vezetésbe kerülés feltételeit kívánta az eredeti elképzeléshez képest módosítani, hanem egészen *más típusú intézmény* létrehozását célozta.

Mint a közölt forrásokból — mindenek előtt Pesty Frigyes Ráthhoz írott, az ülésekről jegyzőkönyvi hűséggel számot adó leveléből — kitetszik,⁵⁵ a javaslat heterjesztése után az előtte egységesen állást foglaló tagok véleménye megszlik. Pesty Frigyes, Wenzel Gusztáv határozottan kiállnak eredeti elképzelésük védelmére, s Rómer is csatlakozik hozzájuk.⁵⁶ Ipolyi viszont, az előző ülések összehívója, elnöke, elfogadja Csengeryék indítványát, sőt amikor az ülés után Pestyék tiltakoztak nála, s „erősen fenyegetődtek, hogy így nem vesznek részt”, ő csillapítani igyekezett őket.⁵⁷ Thalyhoz és Ráthhoz írott levelei tanúsága szerint ő az alakulás kudarcbafulladásától tartott nagyobb vita esetén.⁵⁸ Az eredeti állásponttól történt ily könnyű elszakadásban bizonyára szerepet játszott az is, hogy Ipolyi nem érezhette Ráthéhoz hasonló erővel az új tudományos fórum létrehozásának szükségét, nem érezhette a visszaszorítottság terhét úgy, mint a „dunántúliak” általában.

Annál jobban felháborodik Ráth Károly, s ösztönzi Pestyt az eredeti alapszabálytervezet védelmezésére, korholja Thalyt, amiért nem szegült szembe Csengeryék tekintélyével, ha kell a többség akaratát biztosító titkos szavazás követelésével.⁵⁹

A Horváth Mihály lakásán tartott *február 15-i* ülésen — ahol sem Csengery, sem Ipolyi és Wenzel nem volt jelen — Toldyék „a több oldalról hallott ellenésszrevételek”-et ügyes húzással akarják elhallgattatni. Mintha a történészek vezető szerepének biztosítása lenne az eredeti és az új alapszabálytervezet közötti legfontosabb eltérés, olyan „modus procedendi”-t javasolnak, hogy az aláírási ívek jól meggondolt szétosztásával elérhetik olyan törzstagság összetöborzását, akik csak „érdemes emberekből” fognak választmányt alakítani”.⁶⁰ E módosítvány amellet, hogy — mint korábban erre utaltunk — ellentmond Csengery és Toldy korábbi érvelésének, engedményt adni látszott az ellentábor azon tagjainak, akik azért bírálták az új tervezetet, mert lehetővé teszi a nem szakemberek bekerülését a választmányba. S noha Thaly és az addig ellenkező Rómer Toldy módosítását „nagyon jelesnek találták”, Pesty, mondván, hogy „...e javaslat (ti. Toldyék mostani engedménye — G. F.) nem más, mint modus procedendi, a hibás alapszabályok mindég maradván”,⁶¹ beadja Ráth és a maga nevében Különvéleményüket.⁶²

⁵⁵ Források 2.

⁵⁶ Források 1.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Ipolyi Arnold—Ráth Károly 1867. febr. 17. MTAKK Ráth Károly levelezése I.

⁵⁹ Források 3., 4.

⁶⁰ Források 5.

⁶¹ Források 5.

⁶² Források 5., 12 B.

Az ezt követő vita⁶³ legérdekesebb pontja kétségtelenül Thaly aktivizálódása. Ráth és Pesty régi jó barátja most komolytalan érveléssel fordul szembe Pestyvel (mondván, hogy a módosítás után nincs joga Ráth nevében is beadni a Különvéleményt), majd mikor Toldy meghátrálni látszik, s kész javaslatát is visszavonni „ezen alig hallatott szándékot — mint Pesty írja — Thaly azonnal feldöntötte”.⁶⁴ Pesty jogosan meglepődött Thaly magatartásán, azon, hogy noha az eredeti indítványt tartja helyesebbnek, mégis a másik mellé áll. Nem tudta ugyanis sem ő, sem Ráth, hogy Thaly ekkor már zsebében hordta Ipolyi levelét is, amely az új javaslat mellett szólt.⁶⁵ De Thaly kétszínű viselkedését, a Társulat alakulása körüli harcokban vitt szerepét legjobban talán az a levél dokumentálja, melyet az ülés után ír Ipolyinak, s benne barátairól, mint a „sértett hiuságú Pesty”-ről és a „címvágyó Ráth”-ról beszél.⁶⁶ Ugyenakkor már ő kéri Ipolyit: írjon levelet, melyet a legközelebbi ülésen bemutatathatna, s melyben kijelentené, hogy az új alapszabályokkal és nem Pestyékkel ért egyet.

Ráth Károly is ír Ipolyinak, vegye rá Toldyt indítványuk visszavételére.⁶⁷ Ipolyi ezt nem teszi meg,⁶⁸ hanem Thaly kívánságára február 26. és március 4. között megküldi a kért levelet az „ideiglenes tollvivő”-nek, melyben döntő súllyal esik szó a Társulat további sorsát illető kérdésekről. Maga a levél szövege nem ismert — azt valószínűleg bemutatása után a Társulat irattárába tették —, de létezésére és tartalmának néhány vonatkozására következtetni lehet Thaly előbbi (február 26-i) és következő (március 8-i) levelének összevetéséből.⁶⁹

A március 8-i levél bennünket érdeklő s itt közölt fele⁷⁰ mondaniva lóját tekintve két részre osztható: válasz, illetve kitérés az Ipolyitól korábban kapott levélre és beszámoló a március 4-i ülésről. Az utóbbi részre még a március 4-i ülés tárgyalásánál visszatérünk, most csak a feltételezett Ipolyi-levélre történő reflektálásokat emeljük ki.

Mint ismeretes, Pesty már 1864–65-ben meg akarta indítani országos történelmi folyóiratát, a Századokat.⁷¹ Noha ez 1865-ben nem sikerült, a megjelentetés szándékáról nem tett le, s amikor 1867 januárjában ismét a megindításon töri a fejét, Szilágyi Sándor szerint a megalakítandó Társulat közlönyéül szánta a Századokat.⁷² A Társulat alakuló-üléseinek első napjaiban tehát Pestyt tekintették volna a társulati folyóirat szerkesztőjének. Amikor azonban a viták folyamán Pesty szembekerült az új javaslattal, „makacssága” miatt nyilván elvesztette esélyét is a társulati lap szerkesztőségi tisztségére, mert Thaly február 26-i levelében Pesty „sértett”-ségének okát már abban látja, „hogy »Századok«-ját nem remélheti az egylet (czége alatt s) pénzéből kiadhatni”.⁷³ Tehát a Századokat — melynek szerkesztése összekötődik Pesty nevével — már nem a Társulat folyóirataként említi. Hogy az alapszabálytervezeti vál-

⁶³ Források 5., 12 A., 8., 10.

⁶⁴ Források 5.

⁶⁵ Források i.

⁶⁶ Források 8.

⁶⁷ Források 6.

⁶⁸ Vö. Ipolyi Arnold Toldy Ferenchez intézett leveleit. MTAKK Magyar Irodalmi Levelezés 3r—114.

⁶⁹ A Társulat Országos Levéltárban elhelyezett iratanyaga 1956-ban elégett.

⁷⁰ Források 10.

⁷¹ Lukinich Imre: i. m. 21. l., Szilágyi Sándor: i. m. 14. l.

⁷² Szilágyi Sándor: i. m. 14. l.

⁷³ Források 8.

toztatással, a vitával függ össze a lap szerkesztésének kérdése, arról az is tanúskodik, hogy levelében ezt Thaly Pesty és Ráth ellenzékiiségével köti össze.

A március 8-i levél vonatkozó részében („A mi a Tört. Társulatot illeti: én annak lapja — vagyis inkább folyóirata — szerkesztésére épen nem vágyom valami nagyon, s egy cseppet sem bánom részemről, ha az Pestyre bizatik”) ⁷⁴ bukkan fel először — még Pesty neve mellett — Thaly személyének jelölése. Az, hogy Thaly ezt Ipolyi és közötté már említett dologként kezeli (ha először merülne fel akár a Pesten folyó beszélgetésekben, akár kettejük levelezésében, akkor nem kezdené ilyen válasz-szerűen), s hogy a Társulatról, a Századokról és a szerkesztésről az előző (február 26-i) ⁷⁵ Thaly-levelében még egészen más összefüggésben esik szó, az arra enged következtetni, hogy Ipolyi e nem ismert, de bizonyíthatóan létezett levelében amellelt, hogy elhatárolta magát Pesty Frigyes és Ráth Károly véleményétől, Thalyt javasolta — nem tudhatjuk milyen formában és súllyal — a szerkesztői tisztségre. E javaslat után kezdődhetett a március 4-i ülést megelőző beszélgetéseken a Pesty szerkesztői funkciója elleni érvelés, melyek között felvetődhetett az is, hogy Pesty „nem tud jól magyarul, stylusa pedig éppen nincs”. ⁷⁶ Ha meggondoljuk, hogy Pesty már néhány évtizeden keresztül Temesvárott is igyekezett mindent elkövetni a magyar nyelvű kultúráért, éveken keresztül országsgazerte ismert szerkesztője volt a magyar nyelvű Delejtűnek, s nagy mennyiségű levelei semmivel sem íródtak rosszabb magyarsággal, mint kortársaié, akkor nem vehetjük komolyan az ellene felhozott kifogást, hanem feltételeznünk kell, hogy sokkal inkább „ellenzékiesség” és a Különvélemény beadása miatt akarták elűzni a szerkesztőségtől, mintsem stilisztikai járatlansága miatt. S hogy Thaly neve egyáltalán felmerülhetett, hogy az első ülések „jegyző”-jéből nemsokára a Társulat megindítandó folyóiratának egyik szerkesztő-jelöltje lesz, azt Thaly minden tényleges képességei mellett elsősorban annak köszönhetette, hogy hajlandó volt az erősebb szárny javaslatára azonnal irányt változtatni, majd a pozícióit mindinkább erősítő Ipolyi utasításainak teljesen eleget tenni.

Ipolyi, aki ekkor egri kanonok — noha tényleges hatalmát, befolyását a „dunántúliak” kissé túlbecsülik —, láthatóan mind jobban kezében tartja a Társulat megalakulása körül folyó küzdelmek szálait. A „dunántúliak” eléggé függnék tőle: fő anyagi támogatója 1866 óta a Hazai Okmánytárnak, s a győri püspöknél — aki szintén támogatja őket — közvetítőjük. Emellett Rómer egyházi vonalon is függő viszonyban van vele. Az előértekezleteken mindaddig elnököl, míg a tekintélyesebb Horváth Mihály, Csengery, Toldy meg nem jelenik. Február 7. után azonban Csengery több ülésre már nem jön el, a kiegyezés politikai eseményei szinte egész energiáját lekötik, ⁷⁷ Toldy Ferenc ebben az időben pedig már energiájavesztett ember. Horváth Mihály a hazakerülése utáni hetekben még nem igen lép fel önállóan, a Társulat körüli vitákban is láthatóan közvetítő álláspontra törekszik, s a források is minden alkalommal Toldyval együtt említik. ⁷⁸ Így az Ipolyinak való hízélgésen túl kell igazságot is látnunk Thaly szavaiban: „... a többi nevesebb bizottsági

⁷⁴ Források 10.

⁷⁵ Források 8.

⁷⁶ Források 10.

⁷⁷ Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései. Bpest. 1928.

⁷⁸ Horváth Mihály egyébként is erősen kötődik Toldy Ferenchez, hiszen ő járt közben hazajövele ügyében is. Ld. *Pamlényi Ervin*: i. m. 88. l. és Horváth Mihály Toldyhoz írott leveleit. MTAKK Magyar Irodalmi Levelezés 3r—114.

urak — az egy Wenzelt kivéve — nem elég mozgékonyak s tevékenyek”.⁷⁹ Úgy látszik, Ipolyi súlyát közvetlenül Thaly érvényesíti nagy „hajlékonysággal” a megbeszéléseken. Amellett, hogy mint „tollvivő” azonnal a változtatás mellé állt, most is minden valószínűség szerint ő „intézi el”, hogy Ipolyi „óhajtásához képest” (a február 26. és március 4. közötti levél szerint) az alakuló közgyűlés májusban legyen, amikor Ipolyi is jelen tud lenni.⁸⁰

A március 4-i tanácskozás összehívása előtt így világos volt, hogy Pesty és Ráth egyedül maradt álláspontjával: Ipolyi, akitől még várhattak esetleges közbeszólást érdekükben, a Thaly kérte levélben nem állt melléjük. Ez készíthette meghátrálásra az ülésen Pesty Frigyeset is, aki látva a harc eredménytelenségét, s hogy a résztvevők — még a korábban őt védelő Wenzel is — igyekeznek meggyőzni őt, felolvassa ugyan ismét a Különvéleményt, de csak azt kéri — mint Thaly írja Ipolyinak —, hogy „pro aeterna memoria” tétessék le a Társulat irattárába.⁸¹ Nem kellett már Toldynak és Horváth Mihálynak attól tartania, hogy Pesty tovább kitartva eredeti elképzelésük mellett, az alakuló közgyűlésen robbant ki majd vitát. A Csengery—Toldy javaslatot a szakmai vezetés kérdésében tett „engedménye” után tehát az alakulásban résztvevők elfogadták, s Ráthhoz írott utolsó leveléből már úgy látszik, hogy Pesty Frigyes is megbékült a Társulat alakulásának ilyen formájával.⁸²

Az egy hónapig húzódó alakuló-ülésezek krónikája ezzel lezárult: a korabeli hazai történészek egy eléggé háttérbe szorított csoportjának kísérlete szűkkörű, tudományos intézmény alakítására megghiúsult, s helyette Csengeryék javaslatára egy olyan Történelmi Társulat terve született, melynek értelmében a Társulat feladata a történetkutatás fellendítésén túl a széles közönség felé fordulás volt.

Talán még Ráth Károlyról kell néhány szót ejteni. Már Várkonyi Ágnes és Mann Miklós is hangsúlyozták említett tanulmányaikban, hogy a magyar polgári történetírás első nagy szervező egyéniségének életében érezhető törést okozott a Történelmi Társulat ilyen „változott módon” történt alakulása.⁸³ Nem azért, mert a Társulatot nem a tudósok vezetik, nem is a szervezeti demokratizmus valami csorbája miatt, hanem mert látta: az új alapszabályokra épülő Társulat nem a történészek szakmai egybefogását célozza, amiért ő több évig meg-megújuló energiával küzdött. Nem üres „címvágyás” vezette — mint „barátja” Thaly mondotta —, hanem az Akadémiától független történetsszervezet létrehozása. Amikor Csengeryék változtatásával szemben kisebbségben maradnak, arra gondol, hogy a „dunántúliakat” külön szervezi továbbra is függetlenül a Történelmi Társulattól,⁸⁴ de miután az eredeti álláspont melletti harca hiábavalónak látszik, és a „dunántúliak” Pesten tartózkodó tagjai nem állanak pártjára, Pesty Frigyes pedig visszaveszi Különvéleményüket, ő is

⁷⁹ Források 15.

⁸⁰ Források 10. A közlemény elkészülése után volt csak módunk, a most már kutatható; MTA Történettudományi Bizottmány iratait tanulmányozni. Mint a jegyzőkönyvekből és az iratokból kiderül, Thaly éppen 1867 tavaszán többször szerepel az ülések napirendjén, sőt Toldy (!) javaslatára (Toldy a bizottmányi előadó) hamarosan a Bizottmány tagjává is választják. (MTA Történelmi Bizottmány jegyzőkönyvei 1867. febr. 9. stb.; MTA TB Iratai 14/1867.) Ez is magyarázza talán még jobban, hogy Thaly miért változtatott olyan gyorsan álláspontján, s állt a Csengery—Toldy javaslat mellé.

⁸¹ Források 10.

⁸² Források 12 A.

⁸³ Várkonyi Ágnes: i. m. 112. l.; Mann Miklós: i. m. 863. l.

⁸⁴ Források 3., 4.

visszavonul. Nem ért egyet az alakulás „új irányával”, de már március végén biztosítja Thalyt, hogy nem „agitál” ellene.⁸⁵ Véleményével a „dunántúliak” körében is egyedül maradt,⁸⁶ a Társulat választmányi ülésein, közgyűlésén nem jelent meg, Pestyre pedig, amiért visszavonta a Különvéleményt, élete végéig megharagudott, levelezésük is teljesen megszakadt.⁸⁷

*

Miután az előzetes üléseken kikristályosodtak a Társulat alapszabályai, megkezdődtek az alakuló közgyűlés és a szervezés előkészületei. Ennek rövid történetét a valóságnak megfelelően adja elő Thaly Kálmán a Századok első számában. Az értekezlet résztvevői Horváth Mihály elnöklete alatt „előleges bizottság”-gá alakultak a február 7-i tanácskozás után, s kimondták: amint száz jelentkező aláírja a kibocsátandó aláírási íveket, „a társulat meg alakultnak tekintetik”, és az alapszabálytervezet megvitatására az elnök összehívja a közgyűlést.⁸⁸

A március 4-i ülés után Thaly Kálmán megkezdte az aláírási ívek nyomtatását, majd szétküldését. E szervezési munkálatoknál követett elvekről Ráthhoz írott levelében vall.⁸⁹ A Csengery—Toldy javaslaton tett megszorítás értelmében a „törzskatonaságot” elsősorban a „képzett szakkedvelők”-ből akarják szervezni. Másrészt határozottan érezhető, hogy ki akarják használni a kiegészítési légkörben aktivizálódott nemesi-főnemesi politikusok, képviselők „alapítási szándékát”. Ezek aláírásait elsősorban Horváth Mihály szerzi, aki külön meg is kéri Thalyt, írja össze számára, kiket lehet még felkérniök.⁹⁰ Thaly a Társulat alakulásának e szervezési periódusában kétségtelenül jól dolgozott: háttérbe szorítva „a társulat alakítási intézkedéseinek együttes megtételére” választott albizottságot,⁹¹ igyekszik már az első aláírási körlevelekkel az ország különböző részeiben élő történészeket elérni.⁹² Az aláírásgyűjtésben ekkor maguk a vezetők látszanak a legbuzgóbbnak: Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Thaly Kálmán. Így március végére 70,⁹³ egy hónap múlva pedig már 220 (közte 30 alapító) tagja van a Társulatlaknak, s Thaly, fellelkedve a jelentkezéseken, az 1000 fős tagságot is elérhetőnek tartja.⁹⁴

Ilyen körülmények között hívják össze május 15-re az Akadémián a Társulat első közgyűlését. A tárgy: Horváth Mihály beszéde és az alapszabályok elfogadtatása.

Horváth Mihály először a történetkutatásról, a nemzet életében vitt

⁸⁵ OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. márc. 30.

⁸⁶ „Örömmel értesültem a lapokból, hogy mennyire haladtatok már a történelmi társulat alakításával, akár hogyan és minő alapokon állítatik az össze, én minden tervhez, mely kivihető, hozzájárulnék, s azért nem értem Ráthot, hogy annyira ragaszkodik e tekintetben szűkkörű eszméihez” — írja Nagy Imre Thalynak. (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Nagy Imre—Thaly Kálmán 1867. ápr. 7. kiemelés tőlem — G. F.) Hasonló állásponton van Véghegy Dezső is. (Vö. 1867 nyarán levelei Ráthhoz. MTAKK Ráth Károly levelezése II.)

⁸⁷ OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. márc. 30.

⁸⁸ Századok 1867. júl. 2—3. 1. Vö. Források 13.

⁸⁹ Források 10, 11, 13.

⁹⁰ OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Horváth Mihály—Thaly Kálmán 1867. jún. 5.

⁹¹ Lukinich Imre: i. m. 22. 1.

⁹² Források 11.

⁹³ Források 15.

⁹⁴ Thaly Kálmán—Ráth Károly 1867. ápr. 25. MTAKK. Ráth Károly levelezése I.

fontos szerepéről beszél,⁹⁵ majd a tudomány fejlődését összekötve annak társadalmi hasznosságával, mondja: „A kormányok és egyes tudományos intézetek halomra gyűjthetik a történelmi kincseket: de mily korlátolt ezek haszna, ha csak néhány szaktudós kezein forognak, s a társadalomban, a nemzet nagy tömegébe nem hatolnak bel!”⁹⁶ A „nemzet történelmi irodalma” csak úgy virágozik, ha a „kútfő gyűjtemények gazdagok ... és — mi nem kevésbé lényeges — ha a nagy közönségben érdekeltség létezik azok iránt és élénk a történelmi érzék. Emaz csak a társadalom keblében fejlődhetik, csak úgy foglalkozhat nagyobb tért, ha történelmi társulatok keletkeznek, oly társulatok, melyek tagjaikat nem egyedül tudósokból nyelik, hanem a melyekbe csekély pénzáldozattal minden hazafi és nemzete történelmét kedvelő, dicsőségét szíven hordó minden polgár beléphet, és szabadon minden korlátozástól menten működhetik a történetnyomozás tágas mezején.”⁹⁷ Ha a Társulat alakulása körüli vitákra gondolunk, akkor eléggé egyenes vonallal köthetjük össze a Csengery—Toldy-féle — elfogadott — alapszabálytervezetet és Horváth Mihály e sorainak mondanivalóját. Mégis érezhető a szándék különbsége: amíg az előbbi egy negatív indíttatású, az Akadémia hivatalos irányát védelmező állásból igyekezett a Társulatot a „széles közönség” intézményeként alakíttatni, addig Horváth Mihály a tudományfejlődés egy adott szintjének elérését látja benne. Beszéde tehát elvi és történelmi érvekkel igyekszik bizonyítani, hogy a tudomány és társadalom igényli egy széles társadalmi bázisra épülő történelmi társulat felállítását.

Az alapszabályokat⁹⁸ Thaly fogalmazta meg. Az első változat a február 2-i és 4-i értekezletek, a második és a harmadik a február 7-i Csengery — Toldy javaslat alapelvei, illetve az azt követő megszorítások szerint készült.⁹⁹ Az alapszabályt olvasva így természetes, hogy nem egyszer bekezdésként is érezhető: a vita melyik pontján alakult ki a szöveg adott része. Ahogy a Társulat „célja és munkaköre”-re (2—3. §), a tagokra (5—6—7. §), a vándorgyűlésekre (28. §) vonatkozó sorokon érezhető a Csengery—Toldy javaslat, úgy érezhető a Pestyéknek tett „engedmény” is a vezetés „szakszerűségé”-re vonatkozó megkötésekben. Így pl. noha választmányi tagnak bárki megválasztható a tagok közül, mégis a 19. §-ba bekerül egy félmondat — egyébként a szöveg egyetlen kiemelésével —: „különös tekintettel mégis a szakférfiakra”. Ide kívánczik még, hogy a választmány a vezetésben egyedülálló szerepet kapott: a közgyűléstől függetlenül dönthetett, a „nyilvános ülések”-en csak tagjai szavazhattak (25. §); s talán az a negyedik fejezet végére bekerült mondat, mely a társulati tagok felvételét ajánláshoz és a választmányi ülés döntéséhez kötötte (24. §).

⁹⁵ Horváth Mihály beszéde a történelmi társulat első közgyűlésén, 1867-ki május 15-én. Századok 1867. júl. 3—11. l. A beszédet közölték még a vezető napilapok is. (Pesti Napló, 1867. jún. 17.) kivonatot közöl a Magyar Újság, 1867. máj. 17-i száma. A „Magyarország”-ban — máj. 16. — a Vasárnapi Újságban — máj. 19. 245. l. — néhány sorban számoltak be az eseményről.

⁹⁶ Századok 1867. júl. 9. l.

⁹⁷ Uo. 10. l.

⁹⁸ Függelék.

⁹⁹ A szöveg végleges formábaöntését nem lehet csak Thalynek tulajdonítani, mert azt a közgyűlés elé terjesztés előtt még be kellett mutatnia a már említett, Pestyből, Rómerből és Toldyból álló albizottságnak: ellenőrizték, „hogy a jegyző az alapszabálytervezetet az értekező módosításainak értelmében dolgozza át.” (Lukinich Imre: i. m. 22. l.).

Az alapszabály egyébként felépítését tekintve nem sokban tér el a korabeli társulati szabályzatoktól. Lukinich Imre említett munkájában állítja, hogy a Társulat 1845. évi alapítási kísérleténél kialakított alapszabálytervezet¹⁰⁰ a Világos utáni társulat-alapítási törekvések kiindulási pontja volt,¹⁰¹ mégis semmi jel, semmi hivatkozás sem mutat arra, hogy akár a tartalmi, akár a szerkezeti kérdésekben kapcsolat lenne a 45-ben összeállított tervezet és a 67-es alapszabályok között. Ha már ilyen hatásokról beszélhetünk, sokkal inkább a vitákban példaként is említett Társulatok alapszabályaiban kell azokat keresnünk.

A társulat eredeti alapszabálytervezete és a *Kisfaludy Társaság* példájának összefüggéséről esett már szó. Csak általánosságokban vonható párhuzam a másik reformkori társulat, a *Természettudományos Társulat* és a Történelmi Társulat végül is elfogadott alapszabálya között.¹⁰² Noha jogosan hivatkozik Horváth Mihály úgy e társulatra — példaként —, mint amelyik széles körben, az ország nagy részét átfogva számos természettudományos kérdésekkel foglalkozót tömörít soraiba,¹⁰³ mégis mivel a két tudományág társadalmi helye különböző, társulatuk is más és más felépítést kívánt. Nagyobb a hasonlóság a Történelmi Társulat működési elvei — különösen Csengeryék első javaslata — és a *Földtani Társulat* alapszabálya között.¹⁰⁴ Ez utóbbi minden jelentkezőt felvett tagjai közé (9. §), 5 forintos és százforintos tagjai voltak (10–13. §), célkitűzésül elsősorban a közönség — mesteremberek, mérnökök, gyárosok — tudományos érdeklődését kívánta felkelteni. Biztosra vehető, hogy Thaly Kálmán az alapszabályok fogalmazása közben forgatta a *Délszláv Történelmi Társulat* német nyelvű, 1857-ben jóváhagyott alapszabályát. Az alapszabály a Századok iratai között található Thaly kézíratos feljegyzésével.¹⁰⁵ Első részében a Társulat működési körét taglalja, felsorolja, milyen jellegű történelmi, régészeti források, dokumentumok gyűjtését, feldolgozását tartja céljának, majd a társulat folyóirata, az „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku (Archiv für südslavische Geschichte)” szerkesztési irányelveit ismerteti. (A korabeli gyakorlattól eltérően a Történelmi Társulat is az alapszabályokban engedélyeztette a Századok megindítását. 32–34. §.) Tagja bárki lehetett, s a tagság két kategóriára oszlott: közreműködő (Mitwirkende) és támogatókra (unterstützende Mitglieder, 10. § a, b). Minden tagnak szólási és szavazási joga volt (12. §). A vezetést 6 tagú elnökség viszi, kiket 3 évre választanak, és egyharmaduk évente kilép az elnökségből (18. §; vö. Tört. Társ. Alapsz. 22. §). Választási mechanizmusa szintén igen hasonlít a Történelmi Társulatra (21. §; vö. Tört. Társ. Alapsz.: 21., 22., 23. §). E más társulatok példái természetesen csak részletekben és egyes szervezeti kérdésekben lehettek formáló hatással a Történelmi Társulat alapszabályainak kialakítására, mert az alapelveket, mint az előértekezleteken látszott, döntően az adott helyzet különböző tudánypolitikai elképzeléseinek összecsapása alakította ki.

¹⁰⁰ Közli: *Tilkovszky Lóránt*: Kísérlet Történelmi Társulat alapítására 1845-ben. Századok, 1966. 4–5. sz. 955–961. l.

¹⁰¹ *Lukinich Imre*: i. m. 15–16. l.

¹⁰² A Királyi Magyar Természettudományos Társulat története... Függelék. 219. l. A szervezet leírása: 220–221. l.

¹⁰³ Századok 1867, júl. 10. l.

¹⁰⁴ A Magyarhoni Földtani Társulat Alapszabályai. A Társulat 1850-ki...

¹⁰⁵ Statuten des Vereines für Südslavische Geschichte und Alterthümer (am 12. Juli 1857 Nr. 16458/607 durch Seine Excellenz den k.k. Herrn Minister des Innern bestätigt). Századok Irattára.

Az alakuló ülés az alapszabályokat — „némi módosítások” után — elfogadta.¹⁰⁶ Felkérték az elnök Horváth Mihályt, hogy a belügyminiszterhez terjessze fel azt jóváhagyás végett, majd a választásokra hívjon egybe újabb közgyűlést.¹⁰⁷

Az alakuló közgyűlést *június 13-ra* hívták össze. A Belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabályokat Thaly Kálmán felolvasta, majd az eddig belépett tagok neveit sorolta fel. Javaslatot tett az elnök és a két alelnök személyére, majd a választmányi tagok neveinek előre elkészített listáját osztotta szét a megjelent — ismét „mintegy 40” — tag között.¹⁰⁸

Ha nem is vállalkozhatunk a választmány¹⁰⁹ összetételének részletes értékelésére, szükségesnek látszik az összeállítók néhány kitapintható törekvésére rámutatni. A korábbi szándékoknak megfelelően érezhető a választmányi névsoron: ténylegesen egybe akarták fogni az idősebb, rangosabb és kevésbé ismert történétírókat. A megválasztottak „mind szakemberek” voltak. A nevek természetesen tovább csoportosíthatók: megtaláljuk az idősebb korosztály tagjait — Érdy Jánost, Waltherr Gézát, Botka Tivadart —, a „dunántúliak” szinte valamennyi számbajöhető történetkutatóját, a nem anynyira a „történetmívelésért”, mint inkább a tudományos közírói tevékenységért megválasztott Csaplár Benedeket,¹¹⁰ az akadémiai vezetés tekintélyeit, Eötvöst és Csengeryt, s a Thaly barátsága folytán bekerült Nyáry Albertet.¹¹¹

Feltűnő, hogy a választmány majdnem fele vidéki. Ez egyrészt biztosította, hogy a Társulat valóban az ország különböző részein élő történészek szervezete legyen, ugyanakkor — mint azt Szabó Károly hamarosan szóvá is tette — a vidéki választmányi tagok a vezetésben ténylegesen nem is vehettek részt,¹¹² a választmányi ülésekre nem tudtak Pestre utazni s a történekről vagy Pesten élő barátaik leveleiből, vagy a sajtóból értesültek.¹¹³ S noha ezek talán érezték is kizorítottágukat, Szabó Károly javaslata, hogy a választmányba csak pestieket válasszanak, nem lett volna helyes. Nemcsak azért, mert a „távolvidékiek” és a „központban lévők” között tovább gyengítette volna a kapcsolatot, — melyet a vidéki történetbarátok egyébként is sokszor panaszkodtak —¹¹⁴ hanem azért is, mert a Társulat működésének legfontosabb eredményeit, a vidéki vándorgyűlések szervezését teljesen lehetlenné tette volna.¹¹⁵ A levelezési és sajtó anyagból csak homályosan bontakoz-

¹⁰⁶ Századok, 1867. júl. 11. l. Az első társulati közgyűlésen 40-en — tehát a későbbi választmány tagjainak számánál is kevesebben — jelentek meg. Ezek között is az alakuló ülések résztvevőit és Eötvöst, Csengeryt találjuk. (Magyarország, 1867. máj. 16., Vasárnapi Ujság, 1867. máj. 19. 245. l.)

¹⁰⁷ Igaz, hogy az engedélyeztetés ügyében Horváth Mihály járt a belügyminiszternél (Lukinich Imre: i. m. 23. l.), de az utánjárákálás Thaly Kálmánra várt. (OL Thaly cs. lvt. Horváth M. —Thaly K. 1867. . .)

¹⁰⁸ Pesti Napló, 1867. jún. 15.

¹⁰⁹ A választmányi tagok névsorát lásd az Alapszabályoknál (Függelék).

¹¹⁰ Csaplár B. — Pesty F. 1867. V. (VI.) 18. OSzKK Levelestár.

¹¹¹ A Dunántúliak vidéki tagjait is Thaly javasolja: „Remélem a Tört. Társulat választmányában Túl a Duna eléggé képviselve van: te, Imre, Vég hely, Horváth Elek. Mind a három utóbbit én proponáltam bele (: te mint törzstag már eo ipso odatartozván:) s keresztülmentek és megválasztattak cum glória” — írja Thaly Ráthnak, majd megjegyzi: „Chernelt is akartam még de azt elejtették”. (MTAKK Ráth Károly levelezése II. Thaly Kálmán — Ráth Károly 1867. jún. 18.)

¹¹² Szabó Károly — Pesty F. 1867. jún. 22. OSzKK Levéltár.

¹¹³ OL Thaly cs. lvt. Levelezés. Szabó K. — Thaly K. 1867. júl. 7.

¹¹⁴ Uo. Nagy Imre — Thaly K. 1867. ápr. 7.

¹¹⁵ Később a vándorgyűlés helyén lakó választmányi tagok végezték az ülések előkészítési munkálatainak nagy részét. Ismeretségük révén segítettek az előadótér-

Mészárosok albuma.

Flóris nyugdíj 5 főt illetőleg Károly, Barnabás
Dezsi és Józ. Róday kőművesek, és utolsónak
Kelti példát.

1867 július 25-én a három 14 darab öt forintos nyugdíjat.

Hogy július 25-én 1867. átvettem is darab

nyugdíjat. elismerem Pesten. Mészáros János

Öt nyugdíjra a te ar. irat, a pénzügyi 14 darab
r. keltet. o. kelt. Pest 1867 augusztus 2-án

Beslyff

Mai nap átvettem 13 darab öt forintos nyugdíjat, az
illető íprezet később. Pest 1867 augusztus 8-án

Mészáros János
elismerem.

Mai nap 8 nyugdíjra irat = 40 főt, és Flóris János
nyugdíját később átvettem Pest 1867 augusztus 10-én

Beslyff

Mai nap 10 nyugdíjat átvettem.

Pest 1867 aug. 11 14-én.

Mészáros János

Mai nap öt nyugdíjra irat az irat felvettem.

Pest 1867 auguszt. 24-én

Beslyff

Emlékei stb. stb. album nyugdíjat augusztus 19-én

A fentebb nyugdíjat fejében ma átvettem 25 főt

Pest 1867 szeptember 1-én

A vadászgyűlés felé nyugdíjat ma átvettem

Pest 1867 október 2-án

Tíz darab nyugdíjat ma átvettem később

Pest 1867 október 30-án

Mészáros János

Salicornia *Leaves*, *roots 125"* *N. D.*

Benjamin Deane, Vice

Pozotky Slapis. M. in. (McBain): Solphos. al. (Gunn.)

Радикъ Акса Кепинскій Тининъ.

Novaeisodonta *gibbosa* *exponens* *is* *platanus*, *Tissa* *lutea*

Humulus faivus, B. & P.

Harold Tenen, Keyes and D. Ferguson, as in original's Tenen.

Oráray Ka'li-uai, gyijto } min Besh, vau'uha
Wagier Sándor } Korona Kevichar,
Hebunay Gollf } min a Kened Keshi
Kapoos Gollf } ifft Sándor, lats

Wagner Sander

Hiebmay Josef

Варовый Гусей

Frederick Augustus

Fleisch haker Leo

Blacky Kalmuk

Paristh. longicauda

2. Sperlach Sándor, c. k. Törvényszék helyettes kapitány.

Procapra villosa, Best, near London 17th Dec.

* Vadare Gräns, Best. i allmän 3 p.

Dr. Nemeth Ignác " " 2 m

Sammrāk' Flaggas Bett, (Europea legendis ipinlāl'ā.)

Frankovich Károly Szeged.

Joan. Kovacs Johnin, epiteki Beisell

Mayer-Lindheim, Reg.

Boer Erythraea

Kritay Aivalis "

Leopoldo P. Gerbasi,

Rakosy Nándor

Lischer & Schoppe

Osler hater, James' girl, eddy in

bedrøft. er iøvrigt gjældet d.

Swiss Alps, Koszeg

Donnelly & Co. Rochester } gring little & agy per

To your vision Sambaathy

tagok listája: Budapesti Egyetem, 1876.

A társulati tagok listája Pesty Frigyes iratai között (OSzKK. Pesty Frigyes Vegyes Iratai II. köt. Fol. Hung. 1115)

A Magyar Történelmi Társulat elnöksége:

1. Gr. Mikó Imre.
2. Horváth Mihály.
3. Ipolyi Arnold.

Választmányi tagjai:

1. Balássy Ferencz.	19. Karácson Mihály.
2. Bottka Tivadar.	20. Knauz Nándor.
3. Csaplár Benedek.	21. Kovács István.
4. Csengery Antal.	(Nagy-Ajtai.)
5. Dobóczky Ignác.	22. ifj. Kubinyi Ferencz.
6. b. Eötvös József.	23. Lehoczky Tivadar.
7. Érdy János.	24. b. Mednyánszky Dé-
8. gr. Eszterházy János.	nes.
9. Fabó András.	25. Nagy Iván.
10. Frankl Vilmos.	26. Nagy Imre. (Alsó
11. Glembay Károly.	Szopori.)
12. Gyárfás István.	27. b. Nyáry Albert.
13. Haán Lajos.	28. Pauler Gyula.
14. Hajnik Imre.	29. Pesty Frigyes.
15. Heszlmann Imre.	30. Pulszky Ferencz.
16. Horváth Árpád.	31. Ráth Károly. (győri.)
17. Horváth Elek.	32. Révész Imre.
18. Jakab Elek.	33. Römer Flóris.

34. Somhegyi Ferencz.	41. Torma Károly.
35. Szabó Károly.	42. Teőreők Gyula.
36. Szalay Agoston.	(Árvai.) †
37. Szilágyi István.	43. Véghegyi Dezső.
38. Szilágyi Sándor.	44. Waltherr Géza.
39. Thaly Kálmán.	45. Wenzel Gusztáv.
40. Toldy Ferencz.	

Titkár: Thaly Kálmán.

Pénztárnok: Pesty Frigyes.

Jegyző: Pauler Gyula.

Ügyész: dr. Fischer Kálmán.

A Történelmi Társulat elnökségének és választmányának névsora (Függelék)

A Magyar Történelmi Társulat

ü g y é b e n.

Vagyis Botka Tivadar Alapít.

A magyar tudományos Akadémia történettudományi osztályának tagjai között már régebben fölmerült egy szélesebb alapokra fektetendő „Magyar Történelmi Társulat” létrehozásának szükségessége. Az időt ez eszme valóítására elvégre elérkezettnek ítélvén, alólirottak több ízben összejöttünk a szóban forgó társulat felől értekezni, s alakításának módjait megállapítani.

Elhatároztuk egy oly „Magyar Történelmi Társulat” kezdeményezését, melynek célja a hazai történelem minden ágának művelése mellett, e tudomány iránt mennél nagyobb részvétet gerjesztetni. Ezt pedig a hazában eddig szétszórta működő történetbuvárok és szakkedvelők egyesítése, az e nembeli munkálkodás rendszerezése, történelmi folyóirat stb. kiadása, Pesten tartandó szakgyűlések, s a vidék történelmileg nevezetesebb pontjaira levéltárak és emlékek kutatása végett teendő társulati kirándulások által véltük elérhetőnek.

A mindezeket eszközözendő „Magyar Történelmi Társulat” életbe-leptetésére azért előleges bizottsággá alakultunk, megkésztők az alapszabály-tervezetet, melyet elfogadás végett az alakító közgyűlés elé terjesztendünk. E közgyűlés azonnal egybehivatik alólirott bizottsági elnök által, mielőtt száz aláíró legyen.

Tagjává lehet a társulathoz bármely hazai történetkedvelő, és pedig alapítónak, a ki a társulat céljának előmozdítására legalább 100 o. é. forintnyi alapítványt tesz, s taggá, a ki szintén e célra 25 o. é. forintnyi évi tagdíjt köfizet, s ugyanerre három évre kötelezi magát. A tagok ez összegért — illetőleg az alapítvány kamataiért — a társulat folyóiratát és almanachját díj nélkül, egyéb kiadványait pedig 25 pctnyi áreszállítás mellett kapják; azonkívül a gyűlésekre hivatalosak, s az elnökséget és igazgatóválasztmányt ők választják.

Midőn az alakítandó „Magyar Történelmi Társulat” célját és főbb szerkezetét eképen körvonaloznánk: tisztelettel fölkerjük *megkérjük* hogy e honi tudomány- és műveltségterjesztő társulat létrejöttében saját részvételével és más szakkedvelők megnyerése által közremunkálni méltóztassék, az ajánkozó alapítók és tagok neveit a tulsó levél rovataiba följegyezvén, s az aláírókat (Thaly Kálmánnak, belváros zöldfa-utca 4. sz.) legfölbőlbb ápril 15-dikéig beküldvén. — Az aláírt összegek befizetése felől az alakító közgyűlés fog intézkedni.

Pesten, martius 10-kén. 1867.

Horváth Mihály, m. k.
ideigl. bizottsági elnök.

Thaly Kálmán, m. k.
ideigl. bizottsági tolvívó.

Toldy Ferencz, Csengery Antal, Ipolyi Arnold, Wenzel Gusztáv,
Rómer Flóris, Henszlmann Imre, Torma Károly, Nagy Iván,
Pesty Frigyes és Ráth Károly m. k.
ideigl. bizottsági tagok.

nak ki azon ellentétek körvonalai, melyek e szempontokon túl is belejátszottak a választmány összeállításába. A felekezeti ellentétek, úgy látszik, itt is tovább éltek. A Magyar Sion — a katolikus egyház folyóirata — már áprilisban megtámadja az alakuló Történelmi Társulatot, mondván, hogy a hazai tudományos viszonyai között nincs semmi bizalma egy életképes, a vidékre is kiható Társulat létrehívása iránt, és attól tart, hogy az „valamely külön érdek előmozdításának” szolgál majd.¹¹⁶ Ezzel szemben felveti annak szükségét, hogy a katolikus egyház szervezze saját történetíróit, hogy elérhessék, ne kelljen „panaszra fakadnia a magyar kath. egyháznak, hogy nélküle folyván a tört. bűvárlat, még a mellette szóló okmányokat is ellene szólaltatják a tendenciosus írók”.¹¹⁷ Lényegében ez a katolikus tudománypolitikai vonalvezetés érezhető Ipolyi magatartásán is a választmány összeállításakor. Minden erejével azon van, hogy Knauz Nándort és Fraknoi Vilmost, a két katolikus pap történetírót vegyék be a választmányba, s amikor azok a közgyűlésen nem jelennek meg, korholva írja Fraknóinak: „Azután mint Knauznak is írom panaszkodunk folyvást, hogy mindenütt hátraszorítottunk a Calvinisták stb. által. Dehát nem magunk is vagyunk-e okai, midőn folyvást háttérbe tartjuk magunkat.”¹¹⁸

Az így összeállt választmányi névsort a gyűlés elfogadta.¹¹⁹

A Társulat vezetése szempontjából még fontosabb kérdés volt az elnök megválasztása. Az eddigi üléseken elnöklő Horváth Mihály már történetírói tekintélye folytán is jogos várományosa lehetett az elnöki funkciónak, s annál meglepőbb, hogy mégsem őt, hanem gr. Mikó Imrét választották meg a Társulat elnökének. Nem ismerjük pontosan a Társulat élére kerülésének körülményeit, neve, személye mégis jelezte, hogy merre, milyen irányba fejlődött tovább a társulati vezetés.

mek, engedélyek megszerzésében, mozgósították a helybéli „közönséget”, s igyekeztek elintézni, hogy a helyi levéltárakat — nem egyszer a nehezen hozzáférhető nemesi családi levéltárakat is — „buvárolhassák” az összegyűlt történészek. (Ld. a kolozsvári és egri vándorgyűlések előkészítő munkálataival kapcsolatban Ipolyi Arnold és Szabó Károly Thalyhoz írott leveleit. OL. Thaly es. lvt. Levelezés.)

¹¹⁶ Magyar Sion, 1867 ápr. 26. 5. l. C. B. G. (Csaplár Benedek): *Nyílt levél a Magyar Sion szerkesztőjéhez*. ... 249—273. l.

¹¹⁷ Uo. 267. l.

¹¹⁸ Ipolyi Arnold—Fraknoi Vilmos 1867. jún. 24. OSzKK Levelestár.

¹¹⁹ Mátrai Gábort is javasolták választmányi tagnak, de az visszalépett a jelöléstől. Dobóczy Ignác pedig nem kapott állítólag csak 20 szavazatot, tehát a szükséges 21-es szótöbbség hiányzott (Pesti Napló, 1867. jún. 15.).

A lapban egyébként megjelent egy cikk, melyben a szerző kifogásolta a szavazási formát a közgyűlésen, s azt, hogy a választmányba nem került be Toldy István, akit „többetérőnek” tart a választmány többi tagjánál. Szerinte a választásoknál nem szabadott volna előre elkészített javaslatokat készíteni, hanem mindenki nevét papíron kinyomatva titkos szavazásra feltenni. A Társulattól egyébként „vaskalaposság nélküli” működést és „szabadelvűséget” kért (Pesti Napló, 1867. jún. 15.).

Thaly Kálmán „Még egy szó a Magyar Történelmi társulatról” címmel válaszolt a támadásra, védte a választások demokratizmusát, a választmány összetételét, mondván, hogy a tagokat „szakképzettségre” való tekintettel javasolták. A vita azzal zárult, hogy az első cikk írója megígérte: év végén majd összeírja a választmányi tagok tudományos publikációit (Pesti Napló, 1867. jún. 16.).

Szabó Károly azért találja helyénvalónak a „hírlapi ellenvetést”, mert szerinte beválasztottak a választmányba olyan vidékieket, akik „csak a számot szaporítják”, s kihagytak olyan személyeket, mint Salamon Ferenc, akinek pedig ott lett volna a helye. (Szabó Károly—Szilágyi Sándor 1867. jún. 17. OSzKK Levelestár.)

Mikó Imre igaz, hogy történész, az „Erdélyi Történelmi Adatok” kiadója, nevét mégis inkább tudomány- és műveléspártolásáért ismerik. Azon arisztokraták képviselője, akik a közönségbázis hiányában, s a neoabszolutizmusnak a művelődési életet nem egyszer szorongató légkörében mintegy „új-mecénás”-ként támogatják alapítványaikkal a hazai kultúrát. Mikó birtokai jövedelmének jelentős részét költötte az erdélyi magyar kultúra fejlesztésére és magyarországi alapítványokra. Az enyedi kollégium gondnoka, majd főkurátora,¹²⁰ a református iskolák támogatója,¹²¹ 48 után az Erdélyi Gazdasági Egylet felélesztője, majd az Erdélyi Múzeum Egyesület alapítója.¹²² Környezetében ott találjuk Gyulai Pált, Kriza Jánost, Kőváry Lászlót,¹²³ baráti kapcsolatot fűzi a többször is Erdélybe látogató Eötvös Józsefhez.¹²⁴ S amikor a Történelmi Társulat élére kerül, már a 67-es kormány kereskedelemügyi minisztere, s 1000 forintos alapítványa, elnöksége a Társulat szempontjából több, mint a gazdag tudománykedvelő pártoló cselekedete. Nemcsak arisztokrata mecénás, hanem arisztokrata politikus is.¹²⁵

Megválasztása után a *július 2-i* választmányi ülésen elnöki beszédének első soraiban a Társulat megalakulását szorosan összeköti „alkotmányunk új életre ébredésével”.¹²⁶ Amíg Horváth Mihály egy hónappal korábbi beszédében a politikumot a nemzeti fejlődés s a „felelős kormányok” szerepének hangsúlyozása adta, Mikó beszédében a Történelmi Társulat, a nemzeti művelődés gondolata szorosan tapad a kiegyezés konkrét politikai körülményeihez. Amíg pl. Horváth Mihálnál a szomszéd népek történetének megismerése az egyetemes kitekintés, a polgárosuló történet szemlélet szükséges igényét jelöli, addig Mikó beszédében az egész gondolat a kiépülő dualizmus kereteibe illeszkedik: „Szükség továbbá, hogy történeteinket nem elszigetelten, hanem a szomszéd népekével kapcsolatosan írjuk meg; különben egyoldalúságba esünk. Helyzetünk és erőnk túlbecsülését, a nemzeti elfogultságot kerüljük; ennek levetkőzése nélkül politikai állásunkat soha nem fogjuk fel helyes nézpontból. Mint együtt élünk a birodalom és Európa népeivel: úgy egyeknek kell elismernünk a jóllét és műveltség, a jog és szabadság, a népek és emberiség érdekeit” — mondja.¹²⁷ A Társulat célkitűzése, a „szélesebb körben szerezní a tudománynak művelőket” eszméje nála is megtalálható, de míg Horváth Mihály a mindenkori politikai viszonyokkal való összefüggésre, a Társulat ilyen funkciójára

¹²⁰ Nemcsak anyagilag — gyakran több ezer forinttal — segíti a kollégiumot, hanem az intézmény vezetési gondjairól többször beszámoltat magának; tanárokat szerez a főiskolára. (OL. Erdélyi Nemzeti Múzeum. Mikó- és Ráday-család levéltára. Mikó Imre levelezése. 789 dohoz — 67., 55., 58., 60., 70.; uo. — 69., 30., 41. c.)

¹²¹ Uo. 789 d. — 67 c.: 60., 64; uo. — 68 c.: 12.; — 69 c.: 35.

¹²² Az Erdélyi Országos Gazdasági Egylet alakulási felhívó levele. Uo. 789. d. — 67. c.: 49. A többi dohoz filmre rögzített levelezés betekintést enged Mikó Imre erdélyi és magyarországi tudománypártolói tevékenységébe.

¹²³ Dr. Jancsó Elemér: Gróf Mikó Imre a művelődéspolitikus. Klny. a Hítel 1940. I. sz.-ból 9. l.

¹²⁴ Dr. Kristóf György: Bárá Eötvös József levelei gróf Mikó Imréhez (I—X.). és a Székely Néplap szerkesztőségéhez (XI.). Erdélyi Múzeum, 1932. 1—3. sz. 103—115. l.

¹²⁵ Mikó Imrénél a Társulattal kapcsolatos esetleg fennmaradt irat- és levelezési anyagát nem ismerjük. Az Országos Levéltár Mikóval kapcsolatos filmanyaga csak az 1866 végéig íródott leveleket tartalmazza. A Kereskedelemügyi Minisztérium iratanyagában levő személyi anyagai 1956-ban elégték.

¹²⁶ Gróf Mikó Imre beszéde a Történelmi Társulat 1867. júli. 2-diki választmányi ülésén. Századok, 1867 júli. 12—15. l. A beszédet közli még: Magyarország, 1867. júli. 6.

¹²⁷ Századok, 1867 júli. 15. l.

csak a finoman megfogalmazott „történeti érzék”-re nevelés feladatával utal, addig Mikó megfogalmazásában a Történelmi Társulat tevékenységének célja, hogy: „... a történelmi igazságok, a nemzet múltjában rejlő összes tanulságok közkinccsökké tétele által a politikai érettség magas fokára emeli az egész nemzetet”.¹²⁸

S Mikó e mondatai jelölik a „változott módon” létrejött Társulat végleges jellegét, irányát, s első mutatói a Történelmi Társulat és a mindenkori politika szoros kapcsolatának.

Nem állíthatjuk, hogy Csengery vagy méginkább Toldy a társadalom széles rétegeinek történelmi művelésére létrehozott Társulat politikai helyét az alakulás előtti hónapokban ilyen világosan előre látta volna, de tény, hogy javaslatuk már magában hordozta a Társulat később nyert társadalmi funkciójának kifejlődési lehetőségét. Amikor az eredeti tervezet ellen szót emelnek, az elsősorban a Társulat szűk szakmai volta elleni támadás, a hagyományos tudománypolitikai vezetés védelme egy szemléletében is haladó, az Akadémián kívülre szorult történészcsoporthal szemben. Ezt szolgálta az az egyébként ténylegesen meglevő igényre támaszkodó javaslat, hogy a Történelmi Társulat feladata ne csak a történetkutatók pártolása legyen, hanem a tudomány terjesztése is.

Májusban Horváth Mihály beszéde már koncepciózusan fogalmazza meg, hogy a Társulat célja a „nagyközönségben érdekeltséget kelteni”. S a „nagyközönség”, történelmi emlékhanyaga már nem csak tudományos kérdés, mert, mint Mikó Imre is mondotta, a történelmi műveltség tulajdonképpen a polgárok „politikájának kalauza” is. A „politika kalauza” pedig semmiképp sem eshetett ki a kiépülő dualista államszervezet politikai hatóköréből.

Ahogy a dualista államszervezet kiépülése adott társadalmi, politikai irányzatokat tolt előtérbe, illetve nyomott vissza, úgy kicsiben, —, cseppben a tenger” — jelzi ezt a mozgási folyamatot a tudománypolitika egy területén, a történész-közéletben a Történelmi Társulat megalakulásának néhány hónapja.

FORRÁSOK

1.

1867. február 10. — Eger

Ipolyi Arnold levele Thaly Kálmánhoz, melyben leírja, hogyan nyugtatta meg a Történelmi Társulat korábban kialakított alapszabálytervezetének megváltoztatása miatt tiltakozó történészeket

Eger II. 10. 867.

Tisztelt Collega Úr!

Lekötelezve köszönnvén Kd szíves baráti közbenjárását, itt küldöm a 15 ftot azon esetre, ha talán olcsóbban nem lehetne megszerezni.

Bottyán temetkezési adatai kitudása iránt már is tettem lépéseket. Reméllem hogy nem sokára azok eredményeiről tudósíthatom. De addig válaszómmal nem mertem várni, ne hogy a tárgyat valaki az alatt előlünk megvegye.

Legyen Kd rajta, hogy a társulat alakulása el ne ejtessék. Mire elváltunk Wenczel, Rómer, Pesty szemrehányták, hogy az eredeti tervezettől eltérve elfogadtam Toldy és

¹²⁸ Uo. 16. 1.

Csengery ajánlatát, s erősen fenyegetődöztek, hogy ők így nem vesznek részt. De én minden áron kész voltam a megalakítást eszközölni. A többi úgy is majd a jövő dolga és kiforrja magát. Járjon tehát ha kell közbe, hogy létesüljön.¹

Isten önnel. Barátságába ajánlott
tiszteelő híve
Ipolyi

A tárgyat valami kis dobozba kérem értéke nyilvánításával bérmentetlenül megküldeni.

Eredeti kéziratos levél. Országos Levéltár. Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek. (A továbbiakban: OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.)

2.

1867. február 12. — Pest

Pesty Frigyes Ráth Károlyhoz intézett levelében beszámol a február 7-én tartott társulati alakuló ülésről

Pest 1867 február 12-én

Kedves barátom!

E hó 7-én ismét conferentiánk volt a történelmi társulat ügyében, és ez alkalommal Toldy és Csengery is vettek részt.

Fájdalom, ki kell jelentenem, hogy a mily büszke voltam ezen két férfi részvételére, olyannyira csalatkoztam bennük, mert ők eredeti programunkat, és alapszabályi tervezetünket tökéletesen kiforgatták, véleményem szerint, a leendő társulat nem hasznára. Többi tagtársaink, jobb meggyőződésük dacára, engedtek az új proposícióknak, kivéven Wenzelt és magamat.

Toldy és Csengery javaslata szerint a történelmi társulatnak nem leendnek rendes tagjai, kiket a szakférfiakból álló társulat maga választ, hanem a pártfogó és 5 forintos tagok közgyűlésen választmányt fognak választani valamelyi résztvevők közül, akár legyenek írók és szakértők, akár nem. Ezen választmány 3 évre választatik, évenként egy harmada sorsolás útján kilép, és pótválasztás által kiegészítetik.

Közlöm veled ezen chablont, mely szerint eddig az anyagi spekulációra tervezett egyesületek alakultak, azon meggyőződéssel, hogy te azt rosszállani fogod; mert, a mint tudom, te a rendes tagok választásánál még nagyobb szigorral akartál eljárni mint magam.

En ezen tervvel nem tudok megbarátkozni, azért külön véleményt akarok a jegyzőkönyvhöz mellékelteni, még ha véleményemmel egyedül maradnék is. Ha azonban más társaim véleményemet, hogy ti. eredeti programunk fenntartassék, pártolásra találna, tán még nem volna veszve az ügy.

Kérlek ennél fogva, hogy (ha) te is a febr. 2-án és 4-én egyhangúlag megállapított tervezetet jobbnak tartod, jelentsd ki postafordultával levélben, hogy te is külön votumomhoz járulsz. Wenzel az én véleményemet, illetőleg az első, eredeti javaslatot hatalmasan védelmezte, és ezentúl is részünkön áll. Reményem, hogy Rómer és Thaly is csatlakozandik hozzánk. Jövő pénteken Horváth Mihály szállásán fog a kisebb bizottmány, melyhez én is tartozom, az alapszabály szövegéről értekezlet tartatni és aláírási ívek kiosztásáról határozat hozatni. Addig tehát okvetetlenül szükségem volna becses nyilatkozatodra.

Igen sokat kellene még írni, de az idő sürget, azért barátilag köszöntve maradok

igaz híved

Pesty Frigyes

Eredeti kéziratos levél. — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára. Magyar Irodalmi levelezés 4r—163. (A továbbiakban: MTAK Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163) Ráth Károly levelezése II.

¹ „Az alapszabályokat a tegnapi módosítás szerint holnap vagy holnap után elkészítem, csak Toldyék miatt ne kelljen soká haladnia a dolognak” — számol be a társulati ügyekről a közben Pestről már elutazott Ipolyinak. (Esztergomi Primási Levéltár. Ipolyi levéltár. — A továbbiakban: EPL. Ipolyi lvt. — T. 234. Thaly Kálmán — Ipolyi Arnold 1867. febr. 8.) Ugyanebból a levélből derül ki, hogy Ipolyi a febr. 7-1 ülés alkalmával megkérte Thalyt, vásároljon meg neki egy már korábban kismelteit gyűrűt. Thaly ugyanekkor kérte Ipolyit, segítsen neki a Bottyán temetkezésére vonatkozó adatok felkutatásában Gyöngyösön. (Vö. Thaly Kálmán: Bottyán tábornok haláláról s temetőhelyéről. Újabb adatok nyomán. Századok, 1887. okt. 167—175. 1.)

3.

1867. február 13. — Győr

Ráth Károly Pesty Frigyeshez intézett levelében a különvélemény kiadására és az eredeti javaslat védelmére buzdítja barátját

Kedves barátom!

Nagyon leverőleg hatott reám azon hír, hogy a febr. 2 és 4-ki megállapodások felforgattak. Nem hiszed mennyire oda vagyok, még az étel sem kell, 's talán megis betegszem. A' magyar történelmi társulattól lesz tehát kőfic, no én ugyan nem veszek abban részt, valamint — úgy hiszem — a Dunántúli történetkedvelők sem, a kik reám szoktak hallgatni.

En csatlakozok hozzád, 's jelen levelem alapján írd alá nevemet is a külön véleményt előadó jegyzőkönyvbe 's beszéld reá Rómert, Nagy, Thaly, Henszlmán és Tormát, hogy a végelhatározáskor titkos szavazatot sürgessenek. Szent Kleofás, ha én ott vagyok, közéjük vágtam volna a labancoknak. Fostos kuruc lehet az a Thaly is — tisztességes legyen mondva, — valamint Nagy sem lehet igazi palóc, hanem csak olyan tót zember. Mond meg Rómernek, hogy majd Amalazunta fog szavazni műve fölött, ha minden kőcos skribler választmányi tag lehet. Szóval iparkodj, hogy baj ne legyen, minden fát megmozgass. Azt gondoltam, hogy lesz egy történelmi társulatunk a Kisfaludy társaság mintájára, de ebből majd Amalazunta társaság leend.

Tudósítsd a történetekről

még szerető barátodat

Ráth Károly^a

Győr, febr. 13. 1867.

Kubinyi cikkét Thaly adandja át.

Küldj értekezést martius elejére, a történetkedvelők a Dunántúlban összejeövetelt tartandnak.²

Eredeti kézirat oszlop. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Levelestár. (A továbbiakban: OSzKK Levelestár).

4.

1867. február 14. — Győr

Ráth Károly levele Thaly Kálmánhoz, melyben felszólítja Thalyt, lépjen fel az alapszabályváltoztatás ellen

Kedves barátom!

Majd megütött a guta, midőn Pestytől értém, hogy alapszabályainkat feldúlták. Én Pesty protestációjához csatlakozva azonfelül kijelentem, hogy én a társulatba így nem lépek 's hiszem, hogy a Dunántúliak sem lépnek. Ilyen kuruc vagy te, hogy két labanc által leengeded magad verni és tarsaidat is, hát mire való a titkos szavazat, azt kellett volna kérni, 's akkor is megdönthették volna. Ha a dolog nincs elveszve, úgy csatlakozzatok Pesty 's az én prótestációhoz, 's döntsetek meg a labancokat. Henszlmán, Nagy, Tormával beszélj az Istenért, ne alugyanak. Rómernek írtam, hogy a Résző Esisel Sándor választmányi tag fog az ő archeológiai munkái fölött határozni a választmányban, szóval minden öt forintot fizető ember grássálhat a szakértő ember munkái, indítványai fölött.

Nem áltatok a résen, bibasz emberek vagytok, *csak amolyan líkra való nemes emberek*. Isten veled küldj munkát a húshagyókor tartandó összejeövetelünkre, így demonstráljunk a labancoknak.

Még ma Nagy Imre meglátogat, ne haragudj a pár nem sürgős commissióért. Ölel szerető barátod

Károly

Győr, febr. 14. 1867

Eredeti kézirat oszlop. OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.

^a A levél nagy részét idézi még *Várkonyi Ágnes*: Thaly Kálmán és történetírása. Bpest. 1961. 109. l.

² A gyűlésre 1867 március végén került sor. Vö. *Mann Miklós*: A Dunántúli Történetkedvelők Társulatának története. Kézirat. 30. l.

5.

1867. február 17. — Pest

Pesty Frigyes újabb Ráthhoz írott levelében ad számot a Társulat alapszabályai ügyében február 15-én összehívott értekezletről

Kedves barátom!

Pest, 1867. február 17-én

Tegnap előtt (pénteken) a történelmi társulat alapítói ismét értekezletet tartottak. Thaly felolvasta a múlt ülés jegyzőkönyvét, és az új alapszabályokat. Én az utóbbiak megvitatásában részt nem vettem, mert alapjuk elhibázva lévén, apróbb módosítások nem segíthettek volna. Mikor a megvitatásnak vége volt, felszólaltam az eredeti program mellett, és az új javaslat ellen külön szavazatot adtam be az én és a te nevedben,³ kérvén, hogy ezen motivált külön szavazatot jegyzőkönyvhöz mellékeljék. Már a megvitatás kezdetekor Toldy kinyilatkoztatta, hogy ő több oldalról hallott ellenészrevételeket az ő (és Csengery) javaslatára és aggodalmakat azok helyessége iránt kifejezni. Maga is ezeket méltányolni kénytelen, és azért oly modus procedendi-t indítványozott, hogy az aláírási ívek kiosztásánál jól nézzük meg azt, kinek adják át, és egyszerűsre mind erkölcsi köteleességévé tegyük, miszerint valódi irodalombarát és tisztességes ember aláírását fogadják el csak. Ily módon, gondolá Toldy, a legelső közgyűlés oly elemekből fog alakulni, melyek teljes megnyugvást nyújtanak, miszerint csak érdemes emberekből fognak választmányt alakítani. Ha ez aztán egyszer funcióban lesz, semi ok nincs félni attól, hogy a pótválasztások a mi kívánságunk szerint mindenkoron fognak véghez menni.

Thaly, Rómer stb. ezen indítványt (sőt nem is az, mert e javaslat nem más mint modus procedendi, a hibás alapszabályok mindig megmaradván) nagyon jelesnek találták, én mind mondám nézetemhez ragaszkodtam, és a különsvazatot beadtam. Ez csinált egy kis sensatiót, de Thaly közbeszólt, megjegyezvén, hogy miután Toldy ezen módosítványt tette, én tán feljogosítva sem vagyok, Ráth Károly nevében is különsvazatot beadni. Azt viszonzám, hogy Ráth az ellen ad különsvazatot, ami február 7-én végeztetett, tehát közös szavazatunkat köteles elfogadni. Vajjon módosítja-e Ráth nézetét azok következtében, a mit febr. 15-én határozott a tanácskozmány, ezt a következő napok fognak mutatni, — én kételkedem benne.

Toldyra nem egészen hatás nélkül fog felszólalásom, ő és Horváth Mihály kértek, hogy ejtsem el külön szavazatomat, — de én nem tehettem meggyőződéseim ellenére. Miután azonban attól féltek, hogy külön szavazatom, illetőleg az első alapszabályi terv szintén vitatás alá fog kerülni a közgyűlésen, és így tán szakadás előidéztetni, kijelentém, hogy én, mint ezen eszme első ébresztője sokkal inkább szeretem a társulatot, mintsem hogy megbuktatására törekedjem, én egyebet nem akartam, mint ellenfeleimet az én meggyőződésemre téríteni, ha pedig nem lehet, jegyzőkönyvben annak nyomát hagyni, hogy én a káros irányt már jókor kimutattam.

Toldy még készségét is jelentette ki, hogy a társulat keletkezésének biztosítására indítványát inkább vissza is vonja, de ezen alig hallatott szándékot Thaly azonnal feldöntötte. Midőn szétoszlottunk Thalynak gyenge szemrehányást tettem, hogy tőlünk elpártolt, noha felteszem, hogy a mi nézetünket helyesebbnek tartja. Ő az utóbbit elismerte, még is úgy találta hogy az én eljárásom nem egyéb macacsságnál. Tessék!

A mit elértem, csak annyiból áll, hogy a Toldy—Csengery féle alapszabályok még az eredeti alapítók összes tanácskozmányának fognak bemutatni, — a mi különben szükséges nem lett volna. Ezen tanácskozmány holnapról az egy hétre, az az február 25-én meg fog tartatni.⁴ Ha tehát valamit lendíteni akarsz a dologon, tedd meg addig. Nekem kevés reményem van, hogy többségre vergődünk, legfeljebb, ha Toldy visszavenné indítványát és okainkat méltányolná. Csengery és Wenzel jelen nem voltak.

Barátom! el nem hiheted, mennyire fáj, hogy a dolog ez irányt vették. Én nem képzelhetem, hogy ezen az úton a történelmi társulat tekintélyt vívthasson ki valaha; vagy hogy lényegesen elősegítse a tudományt. Nyisd ki segéd eszközeid arzenálját, és kísérsd meg, vajjon többre nem mehetsz-e nálamnál. Ha sikerül én örömetst hódolnék ügysségednek és buzgóságodnak.

Szíves köszöntéssel maradok híved

Pesty Frigyes

Eredeti kézirat os levél. MTAK Kézíratár. Magy. Irod. lev. 4r—163. Ráth Károly levelezése II.

³ Források 12 B.⁴ A végül is március 4-én tartott tanácskozásról van szó.

6.

1867. február 20. — Győr

Ráth Károly Ipolyi Arnoldhoz intézett levelében igyekszik rábírní Ipolyit: álljon ki az első alapszabálytervezet mellett

Igen tisztelt barátom Uram!

Ezen örömteljes napokat sajnos! kénytelen vagyok búval tölteni. Mint Pestytől értém, a magyar történelmi társulat, a harmadik és negyedik conferentián egészen kiforgattatott eredeti formájából. E szerint tehát csak alapító és rendes tagok lehetnek. Rendes tag lehet mindenki, aki 5 ftot befizet. Ezekből választatik a tisztikar, szerkesztő, és a választmány. Nem hiszem, hogy így boldogulni lehessen. Ha tisztelt barátom uram is azon véleményben van, még lehetne a bajon az által segíteni, hogyha Toldyt egy levélben ellenkező nézetre bírni igyekeznék Nagyságod. A gyűlés jövő hétfőn leend...^b

Társulatunkat becses figyelmébe ajánlván maradok Nagyságod

alázatos szolgálja

Győr, febr. 20. 1867.

Ráth Károly^a

Eredeti kézíratos levél. Esztergomi Prímási Levéltár. Ipolyi levéltár (A továbbiakban: EPL.) Ipolyi lvt/R. 115.

7.

1867. február 23. — Győr

Ráth Károly levele Pesty Frigyeshez, melyben ösztönzi, harcoljon az eredeti elképzelés mindenféle megváltoztatása ellen

Kedves barátom!

Vettem febr. 17 én kelt leveledet, melyben körülményesen leírod a jobb sorsra érdemes magyar történelmi társulat históriáját. E napokat, melyek a nemzet történetében oly fényesek 's minden magyar ember előtt oly örömteljesek, én a legnagyobb szomorúság közt töltöm el. Toldy, ki a menyti fenségest cselekedett a magyar irodalom körül, ugyanannyi kárt is okozott, itt is rágó féregként dül indítványával, 's azok a törömlökös likra való nemes emberek csak hódolnak ő Nagyságának!, hát mire való a titkos szavazat kérése! ily esetekben cvvel dönt az ember, nem a magas állásúsággal.

Harcolj tehát kedves barátom, a mint tudsz, igazságod érdekében, ne rettegj semmitől; a távolban betűimmel én is harcolok és pedig írtam Virághalminak, hogy a Pester Lloydban^a írjon egy naplócikket, hogy asszonyok is lehetnek rendes tagjai sat. nem tudom megtette e? Különben mindent megírtam 's megpanaszkodtam neki. Másodszor Ipolyinak is írtam 's kértem beszélje le Toldyt indítványáról. Megteszi e? aligha!, mert másnap levelet kapván tőle, ezt írja: a történelmi társulat alakulásáról hallott már barátink által. Egy kevéssé változott az eredeti eszme, de se baj, csakhogy létesül." Baj bizony, hogy így gondolkozik, vajon felrázza e levelem álmából?^b

Felhatalmazlak minden az eredeti megállapodás ellen tett újjítás irányában, ellen nevemben is külön szavazatot beadni, protestálni, mert én noha már egy hétig gondolkodtam folytonosan, nem tudom belátni, hogy a Toldy féle másítás üdvöt hozzon a társulatra, hanem a felbomlást igenis látom.

^a Ezután Ráth Károly okmánymásolatokat és a Hazai Okmánytár IV. kötetének korrektúra íveit ígéri küldeni.

^b Ipolyi válasza a levélre: „Részemről hogy csak sikerüljön a társulat belenyugodtam. Most már csak azon legyünk, hogy minél inkább közértelemmel megalapítsuk, a többi majd magától jön s kifejlődik. Szándékom az alakító gyűlésre május elején Pestre rándulni, majd találkozunk reméllem.” (MTAKK Ráth Károly levelezése. I. — Ipolyi Arnold — Ráth Károly 1867. márc. 17.)

^c Virághalmi Ferenc tanár, hírlapíró, műfordító, több történelmi tárgyú regény szerzője. Ráth Károly valószínűleg a közös győri diákevekből ismeri még; az említett levélről nem tudunk. A Pester Lloyd a Lloyd társaság — melynek Virághalmi is tisztviselője ekkor — német nyelvű folyóirata. Az említett cikk nem jelenik meg az újságban (lásd a lap 1867. február—szeptemberi számain). Egyébként Virághalmi igen jó barátságban van Thalyval. Thaly cs. lvt. Levelezés — Virághalmi Ferenc — Thaly Kálmán é. n.)

^d Idézet Ipolyinak Ráthhoz 1867. febr. 17-én írott leveléből. (MTAKK. Ráth K. lev. I.)

Keresd még fel Vencelt is és kérd menjen el a gyűlésbe és harcoljon ellene. Kérj titkos szavazatot. Én még írok, ha keservem engedi Nagy^s és Tormának, Rómer és Thaly-nak már irtam 14-én.

Harc az élet, harcolj

szerető barátodért is
Ráth Károlyért.⁹

Győr, febr. 23. 1867.

Eredeti kéziratoss levél. — OSzKK Levelestár.

8.

1867. február 26. — Pest

Thaly Kálmán levele az Egerben tartózkodó Ipolyi Arnoldhoz, melyben tájékoztatja a Történelmi Társulat megalakítására február 17-én összehívott értekezletről, a különböző álláspontokról. Kéri Ipolyit, küldjön egy levelet, melyben a változtatás mellett nyilatkozik

Pest, febr. 26. 1867.

Mélyen Tisztelt
Nagyságos Úr!

... A Történelmi Társulat módosított alapszabályaival én már régen kész vagyok, de a megsértett hiúságú Pesty — hogy t.i. „Századok”-ját nem remélheti az egylet[czéga alatt s] pénzéből kiadhatni — s a címzavgyó Ráth külön véleményyt adtak be; ennek megvitatása, illetőleg a dolog barátságos kiegyenlítése végett Horváth M. ó mlga. a jövő mart. 4-iki akadémiái ülés után tartandó még egy conferentiára hitta össze az ideigl. bizottság tagjait; a többség eddig a Csengery—Toldy féle módosítványok mellett van — anyagi szempontból, oly concessióval mindazáltal, hogy az 5 frtos tagok is választás alá essenek, t.i. morális szempontból legalább, s csak azok lehessenek tagok, a kiket [most] először az ideigl. bizottság (s) azután (majd) a választmány megválaszt; így a kontár s rossz jellemű emberek ki lesznek zárva. Pesty és Ráth még e concessio megadása után is makacszkodnak: de csak ketten vannak, s ha nem engednek, a többség nálók nélkül fog intézkedni. Kérjük Ngodat: kegyeskedjék nekem mielőbb írni, hogy hétfőn (mart. 4.) Ngod levelét is bemutat-hassam, hogy Ngod mily véleményen van? Tudjuk ugyan, hogy nem a Pestykén: de jó lesz ezt újabban is kijelenteni, hadd lássák, hogy csak ketten vannak, annál inkább engedni fognak, s nem szitanak viszályt. — Ezek után maradok

Ngodnak alázatos szolgálja

Thaly Kálmán⁹

U.i. Tegnap az Akadémiában Henszlmann és Rómer rútul összevesztek; az emezt többek előtt leszararazta, de aztán bocsánatot kért hevességéért, azonban hiába.⁶

Eredeti kéziratoss levél. — EPL. Ipolyi lvt. T. 235.

9.

1867. március 7. — Győr

Ráth Károly Pesty Frigyeshez írott levelében kéri, tájékoztassa, mi történt a Társulat újabb alakulólülésén

Kedves Frigyesem!

Mi az oka, hogy nem tudósítasz a febr. végén történt gyűlésről. Vagy tán ebül ütött ki? 's jónak véled a rossz hírt később is elég korán közölni?

⁹ Nagy Ivánról van szó.

⁶ A levelet egészében idézi még *Várkonyi Ágnes*: I. m. 110. l.

⁴ A levél első részében Thaly megköszöni Ipolyi közbenjárását a Bottyán temetkezésére vonatkozó adatok ügyében, s a megvásárlandó gyűrűvel kapcsolatos utánjárásait írja le.

⁵ Ipolyi Thalyhoz intézett febr. 24-én kelt levelében érdeklődött a társulat sorsa felől: „Hát a társulat ügye hogy áll? Ráth a napokban Pesty ált. informálva, szinte protestált. De úgy hiszem majd megnyugszanak, csak léte-süljön.” (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ipolyi Arnold—Thaly Kálmán 1867. febr. 24.)

⁶ A lap szélén tett utólagos bejegyzés. Az ellentétéről semmi közelebbit nem tudunk.

Már akárhogy van a dolog, kérlek értesíts, mert összejövetelünk ideje közelg¹⁰ és én ott a társulat történetét elő akarom adni, a maga meztelenségében, 's azután tegyen mindeki úgy, a mint tetszik.

Várja tehát leveledet

szerető barátod

R. Károly

Győr, mart 7. 1867.

Várhatok munkát?

Eredeti kézíratos levél. — OSzKK Levelestár.

10.

1867. március 8. — Pest

Thaly Kálmán levelében beszámol Ipolyi Arnoldnak a Társulat alapszabályait megvitató utolsó — március 4-i — előértekezletről

Pest, mart. 8. 1867.

Főtisztelendő és
Nagyságos Úr!

...^f A mi a Tört. Társulatot illeti: én annak lapja — vagyis inkább folyóirata — szerkesztésére épen nem vágyom valami nagyon, s egy cseppet se bánom részemről, ha az Pestyre bizatik;¹¹ de Pesty ellen Nagy Iván s mások azt hozzák fel, hogy nem tud jól magyarul, stylusa pedig épen nincs. — Egyébiránt a múlt hétfői értekezlet nagyon jól folyt le (a febr. 25-kére hirdetett, az akadémiái gyűlés hosszúra nyúlása miatt nem tart-hatott meg akkor); tehát a múlt hétfői értekezleten Pestyt alapos okokkal meggyőzván, kivált Wenzel — ki ez ügyet igen buzgón veszi — Pesty végre engedett, s maga és Ráth nevében visszavonta különvéleményét, csak azt kérvén, hogy ennek kézírata pro aeterna memoria tétessék le a társulat kézírattárába. Bene. Ezzel tehát a bajnak vége lévén szerencsén: megbízott engem a gyűlés, hogy az aláírásokra felhívó körleveleket nyomassam ki, s küldözzem szét, minden tagnak legalább tízet-tízet küldvén, hogy kiki a maga megbízható jó ismerősei közt szétosztogathassa. Azért a mai postával Ngod számára is íme küldök keresztükötés alatt tíz körlevelet; méltóztatassék ezekre Egerben aláírókat gyűjteni vagy gyűjtetni, illetőleg egynehányat, Leleszre, Váradra, Jászóra, Kassára, Miskolczra, vagy a hová méltóztatik gondolni, szétküldözni. Az alakító közgyűlés Ngod óhajtatásához képest¹² mindenestre Májushan — tán elején lesz —, csak minél több aláíró jelentkezze. Mi itt jól rajta leszünk. A Dunántúliaknak is most küldök körleveleket.

Henszelmann és Römer összekocczanásának okát Ngod jól sejté;¹³ de már úgy a hogy kibékültek. — Ha mikor mehetek Gyöngyös illetőleg Eger felé: Ngodat jó eleve bátor leszek értesíteni. S ezzel maradok a Nagyságos és Főtisztelendő Úrnak

mint nagy jó uramnak

alázatos szolgája

Thaly Kálmán

U. i. Ha még több körlevél kell Ngodnak: szolgálók. —

Eredeti kézíratos levél. — EPL. Ipolyi lvt. T. 236.

¹⁰ Ugyanis a Dunántúli Történetkedvelők ülése.

^f A levél első részében köszöni Ipolyi „becses küldeményét” és levelét. A Pestynek küldött másolatot, valamint a Nagy Miklósnak és Szalay Gusztávnak szóló küldeményeket továbbította — írja.

^{11, 12, 13} Utalások a febr. 26. és márc. 4. közötti levél néhány tartalmi vonatkozására.

II.

1867. március 8. — Pest

Thaly Kálmán Ráth Károlyhoz írott levelében igyekszik megindokolni a társulati alapszabályzatban hozott változtatásokat, s kéri: a „dunántúliak” körében kezdje meg a társulati tagok szervezését

Pest, mart. 8. 1867.

Kedves Barátom!

Megbocsáss, hogy ezernyi dolgom miatt csak most írhatok.¹⁴ A Történelmi Társulat múlt értekezletén Pestyvel minden szép békességesen elintéztetett; minden aggodalom teljesen meg van nyugtatva. Az 5-frtos tagokat a választmány fogja megbírálni: bevezetők-e? Választmány csak szakértőkből választathatik. Ezek folytán Pesty visszavette különvéleményeket, s beleegyezett azon határozatba, hogy a körlevelek az aláírásokra kibocsátassanak, úgy a mint neked is küldök a mai póstával keresztkötés alatt 10 darabot. Igyekezze rajta, hogy minél több szakember s alapító gyűljön össze. A Dunántúlt ezekből te lásd el. Ha kell még többet is küldök, csak írd. Imrének¹⁵ küldj belőlök egyet Kőszegre, hogy írassa ott alá magán kívül Chernel Kálmánt, Merssichet stb.; tán Lippichnek s Vég helyinek is küldhetnél egyet; vagy én küldjek? Hát Ebenhöcknek?¹⁶ Szóval tudósíts: kiket láttál el? De csak oda küldj: a hol bizonyos az aláírás, illetőleg a gyűjtés, mert most egyelőre nem sok körlevelet nyomattunk, bővebben majd az alakító gyűlés után intézkedik a választmány; most csak olyan 150—200 aláíró akarunk egyelőre összehozni: a ki az első választmányt oly szakértőkből választja meg, a kiket mi akarunk és ajánlunk; majd csak aztán indítsuk meg Isten igazában az aláírásokat a nagy közönséget; most egyelőre vagy csak 200 értelmes, képzett szakkedvelőt (a törzs katonaságot) akarunk összehozni; hadd jöjjön a popule azután ha már alakulva leszünk. Így gondolta célszerűbbnek a többség: vagyis mi mind, egyhangúlag, s azt hiszem: e praecautiót te is helyesled. Az itt levő követeket, urakat stb. mi ellátjuk, Ipolyi az egrieket, miskolciakat, jászóiakat, kassaiakat; Torma az erdélyieket körlevelekkel; Wenzel, Toldy az esztergomi, nagy-váradi, Rómer a benzés papokat s papos embereket stb. Te főleg Győr, Szombathely, Kőszeg, Veszprém, Sopronyt s vidékeket lásd el. — A túl a dunai összejövetel napját s helyét mért nem írtad vagy írod meg nekem?...¹⁷

A Tört. Társulat alakító közgyűlése jóformán május első napjaiban lesz. Akkorra te is lehetsz. A hirdapokban jó előre meghirdetjük, bár Imrét is le lehetné akkorra csalni. A választmányba mindenesetre bevigyük őt, s ez legyen neki gradus ad — Academiam. Csak a Martonfalvi¹⁸ kiadására sarkald őt minduntalan, én se hagyok békét neki e tekintetben. — Ezzel Isten veled

ölel szerető barátod

Kálmán

U. i. Nagy Iván rég megkapta a Patriust,¹⁹ — melyet küldöttél volt neki.

Ha még kellenek körlevelek: írd küldhetek még vagy 10-et, 12-öt.

Eredeti kézirat levél. — MTA Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163. Ráth Károly levelezése I.

¹⁴ Thaly csak most válaszol Ráth febr. 14-én írt levelére. (Vö. Források 4.)¹⁵ Nagy Imrének.¹⁶ Chernel, Mersich, Lippich, Ebenhöck a Dunántúli Történetkedvelőkkel — elsősorban Nagy Imrével és Ráth Károssal — közeli kapcsolatban álló személyek.¹⁷ A febr. 27-re, majd márc. elejére tervezett ülést csak március végén tartották meg. (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. febr. 18.)¹⁸ Nagy Imrét, a „dunántúliak” egyik törzstagját, Ráth már régen igyekszik bejuttatni az akadémiai levelező tagok közé. (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth K.—Thaly K. 1867. jan. 17.) Mind Ráth, mind Thaly előbb szükségesnek látja, hogy legalább egy jelentősebb munkája jelenjék meg. Nagy Imre Martonfalvi Imre emlékiratának kiadásán dolgozik, melynek egy része hamarosan napvilágot lát a Századokban. (Egy magyar emlékirat a XVI. századból. Közl. Nagy Imre. Századok 1867 júl. 47—53. l.)¹⁹ A Hazai Okmánytárról van szó.

12.

1867. március 10. — Pest

Pesty Frigyes levele Ráth Károlyhoz, melyben leírja, mint tettek az új javaslat védelmező bizonyos engedményeket, s miként volt kénytelen a többség véleménye ellenében meghátrálni, s a mellékelten küldött „Külön szavazat”-ot visszavonni

A)

Pest 1867 március 10-én

Kedves barátom!

E hó 4-én a történelmi társulat ügyében ismét értekezletünk volt; részt vettem benne nem mintha elveimnek többséget reményeltem volna szerezhetni, hanem, hogy ezeket védjem. Sajnosan tapasztalám, hogy noha ügytársaink nagyobb részétől felteszem, miszerint a mi javaslatunk inkább nyűkre volt, ők még is belenyugodtak a változott alapszabályokba. Közlöm itt véled a különsvavazatot, melyet a te nevedben is a jegyzőkönyvhöz adtam. Látván a körülményeket, nem erőszakolhattam a dolgot. Én a különvéleményt felolvastam, és midőn kijelentém, miszerint szándékom nem az hogy a közgyűlésen ennek érdekében vitát kezdjek, Toldy és Horváth Mihály nagyon könnyebbülve érezték; úgy látszik, attól tartottak, hogy mi ezen kérdést feszegetvén, szakadást fogunk előidézni a társulatban. Nézeteink méltánylásául a modus procedendi-ban kívának nagyobb szigorbt alkalmazni. Azt hiszik t. i. a túlsó oldaliak, hogy ha az aláírási ívek csupán csak megbízható, mívelt egyének kezébe adatnak, és ha kezdetben csak oly aláírókat fogadunk el, kik a választásoknál a szakemberekre lesznek tekintettel, akkor a legelső választmány csakugyan oly férfiakból fog alakulni, kik a mi tetszésünket is bírják. Később aztán a választmány módjában áll a választásokra üdvös befolyást gyakorolni. Ám tegyék! De én azt mondom, sokkal jobb lett volna inkább meg sem adni oly választó jogot, melyről belátják, hogy mellékiuton azt ismét kijátszani szükség.

Reményilem, hogy megkaptad már az aláírási íveket.²⁰ Ezek ápril 15-ig beküldendők Thalyhoz, május elején lenne aztán az alakító gyűlés.

Azt már reményleni nem lehet, hogy a jelenlegi terv szerint létesülő közgyűlés a mi tervünket fogadná el; mert ez rendkívüli önmegtagadást tételezne fel. Ha valakinek megadtuk a választó jogot, ez ugyan maga le nem mond róla. A jelenlegi javaslat nem enged visszatérést a mi tervezetünkre, holott ellenkezőleg a mi tervezetünkről át lehetett volna térni oly szervezéshez, a milyent Toldy és Csengery javaslott, ha t. i. a tapasztalás kimutatta volna, hogy azzal kísérletet tenni szükséges.

Ha te, kedves barátom, a történelmi társulat ügyét nyilvánosan szóba hozni akarod, azt csak legnagyobb tárgyilagossággal tedd. Azt hiszem, a különsvavazat tartalmából egyet mást közleni lehetne ugyan, de semmi esetre nem az egész szöveget szószérínt. Kerülnünk kell azt, ami Toldyt és Csengeryt sértené, mert habár ez uttal ők azok, kik egy helyes alapokra fektetett társulati tervet kőficcá változtatták, még is meg vagyok rólok győződve, hogy ők a társulat életbeléptetését óhajtják, és szilárdítására hozzájárulni fognak. Azt sem kell felejtened, hogy a közönség szemében a Toldy—Csengery féle jelszó népszerűbb mint a miénk, kik könnyen jöhetünk olyan gyanúba, mint ha mi a közönséget profanum vulgusnak tartanók. Isten látja lelkemet, szerénytelenkedni nem az én dolgom, — ez oldalról nem vádolhat senki; és midőn a közönségnek választási jogot egy tudományos társulatnál engedni nem akarok, ez csak azért történik, mert tudom, hogy a szerepek felcserélése mindig kárral jár. A közönség pártolja az intézetet, fizessen, olvasson, — mi meg gyűjtünk kútforrásokat, tanulunk, dolgozunk, frunk. —

Panaszolja Thaly hogy nem tudja, mikor lesz a dunántúli történetkedvelők márciusi összejövele, és hol? Barátom, cikket ez úttal sem küldhetek; van ugyan tárgy elég, mely kidolgozásra vár, de egyszem érett meg annyira, hogy pár nap alatt kidolgozhassam. Majd jut máskor. Kubinyi cikkét megkaptam.

Írd meg, miként fogadták a Dunántúliak a történelmi társulat érdekében történt mozgalmakat, — addig is küldi üdvözetét

szerető barátod

Pesty Frigyes

Eredeti kéziratos levél. — MTAK Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163. Ráth Károly levelezése II.

²⁰ A társulati tagok toborzására kiadott aláírási ívekről van szó. Vö. Források 11.

B)

Külön szavazat

A magyar történelmi társulat alapítói legelső összjeövetelükben 1867 évi február 2-án az ezen cím alatt keletkezendő társulat programját állapították meg, és február 4-én egy alapszabályi javaslatot szerkesztettek, mely szerint a társulatot alakították volna pártfogó tagok, kik legalább 100 forintnyi alapítványt tettek, résztvevő tagok, kik a társulat céljaihoz évenkénti 5 forint fizetéssel hozzájárulnak, és rendes tagok, az az, a történeti tudományok valamely ágában működő szakférfiak, kiknek száma meglenne határozva, és kik a társulat rendes tagjai által érdemeik elismeréséül, vagy tevékenységük megnyerésére választatnak.

Ezen tervezettől a f.é. február 7-én tartott értekezletben lényeges eltérés történt, a mennyiben t.i. az határozottatott, miszerint a pártfogó és résztvevő tagoknak döntő befolyás engedessék a társulat ügyeiben és pedig az anyagi ügyekbe szintűgy, mint a szellemi működésre. Az újabb javaslat szerint a társulat minden tagjai közgyűlésen választó jogot gyakorolnának, és kebelökből egy választmányt neveznének ki 3 osztendőre, mely választmány évenként harmadrésében pótválasztás által megújítatnék, és hivatva volna arra, hogy a társulatot képviselje, annak kitűzött célját elősegítse és általában, hogy működés központja legyen.

Az eredeti terv szerint tehát bizonyos számú, élethossziglan, pályatársak által választott rendes tagok vállán feküdne a működés súlya, — a módosítvány, vagy inkább újabb tervezet szerint ellenben a nagy közönség választ rövid időre választmányt, nemcsak szakférfiak, nemcsak írók sorából, hanem minden megszorítás nélkül, kivéven, hogy valaki pénzbeli járulékra kötelezte magát a társulat irányában.

Tökéletesen méltánylom azon indokokat, melyek az utóbbi indítvány általam mélyen tisztelt indítványozóit vezérelte, és melyek célja az volna, tömeges részvét által a társulatnak anyagi segélyforrásokat biztosítani.

Az is hozatott fel ajánlásául, hogy ez által a társulat demokratiai alapra fektettetik. Mi köze van a demokratiának, a népuralomnak tudományos feladatokra, azt felfogni nem vagyok képes, de ama másik indok is, hogy t.i. a társulat vagyona az úton szaporodnék kelletlenül kedvezőbb feltevésen látszik alapulni, mert a választójog nem lehet oly nagy ösztön a társulat iránti részvételben és támogatásban, mint azon meggyőződés, hogy a pénzbeli hozzájárulás a hazai művelődést hatalmasan előmozdítja; de különben is a földtani társulat²¹ példája mutatja, hogy a társulatnak ily alapon szervezése nem biztosítja a közönség nagyobb mérvbeni támogatását.

Mind ezeknél fogva el nem titkolhatom nagy aggodalmamat, hogy a harmadik értekezletben túlsúlyra kapott indítvány a keletkezendő társulat kárára fog válni, hogy ezen az úton a társulat tekintélyt magának nem fog szerezni, és hogy az úgynevezett demokratizálás nálunk, hol az alaposságra, mélyebb tanulmányokra úgyis kevés a hajlam, az irodalmat inkább el fogja silányítani, a felszínen járni, mintsem emelni.

Aggodalmam van, hogy a február 7-én elfogadott indítvány a miként láthatólag még a beleegyezők keblére is nem megnyugtatólag hatott, ezen társulatot szellemi tevékenységében háborgatandja, és hogy abban nem a szellemi érdekek lehetnek mindig a döntők.

Magyar íróvá lenni a jelenkorban még mindig bizonyos heroicus elhatározással jár. Anyagi hasznót nem vár, nem reményl egyik író társunk sem. A mi őt a legháládatlanabb tevékenységre buzdítja, az nem egyéb, mint a tudományok iránti önzetlen szeretete, és legfeljebb a művelt közönség elismerése. Legfőbb jutalma, ha pályatársai, ha egy tekintélyes irodalmi testület az elismerés koszorúját nyújtják neki, ha ily intézet tagjává avatják.

Midőn a magyar tudományos akadémia mostani szervezete szerint még a levelező tagok állása is csak annyiban különbözik a hallgató közönségétől, hogy a levelező tag széke másutt áll, és hogy neki felszólalni szabad, de választási és szavazati joga nincs, miért akarnók mi, a másik szélsőségre menvén, az írókat elkedvetleníteni, kiknek megnyerése, egyesítése a történelmi társulatnak célja? Az akadémian kívül álló erők egyesítéséről azonban szó sem lehet, ha az utóbbi javaslat elfogadtatik.

A legutóbbi indítvány azon chablon, mely szerint speculatioira és anyagi nyereszkedésre egyesült részvénytársaságok alakulnak, de a miatt, hol idegen anyagi vagyon kezeléséről van szó, helyén van, az nem alkalmazható oly társulatnál, melynek feladata a

²¹ A Magyarhoni Földtani Társulat Alapszabályai. A Társulat 1850-ki szeptember 3-kán tartott közgyűlése helybenhagyása szerint kiadta Kováts Gyula társulati titoknok. Pesten, 1851.

szellemi tőke értékesítése, és hol előtérbe nem a pénzgyűjtési törekvés, vagy osztalékok emelése lép, hanem azon meggyőződés, hogy a hazában szétszórt szakférfiakat közös erővel támogatni kell a nemzeti művelődésre hasznos tevékenységökben.

A Kisfaludy-társaság azon elvek alapján szerveződött, melyek a történelmi társulat első két tanácskozmányaiban irányadók valának, még sem tagadhatja senki, hogy ezen irodalmi testület a magyar akadémián kívül legnagyobb népszerűséggel bír, és ha egy szépirodalmi intézet nem tartotta szükségesnek vagy célszerűnek az alapító és résztvevő tagokat szavazati jogokkal felruházni, annál kevésbé lehet azt köteleességévé tenni oly társulatnak, mely a szorosabban vett tudományok egyik ágát kívánja művelni.

Ne engedjük magunkat szójárások által tévútra vezetetni. Amint az úgynevezett demokratizálás nem fogja a közönség tömeges részvételét megnyerni, úgy nem fogja az állítólagos célszerű szervezés az értelmes közönséget történelmi társulatunktól visszariasztani. Ily értelemben a magyar akadémia is csak tudományos céh volna, — de én még ezen elnevezést sem habozom elfogadni, mert ha fogalmaink szerint a művelődés tetőpontján álló Franciaország és Angolország az ily állítólagos céheket még nem tudják nélkülözni, midőn a Németország egyes tartományaiban, vidékein, sőt kitűnőbb városaiban keletkezett történelmi és archaeológiai társulatok az egyesülés ezen alakját tartották és tartják folyvást célszerűnek, pirulás nélkül kérdezhetjük mi, vajjon mire ment volna a magyar tudományosság, a magyar akadémia nélkül?

Távol sincs célom, a magyar történelmi társulat életbe léptetését nehezíteni, hanem csak aggodalmaimnak kifejezést kívántam adni, kijelentvén itt, hogy a február 7-én javasolt szervezés módját hibásnak, sőt károsnak tartván, részemről ezen külön szavazat által az eredeti programot illetőleg alapszabályi tervezetet pártolom, miként az, a fenebbi pontokra nézve a február 2-án és 4-én tartott tanácskozmányokban megállapítva volt.

Pest, 1867. február 15-én

Pesty Frigyes
saját és
Ráth Károly nevében.^g

*Pesty Frigyes eredeti kéziratos tisztázata. MTA Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163.
Ráth Károly levelezése II.*

13.

1867. március 10. — Pest

A Történelmi Társulat aláírási körlevele

A Magyar Történelmi Társulat
ügyében

Nagyságos Botka Tivadar Urnak.

A magyar tudományos Akadémia történettudományi osztályának tagjai között már régebben fölmerült egy szélesebb alapokra fektetendő „Magyar Történelmi Társulat” létrehozásának szükségessége. Az időt ez eszme valóstítására elvégre elérkezettnek ítélvén, alólirottak több ízben összejöttünk a szóban forgó társulat felől értekezni, s alakításának módjait megállapítani.

^g A „Külön szavazat” első fogalmazványa: „A magyar történelmi társulat alapítóinak 1867. február 7^{én} tartott értekezletben az ugyanezen hó 2^{án} megállapított programtól, és február 4^{én} elfogadott alapszabályi tervezetből lényegesen eltérő alapszabályok fogadtattak el a többség által. Az eltérés abban áll, hogy miután az alapítók eredeti eszméje szerint az alakítandó magyar történelmi társulat alapító, résztvevő és rendes tagokból állt volna, melyek elseje legalább 100 forintot alapítani, a második évenként 5 forinttal az intézet céljához járulni tartoztak, a rendes tagok irodalmi emberekből élethossziglan választván a rendes tagok által, addig az új javaslat szerint választó joggal a tagok minden osztálya ruháztatnék fel, választható bárki lehessen, habár soha sem tett kísérletet az irodalmi téren, és a társulat munkássága egy választmányban lenne központosítva, mely harmad részében évenként pótválasztás által a közgyűlésben megújíthatnék.

Ha nem volna is rá példa a Kisfaludy társaságban, hogy a társulat azon része, mely a szellemi munkásságot képviseli, sem nem az öt forintos tagok, sem nem a 100 ftos alapítók választásának közszöni lételet — és mind a mellett ezen társulat a közönség pártolásának örvend.” (OSzKK. Pesty Frigyes Vegyes Iratai. II. Fol. Hung. 1115.) A beadványból minden valószínűség szerint két példány készült. Az egyiket Pesty kérésére „a társulat kézírattárába” tették, (vö. Források 8.), s ez a Társulat levéltárával elpusztulhatott. A másik — jelen — példányt Pesty elküldte Ráth Károlynak. Egyébként a külön szavazat elemzésével először Mann Miklós foglalkozott. (Ráth Károly élete és munkássága. Századok, 1965. 4—5. sz. 856—857. l.)

Elhatároztuk egy oly „*Magyar Történelmi Társulat*” kezdeményezését, melynek célja a hazai történelem minden ágának művelése mellett, e tudomány iránt mennél nagyobb részvétet gerjeszténi. Ezt pedig a hazában eddig szétszórtan működő történetbuvárok és szakkedvelők egyesítése, az e nembeli munkálkodás rendszeresítése, történelmi folyóirat stb. kiadása, Pesten tartandó szakgyűlések, s a vidék történelmileg nevezetesebb pontjaira levéltárak és műemlékek kutatása végett teendő társulati kirándulások által véltük elérhetőnek.

A mindezeket eszközölködő „*Magyar Történelmi Társulat*” életbe-leptetésére azért előleges bizottsággá alakultunk, megkésztők az alapszabály-tervezetet, melyet elfogadás végett az alakító közgyűlés elé terjesztendünk. E közgyűlés azonnal egybehivatik alólírott bizottsági elnök által, mihelyt száz aláíró leszen.

Tagjává lehet a társulatnak bármely hazai történetkedvelő, és pedig alapítónak, a ki a társulat céljának előmozdítására legalább 100 o. é. forintnyi alapítványt tesz, s taggá, a ki szintén e célra 5 o. é. forintnyi évi tagdíjt lefizet, s ugyanerre három évre kötelezi magát. A tagok ez összegért — illetőleg az alapítvány kamataiért — a társulat folyóiratát és almanachját díj nélkül, egyéb kiadványait pedig 25 petnyi árleszállítás mellett kapják; azonkívül a gyűlésekre hivatalosak, s az elnökséget és igazgatóválasztmányt ők választják.

Midőn az alakítandó „*Magyar Történelmi Társulat*” célját és főbb szerkezetét eképen körvonaloznánk: tisztelettel felkérjük Nagyságodat, hogy e honi tudomány- és műveltségterjesztő társulat létrejöttében saját résztvevése és más szakkedvelők megnyerése által közremunkálni méltóztassék, — az ajánlkozó alapítók és tagok, neveit a tulsó levél rovataiba följegyezvén, s az aláírásokat (Thaly Kálmánnak, belváros zöldfa-utca 4. sz.) legfölbbe ápril 15-dikéig beküldvén. — Az aláírt összegek befizetése felől az alakító közgyűlés fog intézkedni.

Pesten, martius 10-kén. 1867.

Horváth Mihály, m. k.
ideigl. bizottsági elnök.

Thaly Kálmán, m. k.
ideigl. bizottsági tollvivő.

Toldy Ferencz, Csengery Antal, Ipolyi Arnold, Wenzel Gusztáv, Rómer Flóris, Henszlmann Imre, Torma Károly, Nagy Iván, Pesty Frigyes és Ráth Károly m. k. ideiglenes bizottsági tagok.^h

Eredeti nyomtatvány. ČSSR. Štátny Archív Bratislava, pobočka v Nitre. Botka Vozokany kart. 25. Rómer Flóris—Botka Tivadar.

14.

1867. március 21. — Eger

Ipolyi Arnold levél kíséretében küldi Thaly Kálmánnak a betelt aláírási ívet, s tanácsokat ad a Társulat ideiglenes titkárának a további szervezéshez

Eger III. 21 867

Tisztelt Collega

Küldöm az aláírási ívet. Ha nem sok is mit hamarjában összeszereztem, mégis első lépésre kielégítő; s ha az aláírók²² mindegyike csak ennyit hoz is, közel kétszázal kezdhetjük meg.

A vidékre alig küldhettem egy két helyre, miután a többi itt kellett szétküldözöm. A papok csak aláírnak, de bizony a világiaknak nem kell ilyesmi nálunk. Alig szerezhettem egy kettőt, s csupán a Cassinó ígérését bírom, hogy a legközelebbi ülésben elhatározzák alapítónak lépni be.

Kérek azért még néhány ívet, hogy a vidékre is küldhessek. De jó lenne ám ha Ktek s egyenesen is küldenének keresztkötés alatt mindenféle. A tanodák tanárainak, igazga-

^h A nyomtatvány 4 oldalas. Elején a szöveg, belső oldalai közül az egyik üres, a másikon az aláírók neveinek helye, hátsó oldalán pedig nyomtatva Thaly Kálmán címe. Az ismert levelek tanúsága szerint a március 10-i keltezés ellenére már korábban is terjesztették. (Vö. Források 10., 11.)

²² Az első alapítói értekezleten jelen volt tagok.

tóknak, püspököknek, káptalanoknak. Azután a lapokban is erősebben kellene hirdetni. Eddig csak is a Napló²³ hozta a felszólítást; ebben is alig olvasható s észrevehető betűvel és helyen jelent meg. Jó volna a lapok szerkesztőit megkeresni, hogy ajánlva, figyelmeztetve, feltűnőbbben közöljék, nevezetesen: az újdonságok közt is. Nem fog ártani különösen Lonkayt²⁴ is megkeresni, hogy emelje ki lapjában a felhívást, s olvasói közül sokat reménylenünk lehet megnyernünk.

Írtam Ráthnak is megnyugtatólag,²⁵ s remélve most hogy május elején az alakító gyűlésen találkozunk — csak össze ne essék a borsodi tisztújítás s előtanácskozmányokkal, hol előre a pártok által igénybe lévén véve megjelennem kell, igyekezni fogok megjelenni.

Addig is szíves

baráti érzelmeibe ajánlott

tisztelő híve

Ipolyi

Mire e sorokat megírtam volt, veszem a „Magyarországot” s olvasom benne a tudósítást oly érdekes felolvasásáról. Fogadja baráti kézszerítésemat.

Eredeti kézíratos levél. — OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.

15.

1867. március 25. — Pest

Thaly Kálmán a Történelmi Társulat szervezési munkálatairól ír Ipolyi Arnoldhoz intézett levelében

Pest, mart. 25. 1867.

Igen Tisztelt Nagyságos Úr!

Becsés levelét kapván, még tegnap küldöttem néhány nyomtatott körlevelet, mint kívánni méltóztatott. Nagy köszönet a valóban ritka buzgó pártfogásért, melyről Ngod szépen betöltött íve ugyancsak tanúskodik. Az alapítók és tagok száma napról napra szépen szaporodik, már van a Ngodéival együtt vagy 70-ig való, mely számból én is 24-et gyűjtöttem. A dunántúliak és erdélyiek — a hol pedig úgy tudom nagyon melegen vették az ügyet — még nem érkeztek be, s általában azt hiszem a legtöbb tag april folyamán fog jelentkezni.

Hogy több ívet nem küldtünk szét s hírlapilag [most még] jobban nem agítalunk: annak oka a már megírt elv szerinti eljárás, hogy ti. most csak mintegy 150—200 művelt törzstag összeszerzése a fődolog, a kik a választmányt csupa szakértőkből válasszák meg; a részletes taggyűjtést majd aztán maga a választmány fogja eszközölni. Én hiszem, hogy a társulat még Anno 1867-ben fel fogja vinni 1000, tagra, s ez 5000 frt évi budget, a mivel már mégis lehet valamit lendíteni. Kivált, ha a tanulni vágyó erettebb, akadémiai ifjúságot sem zárjuk ki majdan az 5 frtos tagok sorából: — a kikből kell a történetkedvelőket nevelni — szép részvétre tehetünk szert. — Ma is két alapító tagot kaptam, az egyik Botlka Tivadar, a másik egy szerérmvármegyei öreg, uradalmi mérnök, a ki mindgyárt régiségek rajzát — castrumokból való téglák stb — is küldött be, és okmányok közlésére ajánlkozik szlavóniai levéltárakból. Írok neki, megköszönve szíves részvétét, és jelentve, hogy levelét elterjesztendem a legelső választmányi gyűlésnek. Lesz itt érdekeltség, csak mozognunk kell.

De Ngod már csak csinálja ki valahogyan hogy az alakító gyűlésről ne hiányozzék; nekem megvallom Ngod nélkül nem lenne semmi bizodalom az egészhez, mert a többi nevesebb bizottsági tag urak — az egy Wenzelt kivéve — nem elég mozgékonyak s tevékenyek, egy társulat megalakításához pedig élet és tevékenység kell. —

Igen köszönöm Ngod kegyes megemlékezését igénytelen értekezéséről, melyet bizony az akadémia érdemem fölött melegen fogadott, s kinyomatását is a bírólák bírálat nélkül még azon este elrendelték. — Lónyai ő excja pedig engedélyt adott számomra,

²³ Pesti Napló.

²⁴ Lonkay Antal az 1850—60-as évek ismert katolikus beállítottságú hírlapírója, ekkor az Idők Tanúját szerkeszti.

²⁵ Utalás a márc. 17-én Ráthhoz írott levélre. (MTAKK Ráth Károly levelezése I.)

hogy a kir. kamarai levéltár Rákóczi-okmányait átvizsgálhatom; holnap megyek először ama levéltárba, hol a Munkácson maradt Rákóczi — s tán a Beresényi — archivumot is feltalálni remélem.²⁶

Hogy Ráthnak írt Ngd: igen jó, mert az úgy látszik még mindig duzzog, ámbar csak úgy magában; mégis, ismervé ügybuzgalmát, hiszem hogy egyik legbuzgóbb tagja lesz a társulatnak. — Húsvét tájban nyakamba vészem Nógrádot. Szécsény, Ludány, Kékkő, Gács lesznek a főstációk, s tán Losonc is; ha Rimaújra vonatkozót találok: különös figyelemmel leszek reá, s azonnal írok Ngodnak.²⁷ Az Isten pedig elhozván a szép kikeletet, majd a „végeknek tükörét” Egret is adandja látnom. — Ezzel ajánlom magamat továbbra is Ngod nagyrabecsült szíves hajlamaiba,

Ngodnak

tisztelő szolgálja

Thaly Kálmán

Eredeti kézíratos levél. — EPL. Ipolyi lvt. T. 237.

Függelék

A Történelmi Társulat alapszabályainak szövege, melyet a társulati közgyűlés 1867. május 15-én elfogadott, a belügyminiszter pedig május 26-án jóváhagyott

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ALAPSZABÁLYAI*

I. A TÁRSULAT CZÍME ÉS SZÉKHELYE, CZÉLJA ÉS MUNKAKÖRE.

1. §. A társulat czíme „Magyar Történelmi Társulat”; székhelye Pest.
2. §. A Magyar Történelmi Társulat czélja: a hazai történettudomány minden ágának művelése, megkedveltetése, és iránta minél széleskörű érdekelttség ébresztése.
3. §. Ezen czél elérésére nemcsak a szakképességek és szakkedvelők egyesítése, történettudományi dolgozatok írása és kiadása: hanem nyilvános gyűlések és kirándulások tartása, levél- és könyvtárak, műemlékek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.
4. §. A társulat munkássága kiterjed a hazai történelemre, és annak minden segédtudományaira: nevezetesen a paleographia és archeológiai csoportozatokra.

II. A TÁRSULAT TAGJAI ÉS TISZVISELŐI.

5. §. A társulatot képezik a) az alapító, b) az évdíjas tagok.
6. §. Alapító tagokul tekintetnek mindazon honfiak, kik a Történelmi Társulat czéljának előmozdításához legalább 100 o. é. forintnyi alapítvánnyal járulnak, és pedig akár készpénzben, akár a választmány által megítélendő biztosítékkal bíró kötelezvényekben és 5 százalékot jövedelmező értékpapirokban.
7. §. Taggá választathatik minden hazai történetkedvelő, ki a társulat pénztárába évenként 5 o. é. forintnyi tagdíjat befizet, s a nevezett összeg befizetésére három évre kötelezi magát.
8. §. A társulati elnökség áll az elnökből és két alelnökből, kik a társulatot a választmányal egyetértve vezetik és igazgatják.
9. §. Elnökké csak oly férfiú választathatik, ki a hazai történettudomány előmozdítása által magának kitűnő érdemeket szerzett. A társulatot a hatóságok és mások irántában ő képviseli; a gyűléseken s üléseken elnököl; s jogában áll — ha a társulat érdekei sürgetőleg kívánják — rendkívüli üléseket is hirdetni. A tagok egyenlő szavazatai esetében az elnök döntő szavazattal bír.
10. §. Az egyik alelnök a társulatnak főként anyagi ügyeit vezeti. Jogában áll a pénztár állapotát bármikor megvizsgálni; nagy gyűléseken az elnök távollétében őt illeti az elnöklés.

* Vö. *Várkonyi Agnes*: I. m. 107. l. Lónyay Menyhért a 67-es pénzügyminiszter.

²⁷ Ipolyi ekkor Rimaival foglalkozik, ahhoz ígér — ha kutatásai közben talál — adalékokat Thaly.

* Pest, Nyomatott Emich Gusztáv, Magyar Akad. Nyomdásznl. 1867.

11. §. A másik alelnök — ki az elnök távollétében a választmányi üléseken elnököl — a hazai történettudomány ismert érdemű irodalmi férfiai közül választatik.

12. §. A két alelnök egyike Budapesten tartja állandó lakását.

13. §. A társulat titkára — ki a társulat anyagi állapotához képest díjaztatik — úgy az évi mint a havi üléseken előterjesztői hivatalt visel; a határozatok végrehajtásáról gondoskodik; a jegyzőkönyvet, melyet az elnökkel együtt aláír, — vezeti; a társulat közlönyét és évkönyvét a választmány befolyása mellett szerkeszti, levelezéseit folytatja, s könyvkiadásaira, valamint az irattárra fölügyel.

14. §. A társulat jegyzője a titkárnak segítségére van, és őt gátoltatása esetében pótolja.

15. §. A pénztárnok a társulat vagyonát híven és pontosan kezeli; a pénztár állapotáról a havi üléseken általános jelentéssel, az évi közgyűlésnek pedig részletes számadással tartozik. Pénzt csupán a választmány határozata alapján az elnök által aláírt utalványokra — a melyekkel azután beszámol — szolgáltathat ki, kivéven a rendkívüli eseteket, a midőn az elnök saját határozatából is utalványozhat 50 forintig való összeget, a legközelebbi választmányi ülés utólagos jóváhagyása reményében. A pénztárnok bármikor is tartozik az illető alelnöknek módot nyújtani arra, hogy a pénztár állapotát megvizsgálhassa, és a választmány elé minden év végén pontos számadást terjeszt, melynek megvizsgáltságáról a választmány intézkedik, s felülvizsgálat végett az évi közgyűlés elé terjeszti.

16. §. Az ügyész a társulat jogait védi.

III. A V Á L A S Z T M Á N Y.

17. §. A választmány — mely egyelőre 30, de a társulati tagok szaporodásának arányához képest 60-ig bővíthető számú tagból áll — havonként Pesten tartja üléseit, kivéven a szünidőt: augusztus és szeptember hónapokat.

18. §. A választmány, az elnökök egyikének vezérlete alatt, ezen havi üléseken igazgatja a társulat ügyeit, meghatározza a kiadványokat s az azokra fordítandó összegeket; az évi közgyűlés tárgyait és napjait, úgy a vidéki kirándulás idejét és helyét megállapítja; a társulat gazdasági ügyeinek vitelére, közlönye s évkönyvei szerkesztésének vezetésére, benyújtott munkák megbirálására, beküldött régiségek, műtárgyak meghatározására, s a társulati számadások megvizsgálására stb. bizottságokat nevez ki, mely bizottságok a havi üléseken tesznek jelentést.

19. §. Választmányi taggá a társulat bármely tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

20. §. A választmányi tagoknak jogukban áll a havi üléseken a társulat szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról akár írásból, akár élőszóval értekezni, ily tárgyakat bemutatni, másoktól írt értekezéseket fölolvasni; a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, azokra határozó szavazattal be is folyni. Köteleességek pedig, kivált a Pesten lakóknak, a havi ülésekre rendszeren eljánni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — ez üléseken kívül is munkás részt venni.

IV. T Á R S U L A T I V Á L A S Z T Á S O K.

21. §. Az elnököt és alelnököket a közgyűlés — titkos szavazás útján, a jelenlevő tagok abszolút szótöbbségével — választja meg, három évre.

22. §. A választmány szintén a közgyűlés által választatik, oly mód szerint, hogy tagjai közül 10-en — illetőleg 60-nál 20-an — minden évben sorsolás útján kilépnek; e tíz helyett a közgyűlés mindannyiszor más tízet választ, vagy az illetőket újra megválasztja.

23. §. A titkárt, jegyzőt, pénztárnokot és ügyészt az összes tagok közül a választmány választja meg, szintén titkos szavazás által, és pedig mindnyáját állandólag.

24. §. Társulati tagok, valamely tag indokolt ajánlatára, a választmány által havi üléseken, szavazattöbbséggel választatnak.

V. T Á R S U L A T I Ü L É S E K, G Y Ü L É S E K É S K I R Á N D U L Á S O K.

25. §. A társulat havonként egyszer — kivéven augusztus és szeptember hónapokat — nyilvános ülést tart, Pesten, rendes helyiségében. Ez üléseken minden tag jelen lehet, sőt magával vendéget is hozhat; szavazattal azonban csupán a választmányi tagok bírnak. Határozathozatalra legalább tíz választmányi tag jelenléte szükséges.

26. §. A havi ülések tárgyait képezik: tudományos felolvasások, értekezések; bejelentések, előterjesztések a társulat ügyeiről s körébe vágó tárgyakról; okiratok, mű-

emlékek bemutatása, ismertetése; indítványok; társulati kiadványok fölötti határozás; pénztári kimutatás stb.

27. §. E havi ülésekben kívül a társulat minden év május havában közgyűlést tart Pesten, a melyen minden tag egyforma szólás- és szavazatjoggal bír.

28. §. Ezenkívül évenként egy társulati tudományos célú kirándulás rendeztetik a szünidőben, az országnak történelmi és régészeti szempontból nevezetesebb helyeire, fölváltva.

29. §. A közgyűlés tárgyait képezik az elnökségi s választmányi választások; az alapszabályok netaláni módosítása — a mi azonban a közgyűlés egybehívásakor előre és különösen tudtúl adandó lesz; nyílt számadás a társulat anyagi állapotáról; továbbá tudományos közlések, melyeknek tárgyat — valamint a közgyűlés egész programját — a választmány állapítja meg.

30. §. A vidéki kirándulások tárgyai: egy nyilvános ülés tartása, szakértekezésekkel, a történettudomány érdekében buzdító beszédekkel; továbbá e vidéki kirándulások főcéljának valószínűsítése — a mire különös súly fektetetik — tudniillik: levél- és könyvtári bűvárlatok, műrégiségek kutatása és ismertetése, s általában mindaz, a mi a szakkedvelő közönségben a hazai történettudomány és archeológia iránt részvétet gerjeszthet, vagy részvételre emelő hatást gyakorolhat.

31. §. A vidéki kirándulás helyét és napjait a választmány havi ülésben évről évre határozza meg, legalább három hónappal előre, s a titkár a társulat közlönyében — úgy más lapokban is — idejében közzé teszi.

VI. TÁRSULATI KIADVÁNYOK.

32. §. A társulat közlönyének havonként egy-egy száma jelenik meg, a havi ülések utáni napokban, a titkár szerkesztése mellett, — kivéven a kéthavi nyári szünidőt, a mikor e folyóirat is szünetel.

33. §. Ezen közlöny képezi a társulat hivatalos értesítőjét, mely annak minden ügyéről rövid értesítéseket ad; tartalmazza — kivonatilag — az ülések tárgyait, a pénztári kimutatást; megemlíti a működő tagok történelmi bűvárlódásait; folytonos figyelemmel kíséri a hazai történelem terén fölmerülő jelenségeket; e szakba tartozó kérdéseket tesz, megfontatásokat hoz stb. E folyóirat legtermészetesebb munkatársaiul a társulati választmányi tagok tekintetnek: de szívesen fogad használatos közleményeket a többi tagoktól, sőt a társulaton kívül álló történetkedvelőktől is.

34. §. A havi közlönyben megjelent dolgozatok a társulat anyagi erejéhez képest díjaztatnak. Az intézkedés e tekintetben a választmánynak tartatik fenn.

35. §. A társulat az évi közgyűlések alkalmára almanachot ad ki, mely az alapszabályokat, ülésrendet, a választmány és tagok névsorát s lakhelyét, a társulat lefolyt évi működésének vázlatát, kiadványainak jegyzékét, számadásait stb. közli.

36. §. A havi közlönyt és almanachot a társulat minden tagja díj nélkül megkapja. A havi közlönyre külön előfizetés is nyitattik.

37. §. A társulat e két rendbeli kiadványán kívül, pénzerejéhez mérve, önálló történelmi munkákat is adhat ki. E köteteket csak a választmányi és azon alapító-tagok kapják, kik legalább 200 o.é. forintnyi alapítvánnyal járultak egyszerre a társulat látjához. A többi tagok azon kedvezményben részesítenek, hogy e társulati kiadványokat 25 százalék levonása mellett szerezhetik meg.

VII. A TÁRSULAT ANYAGI FORRÁSAI, VAGYONA.

38. §. A társulat bevételeit képezik a főntebb meghatározott alapítványi összegek és 5 forintos tagdíjak, a kiadványok jövedelmei, továbbá a lelkes ügybarátok részéről a társulat számára várható fölülfizetések, adományok és hagyományok.

39. §. A tagdíjak a társulat kiadásainak fődözésére fordítanak, valamint az alapítványok kamatai is; de magok az alapítványi összegek alapítóikéül biztos helyre letétetvén, gyümölcsöztetnek; elkölteni ezeket nem szabad.

40. §. A fölülfizetésekből s adományokból — a mennyiben ez utóbbiak alapítványi természettel nem bírnak — a választmány, ha a körülményekhez képest jónak látja, külön tőkét alakíthat; azonban az ily tőke az alapítványok természetével nem bír, s ha a czélszerűség úgy kívánja, folyóvá tehető.

41. §. A társulat vagyonát képeznek még a részére gyűjtött és ajándékozott okmányok, könyvek, műtárgyak, régiségek: de a mennyiben a társulat saját gyűjteményt rendezni nem szándékozik, az ily adományok valamely hazai közintézetnek ajándékozása felől a választmány intézkedik, fő tekintettel az okmányokat és könyveket illetőleg a

Magyar Tudományos Akadémiára, s a műtárgyakat és régiségeket illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeumra.

VIII. A TÁRSULAT CZÍMERE, SPECSÉTJE; S TÖRTÉNHEŐ FELOSZLÁSA.

42. §. A társulat czíme: „Magyar Történelmi Társulat” lévén, e köriratot viseli a titkár őrizete alatt álló pecsétjén is, mellyel kiadványait jelöli, s történelmi bűvárlatokra kiküldött választmányi tagjainak megbízó vagy ajánlóleveleit stb. hitelesíti. A pecsét czímer részének meghatározása az első választmányra bízatik.

43. §. A társulat mindenrendű tagjai és tisztviselői fel vannak jogosítva az őket megillető társulati czímek használhatására.

44. §. A társulat feloszlását csak oly közgyűlés határozhatja el, mely előleges kihirdetés folytán e czélból hivatott össze, s a jelenlevő tagok kétharmada a feloszlás mellett van.

45. §. A társulat feloszlása esetében annak alaptőkéje s minden egyéb vagyona a Magyar Tudományos Akadémia történelmi és archeologiai bizottságának rendelkezésére hagyatik, fele részben az egyik, fele részben a másik bizottságot illetőleg.

1105 szám
R. B. M.

Ezen alapszabályok jóváhagyatnak.

Budán, 1867-dik évi májushó 26-án.

A minster helyett

Szlávy József m. k. államtitkár.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ELNÖKSÉGE:

1. Gr. MIKÓ IMRE
2. HORVÁTH MIHÁLY
3. IPOLYI ARNOLD

Választmányi tagjai

1. BALÁSSY FERENCZ	24. b. MEDNYÁNSZKY DÉNES
2. BOTTKA TIVADAR	25. NAGY IVÁN
3. CSAPLÁR BENEDEK	26. NAGY IMRE (Alsó-Szopori.)
4. CSENERGY ANTAL	27. b. NYÁRY ALBERT
5. DOBÓCZKY IGNÁCZ	28. PAULER GYULA
6. b. EÖTVÖS JÓZSEF	29. PESTY FRIGYES
7. ÉRDY JÁNOS	30. PULSZKY FERENCZ
8. gr. ESZTERHÁZY JÁNOS	31. RÁTH KÁROLY. (győri.)
9. FABÓ ANDRÁS	32. RÉVÉSZ IMRE
10. FRANKL VILOS	33. RÖMER FLÓRIS
11. GLEMBAY KÁROLY	34. SOMHEGYI FERENCZ
12. GYÁRFÁS ISTVÁN	35. SZABÓ KÁROLY
13. HAÁN LAJOS	36. SZALAY ÁGOSTON
14. HAJNIK IMRE	37. SZILÁGYI ISTVÁN
15. HENSZLMANN IMRE	38. SZILÁGYI SÁNDOR
16. HORVÁTH ÁRPÁD	39. THALY KÁLMÁN
17. HORVÁTH ELEK	40. TOLDY FERENCZ
18. JAKAB ELEK	41. TORMA KÁROLY
19. KARÁCSÓN MIHÁLY	42. TEÖREŐK GYULA
20. KNAUZ NÁNDOR	(Árpaí.) †
21. KOVÁCS ISTVÁN	43. VÉGHÉLYI DEZSŐ
(Nagy-Ajtai.)	44. WALTHER GÉZA
22. IFJ. KUBINYI FERENCZ	45. WENZEL GUSZTÁV
23. LEHOCZKY TIVADAR	

Titkár: THALY KÁLMÁN

Pénztárnok: PESTY FRIGYES

Jegyző: PAULER GYULA

Ügyész: DR. FISCHER KÁLMÁN

Eredeti nyomtatvány. Századok irattára.

nak ki azon ellentétek körvonalai, melyek e szempontokon túl is belejátszottak a választmány összeállításába. A felekezeti ellentétek, úgy látszik, itt is tovább éltek. A Magyar Sion — a katolikus egyház folyóirata — már áprilisban megtámadja az alakuló Történelmi Társulatot, mondván, hogy a hazai tudományosság viszonyai között nincs semmi bizalma egy életképes, a vidékre is kiható Társulat létrehívása iránt, és attól tart, hogy az „valamely külön érdek előmozdításának” szolgál majd.¹¹⁶ Ezzel szemben felveti annak szükségét, hogy a katolikus egyház szervezze saját történetíróit, hogy elérhessék, ne kelljen „panaszra fakadnia a magyar kath. egyháznak, hogy nélküle folyván a tört. bűvárlat, még a mellette szóló okmányokat is ellene szólaltatják a tendenciosus írók”.¹¹⁷ Lényegében ez a katolikus tudománypolitikai vonalvezetés érezhető Ipolyi magatartásán is a választmány összeállításakor. Minden erejével azon van, hogy Knauz Nándort és Fraknoi Vilmost, a két katolikus pap történetírót vegyék be a választmányba, s amikor azok a közgyűlésen nem jelennek meg, korholva írja Fraknoiának: „Azután mint Knauznak is írom panaszkodunk folyvást, hogy mindenütt hátraszorítottunk a Calvinisták stb. által. Dehát nem magunk is vagyunk-e okai, midőn folyvást háttérbe tartjuk magunkat.”¹¹⁸

Az így összeállt választmányi névsort a gyűlés elfogadta.¹¹⁹

A Társulat vezetése szempontjából még fontosabb kérdés volt az elnök megválasztása. Az eddigi üléseken elnöklő Horváth Mihály már történetírói tekintélye folytán is jogos várományosa lehetett az elnöki funkciónak, s annál meglepőbb, hogy mégsem őt, hanem gr. Mikó Imrét választották meg a Társulat elnökének. Nem ismerjük pontosan a Társulat élére kerülésének körülményeit, neve, személye mégis jelezte, hogy merre, milyen irányba fejlődött tovább a társulati vezetés.

mek, engedélyek megszerzésében, mozgósították a helybéli „közönséget”, s igyekeztek elintézni, hogy a helyi levéltárakat — nem egyszer a nehezen hozzáférhető nemesi családi levéltárakat is — „buvárolhassák” az összegyűlt történészek. (Ld. a kolozsvári és egri vándorgyűlések előkészítő munkálataival kapcsolatban Ipolyi Arnold és Szabó Károly Thalyhoz írott leveleit. OL. Thaly es. lvt. Levelezés.)

¹¹⁶ Magyar Sion, 1867. ápr. 26. 5. l. C. B. G. (Csaplár Benedek): *Nyílt levél a Magyar Sion szerkesztőjéhez*. ... 249—273. l.

¹¹⁷ Uo. 267. l.

¹¹⁸ Ipolyi Arnold—Fraknoi Vilmos 1867. jún. 24. OSzKK Levelestár.

¹¹⁹ Mátrai Gábort is javasolták választmányi tagnak, de az visszalépett a jelöléstől. Dobóczy Ignác pedig nem kapott állítólag csak 20 szavazatot, tehát a szükséges 21-es szótöbbség hiányzott (Pesti Napló, 1867. jún. 15.).

A lapban egyébként megjelent egy cikk, melyben a szerző kifogásolta a szavazási formát a közgyűlésen, s azt, hogy a választmányba nem került be Toldy István, akit „többetérőnek” tart a választmány többi tagjánál. Szerinte a választásoknál nem szabadott volna előre elkészített javaslatokat készíteni, hanem mindenki nevét papíron kinyomtatva titkos szavazásra feltenni. A Társulattól egyébként „vaskalaposság nélküli” működést és „szabadelvűséget” kért (Pesti Napló, 1867. jún. 15.).

Thaly Kálmán „Még egy szó a Magyar Történelmi társulatról” címmel válaszolt a támadásra, védte a választások demokratizmusát, a választmány összetételét, mondván, hogy a tagokat „szakképzettségre” való tekintettel javasolták. A vita azzal zárult, hogy az első cikk írója megígérte: év végén majd összeírja a választmányi tagok tudományos publikációit (Pesti Napló, 1867. jún. 16.).

Szabó Károly azért találja helyénvalónak a „hírlapi ellenvetést”, mert szerinte beválasztottak a választmányba olyan vidékieket, akik „csak a számot szaporítják”, s kihagytak olyan személyeket, mint Salamon Ferenc, akinek pedig ott lett volna a helye. (Szabó Károly—Szilágyi Sándor 1867. jún. 17. OSzKK Levelestár.)

Mikó Imre igaz, hogy történész, az „Erdélyi Történelmi Adatok” kiadója, nevét mégis inkább tudomány- és műveléspártolásáért ismerik. Azon arisztokraták képviselője, akik a közönségbázis hiányában, s a neoabszolutizmusnak a művelődési életet nem egyszer szorongató légkörében mintegy „új-mecénás”-ként támogatják alapítványaikkal a hazai kultúrát. Mikó birtokai jövedelmének jelentős részét költötte az erdélyi magyar kultúra fejlesztésére és magyarországi alapítványokra. Az enyedi kollégium gondnoka, majd főkurátora,¹²⁰ a református iskolák támogatója,¹²¹ 48 után az Erdélyi Gazdasági Egylet felélesztője, majd az Erdélyi Múzeum Egyesület alapítója.¹²² Környezetében ott találjuk Gyulai Pált, Kriza Jánost, Kőváry Lászlót,¹²³ baráti kapcsolatot fűzi a többször is Erdélybe látogató Eötvös Józsefhez.¹²⁴ S amikor a Történelmi Társulat élére kerül, már a 67-es kormány kereskedelemügyi minisztere, s 1000 forintos alapítványa, elnöksége a Társulat szempontjából több, mint a gazdag tudománykedvelő pártoló cselekedete. Nemcsak arisztokrata mecénás, hanem arisztokrata politikus is.¹²⁵

Megválasztása után a *július 2-i* választmányi ülésen elnöki beszédének első soraiban a Társulat megalakulását szorosan összeköti „alkotmányunk új életre ébredésével”.¹²⁶ Amíg Horváth Mihály egy hónappal korábbi beszédében a politikumot a nemzeti fejlődés s a „felelős kormányok” szerepének hangsúlyozása adta, Mikó beszédében a Történelmi Társulat, a nemzeti művelődés gondolata szorosan tapad a kiegyezés konkrét politikai körülményeihez. Amíg pl. Horváth Mihálnál a szomszéd népek történetének megismerése az egyetemes kitekintés, a polgárosuló történet szemlélet szükséges igényét jelöli, addig Mikó beszédében az egész gondolat a kiépülő dualizmus kereteibe illeszkedik: „Szükség továbbá, hogy történeteinket nem elszigetelten, hanem a szomszéd népekével kapcsolatosan írjuk meg; különben egyoldalúságba esünk. Helyzetünk és erőnk túlbecsülését, a nemzeti elfogultságot kerüljük; ennek levetkőzése nélkül politikai állásunkat soha nem fogjuk fel helyes nézpontból. Mint együtt élünk a birodalom és Európa népeivel: úgy egyeknek kell elismernünk a jóllét és műveltség, a jog és szabadság, a népek és emberiség érdekeit” — mondja.¹²⁷ A Társulat célkitűzése, a „szélesebb körben szerezní a tudománynak művelőket” eszméje nála is megtalálható, de míg Horváth Mihály a mindenkori politikai viszonyokkal való összefüggésre, a Társulat ilyen funkciójára

¹²⁰ Nemcsak anyagilag — gyakran több ezer forinttal — segíti a kollégiumot, hanem az intézmény vezetési gondjairól többször beszámoltat magának; tanárokat szerez a főiskolára. (OL. Erdélyi Nemzeti Múzeum. Mikó- és Ráday-család levéltára. Mikó Imre levelezése. 789 dohoz — 67., 55., 58., 60., 70.; uo. — 69., 30., 41. c.)

¹²¹ Uo. 789 d. — 67 c.: 60., 64; uo. — 68 c.: 12.; — 69 c.: 35.

¹²² Az Erdélyi Országos Gazdasági Egylet alakulási felhívó levele. Uo. 789. d. — 67. c.: 49. A több doboz filmre rögzített levelezés betekintést enged Mikó Imre erdélyi és magyarországi tudománypártolói tevékenységébe.

¹²³ Dr. Jancsó Elemér: Gróf Mikó Imre a művelődéspolitikus. Klny. a Hítel 1940. I. sz.-ból 9. l.

¹²⁴ Dr. Kristóf György: Báró Eötvös József levelei gróf Mikó Imréhez (I—X.). és a Székely Néplap szerkesztőségéhez (XI.). Erdélyi Múzeum, 1932. 1—3. sz. 103—115. l.

¹²⁵ Mikó Imrénél a Társulattal kapcsolatos esetleg fennmaradt irat- és levelezési anyagát nem ismerjük. Az Országos Levéltár Mikóval kapcsolatos filmanyaga csak az 1866 végéig íródott leveleket tartalmazza. A Kereskedelemügyi Minisztérium iratanyagában levő személyi anyagai 1956-ban elégték.

¹²⁶ Gróf Mikó Imre beszéde a Történelmi Társulat 1867. júli. 2-diki választmányi ülésén. Századok, 1867 júli. 12—15. l. A beszédet közli még: Magyarország, 1867. júli. 6.

¹²⁷ Századok, 1867 júli. 15. l.

csak a finoman megfogalmazott „történeti érzék”-re nevelés feladatával utal, addig Mikó megfogalmazásában a Történelmi Társulat tevékenységének célja, hogy: „... a történelmi igazságok, a nemzet múltjában rejlő összes tanulságok közkinccsökké tétele által a politikai érettség magas fokára emeli az egész nemzetet”.¹²⁸

S Mikó e mondatai jelölik a „változott módon” létrejött Társulat végleges jellegét, irányát, s első mutatói a Történelmi Társulat és a mindenkori politika szoros kapcsolatának.

Nem állíthatjuk, hogy Csengery vagy méginkább Toldy a társadalom széles rétegeinek történelmi művelésére létrehozott Társulat politikai helyét az alakulás előtti hónapokban ilyen világosan előre látta volna, de tény, hogy javaslatuk már magában hordozta a Társulat később nyert társadalmi funkciójának kifejlődési lehetőségét. Amikor az eredeti tervezet ellen szót emelnek, az elsősorban a Társulat szűk szakmai volta elleni támadás, a hagyományos tudománypolitikai vezetés védelme egy szemléletében is haladó, az Akadémián kívülre szorult történészcsoporthal szemben. Ezt szolgálta az az egyébként ténylegesen meglevő igényre támaszkodó javaslat, hogy a Történelmi Társulat feladata ne csak a történetkutatók pártolása legyen, hanem a tudomány terjesztése is.

Májusban Horváth Mihály beszéde már koncepciózusan fogalmazza meg, hogy a Társulat célja a „nagyközönségben érdekeltséget kelteni”. S a „nagyközönség”, történelmi emlékhanyaga már nem csak tudományos kérdés, mert, mint Mikó Imre is mondotta, a történelmi műveltség tulajdonképpen a polgárok „politikájának kalauza” is. A „politika kalauza” pedig semmiképp sem eshetett ki a kiépülő dualista államszervezet politikai hatóköréből.

Ahogy a dualista államszervezet kiépülése adott társadalmi, politikai irányzatokat tolt előtérbe, illetve nyomott vissza, úgy kicsiben, —, cseppben a tenger” — jelzi ezt a mozgási folyamatot a tudománypolitika egy területén, a történész-közéletben a Történelmi Társulat megalakulásának néhány hónapja.

FORRÁSOK

1.

1867. február 10. — Eger

Ipolyi Arnold levele Thaly Kálmánhoz, melyben leírja, hogyan nyugtatta meg a Történelmi Társulat korábban kialakított alapszabálytervezetének megváltoztatása miatt tiltakozó történészeket

Eger II. 10. 867.

Tisztelt Collega Úr!

Lekötelezve köszönném Kd szíves baráti közbenjárását, itt küldöm a 15 ftot azon esetre, ha talán olcsóbban nem lehetne megszerezni.

Bottyán temetkezési adatai kitudása iránt már is tettem lépéseket. Reméllem hogy nem sokára azok eredményeiről tudósíthatom. De addig válaszómmal nem mertem várni, ne hogy a tárgyat valaki az alatt előlünk megvegye.

Legyen Kd rajta, hogy a társulat alakulása el ne ejtessék. Mire elváltunk Wenczel, Rómer, Pesty szemrehányták, hogy az eredeti tervezettől eltérve elfogadtam Toldy és

¹²⁸ Uo. 16. 1.

Csengery ajánlatát, s erősen fenyegetődöztek, hogy ők így nem vesznek részt. De én minden áron kész voltam a megalakítást eszközölni. A többi úgy is majd a jövő dolga és kiforrja magát. Járjon tehát ha kell közbe, hogy létesüljön.¹

Isten önnel. Barátságába ajánlott
tiszteelő híve
Ipolyi

A tárgyat valami kis dobozba kérem értéke nyilvánításával bérmentetlenül megküldeni.

Eredeti kéziratos levél. Országos Levéltár. Thaly-család levéltára. Thaly Kálmánhoz intézett levelek. (A továbbiakban: OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.)

2.

1867. február 12. — Pest

Pesty Frigyes Ráth Károlyhoz intézett levelében beszámol a február 7-én tartott társulati alakuló ülésről

Pest 1867 február 12-én

Kedves barátom!

E hó 7-én ismét conferentiánk volt a történelmi társulat ügyében, és ez alkalommal Toldy és Csengery is vettek részt.

Fájdalom, ki kell jelentenem, hogy a mily büszke voltam ezen két férfi részvételére, olyannyira csalatkoztam bennük, mert ők eredeti programunkat, és alapszabályi tervezetünket tökéletesen kiforgatták, véleményem szerint, a leendő társulat nem hasznára. Többi tagtársaink, jobb meggyőződésük dacára, engedtek az új propositióknak, kivéven Wenzelt és magamat.

Toldy és Csengery javaslata szerint a történelmi társulatnak nem leendnek rendes tagjai, kiket a szakférfiakból álló társulat maga választ, hanem a pártfogó és 5 forintos tagok közgyűlésen választmányt fognak választani valamelyi résztvevők közül, akár legyenek írók és szakértők, akár nem. Ezen választmány 3 évre választatik, évenként egy harmada sorsolás útján kilép, és pótválasztás által kiegészítetik.

Közlöm veled ezen chablont, mely szerint eddig az anyagi spekulációra tervezett egyesületek alakultak, azon meggyőződéssel, hogy te azt rosszsallani fogod; mert, a mint tudom, te a rendes tagok választásánál még nagyobb szigorral akartál eljárni mint magam.

En ezen tervvel nem tudok megbarátkozni, azért külön véleményt akarok a jegyzőkönyvhöz mellékelteni, még ha véleményemmel egyedül maradnék is. Ha azonban más társaim véleményemet, hogy ti. eredeti programunk fenntartassék, pártolásra találna, tán még nem volna veszve az ügy.

Kérlek ennél fogva, hogy (ha) te is a febr. 2-án és 4-én egyhangúlag megállapított tervezetet jobbnak tartod, jelentsd ki postafordultával levélben, hogy te is külön votumomhoz járulsz. Wenzel az én véleményemet, illetőleg az első, eredeti javaslatot hatalmasan védelmezte, és ezentúl is részünkön áll. Reményem, hogy Rómer és Thaly is csatlakozandik hozzánk. Jövő pénteken Horváth Mihály szállásán fog a kisebb bizottmány, melyhez én is tartozom, az alapszabály szövegéről értekezlet tartatni és aláírási ívek kiosztásáról határozat hozatni. Addig tehát okvetetlenül szükségem volna becses nyilatkozatodra.

Igen sokat kellene még írni, de az idő sürget, azért barátilag köszöntve maradok

igaz híved

Pesty Frigyes

Eredeti kéziratos levél. — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára. Magyar Irodalmi levelezés 4r—163. (A továbbiakban: MTAK Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163) Ráth Károly levelezése II.

¹ „Az alapszabályokat a tegnapi módosítás szerint holnap vagy holnap után elkészítem, csak Toldyék miatt ne kelljen soká haladnia a dolognak” — számol be a társulati ügyekről a közben Pestről már elutazott Ipolyinak. (Esztergomi Primási Levéltár. Ipolyi levéltár. — A továbbiakban: EPL. Ipolyi lvt. — T. 234. Thaly Kálmán — Ipolyi Arnold 1867. febr. 8.) Ugyanebból a levélből derül ki, hogy Ipolyi a febr. 7-1 ülés alkalmával megkérte Thalyt, vásároljon meg neki egy már korábban kismemelt gyűrűt. Thaly ugyanekkor kérte Ipolyit, segítsen neki a Bottyán temetkezésére vonatkozó adatok felkutatásában Gyöngyösön. (Vö. Thaly Kálmán: Bottyán tábornok haláláról s temetőhelyéről. Újabb adatok nyomán. Századok, 1887. okt. 167—175. 1.)

3.

1867. február 13. — Győr

Ráth Károly Pesty Frigyeshez intézett levelében a különvélemény kiadására és az eredeti javaslat védelmére buzdítja barátját

Kedves barátom!

Nagyon leverőleg hatott reám azon hír, hogy a febr. 2 és 4-ki megállapodások felforgattak. Nem hiszed mennyire oda vagyok, még az étel sem kell, 's talán megis betegszem. A' magyar történelmi társulattól lesz tehát kőfic, no én ugyan nem veszek abban részt, valamint — úgy hiszem — a Dunántúli történetkedvelők sem, a kik reám szoktak hallgatni.

En csatlakozok hozzád, 's jelen levelem alapján írd alá nevemet is a külön véleményt előadó jegyzőkönyvbe 's beszéld reá Rómert, Nagy, Thaly, Henszlmán és Tormát, hogy a végelhatározáskor titkos szavazatot sürgessenek. Szent Kleofás, ha én ott vagyok, közéjük vágtam volna a labancoknak. Fostos kuruc lehet az a Thaly is — tisztességes legyen mondva, — valamint Nagy sem lehet igazi palóc, hanem csak olyan tót zember. Mond meg Rómernek, hogy majd Amalazunta fog szavazni műve fölött, ha minden kőcos skribler választmányi tag lehet. Szóval iparkodj, hogy baj ne legyen, minden fát megmozgass. Azt gondoltam, hogy lesz egy történelmi társulatunk a Kisfaludy társaság mintájára, de ebből majd Amalazunta társaság leend.

Tudósítsd a történetekről

még szerető barátodat

Ráth Károly^a

Győr, febr. 13. 1867.

Kubinyi cikkét Thaly adandja át.

Küldj értekezést martius elejére, a történetkedvelők a Dunántúlban összejeövetelt tartandnak.²

Eredeti kézirat oszlop. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Levelestár. (A továbbiakban: OSzKK Levelestár).

4.

1867. február 14. — Győr

Ráth Károly levele Thaly Kálmánhoz, melyben felszólítja Thalyt, lépjen fel az alapszabályváltoztatás ellen

Kedves barátom!

Majd megütött a guta, midőn Pestytől értém, hogy alapszabályainkat feldúlták. Én Pesty protestációjához csatlakozva azonfelül kijelentem, hogy én a társulatba így nem lépek 's hiszem, hogy a Dunántúliak sem lépnek. Ilyen kuruc vagy te, hogy két labanc által leengeded magad verni és tarsaidat is, hát mire való a titkos szavazat, azt kellett volna kérni, 's akkor is megdönthették volna. Ha a dolog nincs elveszve, úgy csatlakozzatok Pesty 's az én prótestációhoz, 's döntsétek meg a labancokat. Henszlmán, Nagy, Tormával beszélj az Istenért, ne alugyanak. Rómernek írtam, hogy a Résző Esisel Sándor választmányi tag fog az ő archeológiai munkái fölött határozni a választmányban, szóval minden öt forintot fizető ember grássálhat a szakértő ember munkái, indítványai fölött.

Nem áltatok a résen, bibasz emberek vagytok, *csak amolyan líkra való nemes emberek.* Isten veled küldj munkát a húshagyókor tartandó összejeövetelünkre, így demonstráljunk a labancoknak.

Még ma Nagy Imre meglátogat, ne haragudj a pár nem sürgős commissióért. Ölel szerető barátod

Károly

Győr, febr. 14. 1867

Eredeti kézirat oszlop. OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.

^a A levél nagy részét idézi még *Várkonyi Ágnes*: Thaly Kálmán és történetírása. Bpest. 1961. 109. l.

² A gyűlésre 1867 március végén került sor. Vö. *Mann Miklós*: A Dunántúli Történetkedvelők Társulatának története. Kézirat. 30. l.

5.

1867. február 17. — Pest

Pesty Frigyes újabb Ráthhoz írott levelében ad számot a Társulat alapszabályai ügyében február 15-én összehívott értekezletről

Kedves barátom!

Pest, 1867. február 17-én

Tegnap előtt (pénteken) a történelmi társulat alapítói ismét értekezletet tartottak. Thaly felolvasta a múlt ülés jegyzőkönyvét, és az új alapszabályokat. Én az utóbbiak megvitatásában részt nem vettem, mert alapjuk elhibázva lévén, apróbb módosítások nem segíthettek volna. Mikor a megvitatásnak vége volt, felszólaltam az eredeti program mellett, és az új javaslat ellen külön szavazatot adtam be az én és a te nevedben,³ kérvén, hogy ezen motivált külön szavazatot jegyzőkönyvhöz mellékeljék. Már a megvitatás kezdetekor Toldy kinyilatkoztatta, hogy ő több oldalról hallott ellenészrevételeket az ő (és Csengery) javaslatára és aggodalmakat azok helyessége iránt kifejezni. Maga is ezeket méltányolni kénytelen, és azért oly modus procedendi-t indítványozott, hogy az aláírási ívek kiosztásánál jól nézzük meg azt, kinek adják át, és egyszerűsre mind erkölcsi köteleességévé tegyük, miszerint valódi irodalombarát és tisztességes ember aláírását fogadják el csak. Ily módon, gondolá Toldy, a legelső közgyűlés oly elemekből fog alakulni, melyek teljes megnyugvást nyújtanak, miszerint csak érdemes emberekből fognak választmányt alakítani. Ha ez aztán egyszer funcióban lesz, semi ok nincs félni attól, hogy a pótválasztások a mi kívánságunk szerint mindenkoron fognak véghez menni.

Thaly, Rómer stb. ezen indítványt (sőt nem is az, mert e javaslat nem más mint modus procedendi, a hibás alapszabályok mindig megmaradván) nagyon jelesnek találták, én mind mondám nézetemhez ragaszkodtam, és a különsvazatot beadtam. Ez csinált egy kis sensatiót, de Thaly közbeszólt, megjegyezvén, hogy miután Toldy ezen módosítványt tette, én tán feljogosítva sem vagyok, Ráth Károly nevében is különsvazatot beadni. Azt viszonozom, hogy Ráth az ellen ad különsvazatot, ami február 7-én végeztetett, tehát közös szavazatunkat köteles elfogadni. Vajjon módosítja-e Ráth nézetét azok következtében, amit febr. 15-én határozott a tanácskozmány, ezt a következő napok fogják mutatni, — én kételkedem benne.

Toldyra nem egészen hatás nélkül fog felszólalásom, ő és Horváth Mihály kértek, hogy ejtsem el külön szavazatomat, — de én nem tehettem meggyőződéseim ellenére. Miután azonban attól féltek, hogy külön szavazatom, illetőleg az első alapszabályi terv szintén vitatás alá fog kerülni a közgyűlésen, és így tán szakadás előidéztetni, kijelentém, hogy én, mint ezen eszme első ébresztője sokkal inkább szeretem a társulatot, mintsem hogy megbuktatására törekedjem, én egyebet nem akartam, mint ellenfeleimet az én meggyőződésemre téríteni, ha pedig nem lehet, jegyzőkönyvben annak nyomát hagyni, hogy én a káros irányt már jókor kimutattam.

Toldy még készségét is jelentette ki, hogy a társulat keletkezésének biztosítására indítványát inkább vissza is vonja, de ezen alig hallatott szándékot Thaly azonnal feldöntötte. Midőn szétoszlottunk Thalynak gyenge szemrehányást tettem, hogy tőlünk elpártolt, noha felteszem, hogy a mi nézetünket helyesebbnek tartja. Ő az utóbbit elismerte, még is úgy találta hogy az én eljárásom nem egyéb macacsságnál. Tessék!

A mit elértem, csak annyiból áll, hogy a Toldy—Csengery féle alapszabályok még az eredeti alapítók összes tanácskozmányának fognak bemutatni, — a mi különben szükséges nem lett volna. Ezen tanácskozmány holnapról az egy hétre, az az február 25-én meg fog tartatni.⁴ Ha tehát valamit lendíteni akarsz a dologon, tedd meg addig. Nekem kevés reményem van, hogy többségre vergődünk, legfeljebb, ha Toldy visszavenné indítványát és okainkat méltányolná. Csengery és Wenzel jelen nem voltak.

Barátom! el nem hiheted, mennyire fáj, hogy a dolog ez irányt vették. Én nem képzelhetem, hogy ezen az úton a történelmi társulat tekintélyt vívthasson ki valaha; vagy hogy lényegesen elősegítse a tudományt. Nyisd ki segéd eszközeid arzenálját, és kísérsd meg, vajjon többre nem mehetsz-e nála. Ha sikerül én örömetst hódolnék ügyességnek és buzgóságodnak.

Szíves köszöntéssel maradok híved

Pesty Frigyes

Eredeti kézirat levél. MTAK Kézirtattár. Magy. Irod. lev. 4r—163. Ráth Károly levelezése II.

³ Források 12 B.⁴ A végül is március 4-én tartott tanácskozásról van szó.

6.

1867. február 20. — Győr

Ráth Károly Ipolyi Arnoldhoz intézett levelében igyekszik rábírní Ipolyit: álljon ki az első alapszabálytervezet mellett

Igen tisztelt barátom Uram!

Ezen örömteljes napokat sajnos! kénytelen vagyok búval tölteni. Mint Pestytől értém, a magyar történelmi társulat, a harmadik és negyedik conferentián egészen kiforgattatott eredeti formájából. E szerint tehát csak alapító és rendes tagok lehetnek. Rendes tag lehet mindenki, aki 5 ftot befizet. Ezekből választatik a tisztikar, szerkesztő, és a választmány. Nem hiszem, hogy így boldogulni lehessen. Ha tisztelt barátom uram is azon véleményben van, még lehetne a bajon az által segíteni, hogyha Toldyt egy levélben ellenkező nézetre bírni igyekeznék Nagyságod. A gyűlés jövő hétfőn leend...^b

Társulatunkat becses figyelmébe ajánlvá maradok Nagyságod

alázatos szolgálja

Győr, febr. 20. 1867.

Ráth Károly^a

Eredeti kézíratos levél. Esztergomi Prímási Levéltár. Ipolyi levéltár (A továbbiakban: EPL.) Ipolyi lvt/R. 115.

7.

1867. február 23. — Győr

Ráth Károly levele Pesty Frigyeshez, melyben ösztönzi, harcoljon az eredeti elképzelés mindenféle megváltoztatása ellen

Kedves barátom!

Vettem febr. 17 én kelt leveledet, melyben körülményesen leírod a jobb sorsra érdemes magyar történelmi társulat históriáját. E napokat, melyek a nemzet történetében oly fényesek 's minden magyar ember előtt oly örömteljesek, én a legnagyobb szomorúság közt töltöm el. Toldy, ki a menyí fenségést cselekedett a magyar irodalom körül, ugyanannyi kárt is okozott, itt is rágó féregként dül indítványával, 's azok a törömlökös likra való nemes emberek csak hódolnak ő Nagyságának!, hát mire való a titkos szavazat kérése! ily esetekben cvvel dönt az ember, nem a magas állásúsággal.

Harcolj tehát kedves barátom, a mint tudsz, igazságod érdekében, ne rettegj semmitől; a távolban betűimmel én is harcolok és pedig írtam Virághalminak, hogy a Pester Lloydban^a írjon egy naplócikket, hogy asszonyok is lehetnek rendes tagjai sat. nem tudom megtette e? Különben mindent megírtam 's megpanaszkodtam neki. Másodszor Ipolyinak is írtam 's kértem beszélje le Toldyt indítványáról. Megteszi e? aligha!, mert másnap levelet kapván tőle, ezt írja: a történelmi társulat alakulásáról hallott már barátink által. Egy kevéssé változott az eredeti eszme, de se baj, csakhogy létesül." Baj bizony, hogy így gondolkozik, vajon felrázza e levelem álmából?^b

Felhatalmazlak minden az eredeti megállapodás ellen tett újjítás irányában, ellen nevemben is külön szavazatot beadni, protestálni, mert én noha már egy hétig gondolkodtam folytonosan, nem tudom belátni, hogy a Toldy féle másítás üdvöt hozzon a társulatra, hanem a felbomlást igenis látom.

^a Ezután Ráth Károly okmánymásolatokat és a Hazai Okmánytár IV. kötetének korrektúra íveit ígéri küldeni.

^b Ipolyi válasza a levélre: „Részemről hogy csak sikerüljön a társulat belenyugodtam. Most már csak azon legyünk, hogy minél inkább közértelemmel megalapítsuk, a többi majd magától jön s kifejlődik. Szándékom az alakító gyűlésre május elején Pestre rándulni, majd találkozunk reméllem.” (MTAKK Ráth Károly levelezése. I. — Ipolyi Arnold — Ráth Károly 1867. márc. 17.)

^c Virághalmi Ferenc tanár, hírlapíró, műfordító, több történelmi tárgyú regény szerzője. Ráth Károly valószínűleg a közös győri diákevekből ismeri még; az említett levélről nem tudunk. A Pester Lloyd a Lloyd társaság — melynek Virághalmi is tisztviselője ekkor — német nyelvű folyóirata. Az említett cikk nem jelenik meg az újságban (lásd a lap 1867. február—szeptemberi számain). Egyébként Virághalmi igen jó barátságban van Thalyval. Thaly cs. lvt. Levelezés — Virághalmi Ferenc — Thaly Kálmán é. n.)

^d Idézet Ipolyinak Ráthhoz 1867. febr. 17-én írott leveléből. (MTAKK. Ráth K. lev. I.)

Keresd még fel Vencelt is és kérd menjen el a gyűlésbe és harcoljon ellene. Kérj titkos szavazatot. Én még írok, ha keservem engedi Nagy^s és Tormának, Rómer és Thaly-nak már irtam 14-én.

Harc az élet, harcolj

szerető barátodért is
Ráth Károlyért.⁹

Győr, febr. 23. 1867.

Eredeti kéziratoss levél. — OSzKK Levelestár.

8.

1867. február 26. — Pest

Thaly Kálmán levele az Egerben tartózkodó Ipolyi Arnoldhoz, melyben tájékoztatja a Történelmi Társulat megalakítására február 17-én összehívott értekezletről, a különböző álláspontokról. Kéri Ipolyit, küldjön egy levelet, melyben a változtatás mellett nyilatkozik

Pest, febr. 26. 1867.

Mélyen Tisztelt
Nagyságos Úr!

... A Történelmi Társulat módosított alapszabályaival én már régen kész vagyok, de a megsértett hiúságú Pesty — hogy t.i. „Századok”-ját nem remélheti az egyesület[ezége alatt s] pénzéből kiadhatni — s a címzavgyó Ráth külön véleményét adtak be; ennek megvitatása, illetőleg a dolog barátságos kiegyenlítése végett Horváth M. ó mlga. a jövő mart. 4-iki akadémiái ülés után tartandó még egy conferentiára hitta össze az ideigl. bizottság tagjait; a többség eddig a Csengery—Toldy féle módosítványok mellett van — anyagi szempontból, oly concessióval mindazáltal, hogy az 5 frtos tagok is választás alá essenek, t.i. morális szempontból legalább, s csak azok lehessenek tagok, a kiket [most] először az ideigl. bizottság(s) azután (majd) a választmány megválaszt; így a kontár s rossz jellemű emberek ki lesznek zárva. Pesty és Ráth még e concessio megadása után is makacsokodnak: de csak ketten vannak, s ha nem engednek, a többség náluk nélkül fog intézkedni. Kérjük Ngodat: kegyeskedjék nekem mielőbb írni, hogy hétfőn (mart. 4.) Ngod levelét is bemutat-hassam, hogy Ngod mily véleményen van? Tudjuk ugyan, hogy nem a Pestyékén: de jó lesz ezt újabban is kijelenteni, hadd lássák, hogy csak ketten vannak, annál inkább engedni fognak, s nem szítanak vizályt. — Ezek után maradok

Ngodnak alázatos szolgálja

Thaly Kálmán⁹

U.i. Tegnap az Akadémiában Henszlmann és Rómer rútol összeveszték; az emezt többek előtt leszararazta, de aztán bocsánatot kért hevességéért, azonban hiába.⁶

Eredeti kéziratoss levél. — EPL. Ipolyi lvt. T. 235.

9.

1867. március 7. — Győr

Ráth Károly Pesty Frigyeshez írott levelében kéri, tájékoztassa, mi történt a Társulat újabb alakulólülésén

Kedves Frigyesem!

Mi az oka, hogy nem tudósítasz a febr. végén történt gyűlésről. Vagy tán ebül ütött ki? 's jónak véled a rossz hírt később is elég korán közölni?

⁹ Nagy Ivánról van szó.

⁶ A levelet egészében idézi még *Várkonyi Ágnes*: l. m. 110. l.

⁴ A levél első részében Thaly megköszöni Ipolyi közbenjárását a Bottyán temetkezésére vonatkozó adatok ügyében, s a megvásárlandó gyűrűvel kapcsolatos utánjárásait írja le.

⁵ Ipolyi Thalyhoz intézett febr. 24-én kelt levelében érdeklődött a társulat sorsa felől: „Hát a társulat ügye hogy áll? Ráth a napokban Pesty ált. informálva, szinte protestált. De úgy hiszem majd megnyugszanak, csak léte-süljön.” (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ipolyi Arnold—Thaly Kálmán 1867. febr. 24.)

⁶ A lap szélén tett utólagos bejegyzés. Az ellentétéről semmi közlebbit nem tudunk.

Már akárhogy van a dolog, kérlek értesíts, mert összejövetelünk ideje közelg¹⁰ és én ott a társulat történetét elő akarom adni, a maga meztelenségében, 's azután tegyen mindeki úgy, a mint tetszik.

Várja tehát leveledet

szerető barátod

R. Károly

Győr, mart 7. 1867.

Várhatok munkát?

Eredeti kézíratos levél. — OSzKK Levelestár.

10.

1867. március 8. — Pest

Thaly Kálmán levelében beszámol Ipolyi Arnoldnak a Társulat alapszabályait megvitató utolsó — március 4-i — előértekezletről

Pest, mart. 8. 1867.

Főtisztelendő és
Nagyságos Úr!

...^f A mi a Tört. Társulatot illeti: én annak lapja — vagyis inkább folyóirata — szerkesztésére épen nem vágyom valami nagyon, s egy cseppet se bánom részemről, ha az Pestyre bizatik;¹¹ de Pesty ellen Nagy Iván s mások azt hozzák fel, hogy nem tud jól magyarul, stylusa pedig épen nincs. — Egyébiránt a múlt hétfői értekezlet nagyon jól folyt le (a febr. 25-kére hirdotett, az akadémiái gyűlés hosszúra nyúlása miatt nem tart-hatott meg akkor); tehát a múlt hétfői értekezleten Pestyt alapos okokkal meggyőzván, kivált Wenzel — ki ez ügyet igen buzgón veszi — Pesty végre engedett, s maga és Ráth nevében visszavonta különvéleményét, csak azt kérván, hogy ennek kézírata pro aeterna memoria tétessék le a társulat kézírattárába. Bene. Ezzel tehát a bajnak vége lévén szerencsén: megbízott engem a gyűlés, hogy az aláírásokra felhívó körleveleket nyomassam ki, s küldözzem szét, minden tagnak legalább tízet-tízet küldvén, hogy kiki a maga megbízható jó ismerősei közt szétosztogathassa. Azért a mai postával Ngod számára is íme küldök keresztikötés alatt tíz körlevelet; méltóztassék ezekre Egerben aláírókat gyűjteni vagy gyűjtetni, illetőleg egynehányat, Leleszre, Váradra, Jászóra, Kassára, Miskolczra, vagy a hová méltóztatik gondolni, szétküldözni. Az alakító közgyűlés Ngod óhajtatásához képest¹² mindenestre Májushan — tán elején lesz —, csak minél több aláíró jelentkezze. Mi itt jól rajta leszünk. A Dunántúliaknak is most küldök körleveleket.

Henszelmann és Römer összekocczanásának okát Ngod jól sejté;¹³ de már úgy a hogy kibékültek. — Ha mikor mehetek Gyöngyös illetőleg Eger felé: Ngodat jó eleve bátor leszek értesíteni. S ezzel maradok a Nagyságos és Főtisztelendő Úrnak

mint nagy jó uramnak

alázatos szolgája

Thaly Kálmán

U. i. Ha még több körlevél kell Ngodnak: szolgálók. —

Eredeti kézíratos levél. — EPL. Ipolyi lvt. T. 236.

¹⁰ Ugyanis a Dunántúli Történetkedvelők ülése.

^f A levél első részében köszöni Ipolyi „becses küldeményét” és levelét. A Pestynek küldött másolatot, valamint a Nagy Miklósnak és Szalay Gusztávnak szóló küldeményeket továbbította — írja.

^{11, 12, 13} Utalások a febr. 26. és márc. 4. közötti levél néhány tartalmi vonatkozására.

II.

1867. március 8. — Pest

Thaly Kálmán Ráth Károlyhoz írott levelében igyekszik megindokolni a társulati alapszabályzatban hozott változtatásokat, s kéri: a „dunántúliak” körében kezdje meg a társulati tagok szervezését

Pest, mart. 8. 1867.

Kedves Barátom!

Megbocsáss, hogy ezernyi dolgom miatt csak most írhatok.¹⁴ A Történelmi Társulat múlt értekezletén Pestyvel minden szép békességesen elintéztetett; minden aggodalom teljesen meg van nyugtatva. Az 5-frtos tagokat a választmány fogja megbírálni: bevezetők-e? Választmány csak szakértőkből választathatik. Ezek folytán Pesty visszavette különvéleményeket, s beleegyezett azon határozatba, hogy a körlevelek az aláírásokra kibocsátassanak, úgy a mint neked is küldök a mai póstával keresztkötés alatt 10 darabot. Igyekezze rajta, hogy minél több szakember s alapító gyűljön össze. A Dunántúlt ezekből te lásd el. Ha kell még többet is küldök, csak írd. Imrének¹⁵ küldj belőlök egyet Kőszegre, hogy írassa ott alá magán kívül Chernel Kálmánt, Merssichet stb.; tán Lippichnek s Vég helyinek is küldhetnél egyet; vagy én küldjek? Hát Ebenhöcknek?¹⁶ Szóval tudósíts: kiket láttál el? De csak oda küldj: a hol bizonyos az aláírás, illetőleg a gyűjtés, mert most egyelőre nem sok körlevelet nyomattunk, bővebben majd az alakító gyűlés után intézkedik a választmány; most csak olyan 150—200 aláíró akarunk egyelőre összehozni: a ki az első választmányt oly szakértőkből választja meg, a kiket mi akarunk és ajánlunk; majd csak aztán indítsuk meg Isten igazában az aláírásokat a nagy közönséget; most egyelőre vagy csak 200 értelmes, képzett szakkedvelőt (a törzs katonaságot) akarunk összehozni; hadd jöjjön a popule azután ha már alakulva leszünk. Így gondolta célszerűbbnek a többség: vagyis mi mind, egyhangúlag, s azt hiszem: e praecautiót te is helyesled. Az itt levő követeket, urakat stb. mi ellátjuk, Ipolyi az egriekét, miskolciakat, jászóiakat, kassaiakat; Torma az erdélyiekét körlevelekkel; Wenzel, Toldy az esztergomi, nagy-váradi, Rómer a benzés papokat s papos embereket stb. Te főleg Győr, Szombathely, Kőszeg, Veszprém, Sopronyt s vidékeket lásd el. — A túl a dunai összejövetel napját s helyét mért nem írtad vagy írod meg nekem?...¹⁷

A Tört. Társulat alakító közgyűlése jóformán május első napjaiban lesz. Akkorra te is lehetsz. A hirdapokban jó előre meghirdetjük, bár Imrét is le lehetné akkorra csalni. A választmányba mindenesetre bevigyük őt, s ez legyen neki gradus ad — Academiam. Csak a Martonfalvi¹⁸ kiadására sarkald őt minduntalan, én se hagyok békét neki e tekintetben. — Ezzel Isten veled

ölel szerető barátod

Kálmán

U. i. Nagy Iván rég megkapta a Patriust,¹⁹ — melyet küldöttél volt neki.

Ha még kellenek körlevelek: írd küldhetek még vagy 10-et, 12-öt.

Eredeti kézirat levél. — MTA Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163. Ráth Károly levelezése I.

¹⁴ Thaly csak most válaszol Ráth febr. 14-én írt levelére. (Vö. Források 4.)

¹⁵ Nagy Imrének.

¹⁶ Chernel, Mersich, Lippich, Ebenhöck a Dunántúli Történetkedvelőkkel — elsősorban Nagy Imrével és Ráth Károssal — közeli kapcsolatban álló személyek.

¹⁷ A febr. 27-re, majd márc. elejére tervezett ülést csak március végén tartották meg. (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth Károly—Thaly Kálmán 1867. febr. 18.)

¹⁸ Nagy Imrét, a „dunántúliak” egyik törzstagját, Ráth már régen igyekszik bejuttatni az akadémiai levelező tagok közé. (OL. Thaly cs. lvt. Levelezés. Ráth K.—Thaly K. 1867. jan. 17.) Mind Ráth, mind Thaly előbb szükségesnek látja, hogy legalább egy jelentősebb munkája jelenjék meg. Nagy Imre Martonfalvi Imre emlékiratainak kiadásán dolgozik, melynek egy része hamarosan napvilágot lát a Századokban. (Egy magyar emlékirat a XVI. századból. Közl. Nagy Imre. Századok 1867. júl. 47—53. l.)

¹⁹ A Hazai Okmánytárról van szó.

12.

1867. március 10. — Pest

Pesty Frigyes levele Ráth Károlyhoz, melyben leírja, mint tettek az új javaslat védelmező bizonyos engedményeket, s miként volt kénytelen a többség véleménye ellenében meghátrálni, s a mellékelten küldött „Külön szavazat”-ot visszavonni

A)

Pest 1867 március 10-én

Kedves barátom!

E hó 4-én a történelmi társulat ügyében ismét értekezletünk volt; részt vettem benne nem mintha elveimnek többséget reménytettem volna szerezhetni, hanem, hogy ezeket védjem. Sajnosan tapasztalám, hogy noha ügytársaink nagyobb részétől felteszem, miszerint a mi javaslatunk inkább nyűkre volt, ők még is belenyugodtak a változott alapszabályokba. Közlöm itt véled a különsvavazatot, melyet a te nevedben is a jegyzőkönyvhöz adtam. Látván a körülményeket, nem erőszakolhattam a dolgot. Én a különvéleményt felolvastam, és midőn kijelentém, miszerint szándékom nem az hogy a közgyűlésen ennek érdekében vitát kezdjek, Toldy és Horváth Mihály nagyon könnyebbülve érezték; úgy látszik, attól tartottak, hogy mi ezen kérdést feszegetvén, szakadást fogunk előidézni a társulatban. Nézeteink méltánylásául a modus procedendi-ban kívánnak nagyobb szigorbt alkalmazni. Azt hiszik t. i. a túlsó oldaliak, hogy ha az aláírási ívek csupán csak megbízható, mívelt egyének kezébe adatnak, és ha kezdetben csak oly aláírókat fogadunk el, kik a választásoknál a szakemberekre lesznek tekintettel, akkor a legelső választmány csakugyan oly férfiakból fog alakulni, kik a mi tetszésünket is bírják. Később aztán a választmány módjában áll a választásokra üdvös befolyást gyakorolni. Ám tegyék! De én azt mondom, sokkal jobb lett volna inkább meg sem adni oly választó jogot, melyről belátják, hogy mellékiúton azt ismét kijátszani szükség.

Reményilem, hogy megkaptad már az aláírási íveket.²⁰ Ezek ápril 15-ig beküldendők Thalyhoz, május elején lenne aztán az alakító gyűlés.

Azt már reményleni nem lehet, hogy a jelenlegi terv szerint létesülő közgyűlés a mi tervünket fogadná el; mert ez rendkívüli önmegtagadást tételezne fel. Ha valakinek megadtuk a választó jogot, ez ugyan maga le nem mond róla. A jelenlegi javaslat nem enged visszatérést a mi tervezetünkre, holott ellenkezőleg a mi tervezetünkről át lehetett volna térni oly szervezéshez, a milyent Toldy és Csengery javasolt, ha t. i. a tapasztalás kimutatta volna, hogy azzal kísérletet tenni szükséges.

Ha te, kedves barátom, a történelmi társulat ügyét nyilvánosan szóba hozni akarod, azt csak legnagyobb tárgyilagossággal tedd. Azt hiszem, a különsvavazat tartalmából egyet mást közleni lehetne ugyan, de semmi esetre nem az egész szöveget szószérínt. Kerülnünk kell azt, ami Toldyt és Csengeryt sértené, mert habár ez uttal ők azok, kik egy helyes alapokra fektetett társulati tervet kőficcá változtatták, még is meg vagyok rólok győződve, hogy ők a társulat életbeléptetését óhajtják, és szilárdítására hozzájárulni fognak. Azt sem kell felejtened, hogy a közönség szemében a Toldy—Csengery féle jelszó népszerűbb mint a miénk, kik könnyen jöhetünk olyan gyanúba, mint ha mi a közönséget profanum vulgusnak tartanók. Isten látja lelkemet, szerénytelenkedni nem az én dolgom, — ez oldalról nem vádolhat senki; és midőn a közönségnek választási jogot egy tudományos társulatnál engedni nem akarok, ez csak azért történik, mert tudom, hogy a szerepek felcserélése mindig kárral jár. A közönség pártolja az intézetet, fizessen, olvasson, — mi meg gyűjtünk kútforrásokat, tanulunk, dolgozunk, frünk. —

Panaszolja Thaly hogy nem tudja, mikor lesz a dunántúli történetkedvelők márciusi összejövele, és hol? Barátom, cikket ez úttal sem küldhetek; van ugyan tárgy elég, mely kidolgozásra vár, de egyszem érett meg annyira, hogy pár nap alatt kidolgozhassam. Majd jut máskor. Kubinyi cikkét megkaptam.

Írd meg, miként fogadták a Dunántúliak a történelmi társulat érdekében történt mozgalmakat, — addig is küldi üdvözlétét

szerető barátod

Pesty Frigyes

Eredeti kéziratos levél. — MTAK Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163. Ráth Károly levelezése II.

²⁰ A társulati tagok toborzására kiadott aláírási ívekről van szó. Vö. Források 11.

B)

Külön szavazat

A magyar történelmi társulat alapítói legelső összjeövetelükben 1867 évi február 2-án az ezen cím alatt keletkezendő társulat programját állapították meg, és február 4-én egy alapszabályi javaslatot szerkesztettek, mely szerint a társulatot alakították volna pártfogó tagok, kik legalább 100 forintnyi alapítványt tettek, résztvevő tagok, kik a társulat céljaihoz évenkénti 5 forint fizetéssel hozzájárulnak, és rendes tagok, az az, a történeti tudományok valamely ágában működő szakférfiak, kiknek száma meglenne határozva, és kik a társulat rendes tagjai által érdemeik elismeréséül, vagy tevékenységük megnyerésére választatnak.

Ezen tervezettől a f.é. február 7-én tartott értekezletben lényeges eltérés történt, a mennyiben t.i. az határozottatott, miszerint a pártfogó és résztvevő tagoknak döntő befolyás engedessék a társulat ügyeiben és pedig az anyagi ügyekbe szintűgy, mint a szellemi működésre. Az újabb javaslat szerint a társulat minden tagjai közgyűlésen választó jogot gyakorolnának, és kebelökből egy választmányt neveznének ki 3 osztendőre, mely választmány évenként harmadrésében pótválasztás által megújítatnék, és hivatva volna arra, hogy a társulatot képviselje, annak kitűzött célját elősegítse és általában, hogy működés központja legyen.

Az eredeti terv szerint tehát bizonyos számú, élethossziglan, pályatársak által választott rendes tagok vállán feküdne a működés súlya, — a módosítvány, vagy inkább újabb tervezet szerint ellenben a nagy közönség választ rövid időre választmányt, nemcsak szakférfiak, nemcsak írók sorából, hanem minden megszorítás nélkül, kivéven, hogy valaki pénzbeli járulékra kötelezte magát a társulat irányában.

Tökéletesen méltánylom azon indokokat, melyek az utóbbi indítvány általam mélyen tisztelt indítványozóit vezérelte, és melyek célja az volna, tömeges részvét által a társulatnak anyagi segélyforrásokat biztosítani.

Az is hozatott fel ajánlásául, hogy ez által a társulat demokratiai alapra fektettetik. Mi köze van a demokratiának, a népuralomnak tudományos feladatokra, azt felfogni nem vagyok képes, de ama másik indok is, hogy t.i. a társulat vagyona az úton szaporodnék kelletlenül kedvezőbb feltevésen látszik alapulni, mert a választójog nem lehet oly nagy ösztön a társulat iránti részvételben és támogatásban, mint azon meggyőződés, hogy a pénzbeli hozzájárulás a hazai művelődést hatalmasan előmozdítja; de különben is a földtani társulat²¹ példája mutatja, hogy a társulatnak ily alapon szervezése nem biztosítja a közönség nagyobb mérvbeni támogatását.

Mind ezeknél fogva el nem titkolhatom nagy aggodalmamat, hogy a harmadik értekezletben túlsúlyra kapott indítvány a keletkezendő társulat kárára fog válni, hogy ezen az úton a társulat tekintélyt magának nem fog szerezni, és hogy az úgynevezett demokratizálás nálunk, hol az alaposságra, mélyebb tanulmányokra úgyis kevés a hajlam, az irodalmat inkább el fogja silányítani, a felszínen járni, mintsem emelni.

Aggodalmam van, hogy a február 7-én elfogadott indítvány a miként láthatólag még a beleegyezők keblére is nem megnyugtatólag hatott, ezen társulatot szellemi tevékenységében háborgatandja, és hogy abban nem a szellemi érdekek lehetnek mindig a döntők.

Magyar íróvá lenni a jelenkorban még mindig bizonyos heroicus elhatározással jár. Anyagi hasznót nem vár, nem reményl egyik író társunk sem. A mi őt a legháládatlanabb tevékenységre buzdítja, az nem egyéb, mint a tudományok iránti önzetlen szeretete, és legfeljebb a művelt közönség elismerése. Legfőbb jutalma, ha pályatársai, ha egy tekintélyes irodalmi testület az elismerés koszorúját nyújtják neki, ha ily intézet tagjává avatják.

Midőn a magyar tudományos akadémia mostani szervezete szerint még a levelező tagok állása is csak annyiban különbözik a hallgató közönségétől, hogy a levelező tag széke másutt áll, és hogy neki felszólalni szabad, de választási és szavazati joga nincs, miért akarnók mi, a másik szélsőségre menvén, az írókat elkedvetleníteni, kiknek megnyerése, egyesítése a történelmi társulatnak célja? Az akadémian kívül álló erők egyesítéséről azonban szó sem lehet, ha az utóbbi javaslat elfogadtatik.

A legutóbbi indítvány azon chablon, mely szerint speculatioira és anyagi nyereszkedésre egyesült részvénytársaságok alakulnak, de a miatt, hol idegen anyagi vagyon kezeléséről van szó, helyén van, az nem alkalmazható oly társulatnál, melynek feladata a

²¹ A Magyarhoni Földtani Társulat Alapszabályai. A Társulat 1850-ki szeptember 3-kán tartott közgyűlése helybenhagyása szerint kiadta Kováts Gyula társulati titoknok. Pesten, 1851.

szellemi tőke értékesítése, és hol előtérbe nem a pénzgyűjtési törekvés, vagy osztalékok emelése lép, hanem azon meggyőződés, hogy a hazában szétszórt szakférfiakat közös erővel támogatni kell a nemzeti művelődésre hasznos tevékenységökben.

A Kisfaludy-társaság azon elvek alapján szerveződött, melyek a történelmi társulat első két tanácskozmányaiban irányadók valának, még sem tagadhatja senki, hogy ezen irodalmi testület a magyar akadémián kívül legnagyobb népszerűséggel bír, és ha egy szépirodalmi intézet nem tartotta szükségesnek vagy célszerűnek az alapító és résztvevő tagokat szavazati jogokkal felruházni, annál kevésbé lehet azt köteleességévé tenni oly társulatnak, mely a szorosabban vett tudományok egyik ágát kívánja művelni.

Ne engedjük magunkat szójárások által tévútra vezetetni. Amint az úgynevezett demokratizálás nem fogja a közönség tömeges részvételét megnyerni, úgy nem fogja az állítólagos célszerű szervezés az értelmes közönséget történelmi társulatunktól visszariasztani. Ily értelemben a magyar akadémia is csak tudományos céh volna, — de én még ezen elnevezést sem habozom elfogadni, mert ha fogalmaink szerint a művelődés tetőpontján álló Franciaország és Angolország az ily állítólagos céheket még nem tudják nélkülözni, midőn a Németország egyes tartományaiban, vidékein, sőt kitűnőbb városaiban keletkezett történelmi és archaeológiai társulatok az egyesülés ezen alakját tartották és tartják folyvást célszerűnek, pirulás nélkül kérdezhetjük mi, vajjon mire ment volna a magyar tudományosság, a magyar akadémia nélkül?

Távol sincs célom, a magyar történelmi társulat életbe léptetését nehezíteni, hanem csak aggodalmaimnak kifejezést kívántam adni, kijelentvén itt, hogy a február 7-én javasolt szervezés módját hibásnak, sőt károsnak tartván, részemről ezen külön szavazat által az eredeti programot illetőleg alapszabályi tervezetet pártolom, miként az, a fenebbi pontokra nézve a február 2-án és 4-én tartott tanácskozmányokban megállapítva volt.

Pest, 1867. február 15-én

Pesty Frigyes
saját és
Ráth Károly nevében.^g

*Pesty Frigyes eredeti kéziratos tisztázata. MTA Kézirattár. Magy. Irod. lev. 4r—163.
Ráth Károly levelezése II.*

13.

1867. március 10. — Pest

A Történelmi Társulat aláírási körlevele

A Magyar Történelmi Társulat
ügyében

Nagyságos Botka Tivadar Urnak.

A magyar tudományos Akadémia történettudományi osztályának tagjai között már régebben fölmerült egy szélesebb alapokra fektetendő „Magyar Történelmi Társulat” létrehozásának szükségessége. Az időt ez eszme valóstítására elvégre elérkezettnek ítélvén, alólirottak több ízben összejöttünk a szóban forgó társulat felől értekezni, s alakításának módjait megállapítani.

^g A „Külön szavazat” első fogalmazványa: „A magyar történelmi társulat alapítóinak 1867. február 7^{én} tartott értekezletben az ugyanezen hó 2^{án} megállapított programtól, és február 4^{én} elfogadott alapszabályi tervezetből lényegesen eltérő alapszabályok fogadtattak el a többség által. Az eltérés abban áll, hogy miután az alapítók eredeti eszméje szerint az alakítandó magyar történelmi társulat alapító, résztvevő és rendes tagokból állt volna, melyek elseje legalább 100 forintot alapítani, a második évenként 5 forinttal az intézet céljához járulni tartoztak, a rendes tagok irodalmi emberekből élethossziglan választván a rendes tagok által, addig az új javaslat szerint választó joggal a tagok minden osztálya ruháztatnék fel, választható bárki lehessen, habár soha sem tett kísérletet az irodalmi téren, és a társulat munkássága egy választmányban lenne központosítva, mely harmad részében évenként pótválasztás által a közgyűlésben megújíthatnék.

Ha nem volna is rá példa a Kisfaludy társaságban, hogy a társulat azon része, mely a szellemi munkásságot képviseli, sem nem az öt forintos tagok, sem nem a 100 ftos alapítók választásának közszöni lételet — és mind a mellett ezen társulat a közönség pártolásának örvend.” (OSzKK. Pesty Frigyes Vegyes Iratai. II. Fol. Hung. 1115.) A beadványból minden valószínűség szerint két példány készült. Az egyiket Pesty kérésére „a társulat kézírattárába” tették, (vö. Források 8.), s ez a Társulat levéltárával elpusztulhatott. A másik — jelen — példányt Pesty elküldte Ráth Károlynak. Egyébként a külön szavazat elemzésével először Mann Miklós foglalkozott. (Ráth Károly élete és munkássága. Századok, 1965. 4—5. sz. 856—857. l.)

Elhatároztuk egy oly „*Magyar Történelmi Társulat*” kezdeményezését, melynek célja a *hazai történelem minden ágának művelése mellett, e tudomány iránt mennél nagyobb részvétet gerjeszténi*. Ezt pedig a hazában eddig szétszórtan működő történetbuvárok és szakkedvelők egyesítése, az e nembeli munkálkodás rendszeresítése, történelmi folyóirat stb. kiadása, Pesten tartandó szakgyűlések, s a vidék történelmileg nevezetesebb pontjaira levéltárak és műemlékek kutatása végett teendő társulati kirándulások által véltük elérhetőnek.

A mindezeket eszközözendő „*Magyar Történelmi Társulat*” életbe-léptetésére azért *előleges bizottsággá* alakultunk, megkésztők az alapszabály-tervezetet, melyet elfogadás végett az alakító közgyűlés elé terjesztendünk. E közgyűlés azonnal egybehivatik alólírott bizottsági elnök által, mihelyt száz aláíró leszen.

Tagjává lehet a társulatnak bármely hazai történetkedvelő, és pedig *alapítónak*, a ki a társulat céljának előmozdítására legalább 100 o. é. forintnyi alapítványt tesz, s *taggá*, a ki szintén e célra 5 o. é. forintnyi évi tagdíjt lefizet, s ugyanerre három évre kötelezi magát. A tagok ez összegért — illetőleg az alapítvány kamataiért — a társulat folyóiratát és almanachját *díj nélkül*, egyéb kiadványait pedig 25 petnyi árleszállítás mellett kapják; azonkívül a gyűlésekre hivatalosak, s az elnökséget és igazgatóválasztmányt ők választják.

Midőn az alakítandó „*Magyar Történelmi Társulat*” célját és főbb szerkezetét eképen körvonaloznánk: tisztelettel felkérjük Nagyságodat, hogy e honi tudomány- és műveltségterjesztő társulat létrejöttében saját résztvevése és más szakkedvelők megnyerése által közremunkálni méltóztassék, — az ajánlkozó alapítók és tagok, neveit a tulsó levél rovataiba följegyezvén, s az *aláírásokat* (Thaly Kálmánnak, belváros zöldfa-utca 4. sz.) legföljebb ápril 15-dikéig beküldvén. — Az aláírt összegek befizetése felől az alakító közgyűlés fog intézkedni.

Pesten, martius 10-kén. 1867.

Horváth Mihály, m. k.
ideigl. bizottsági elnök.

Thaly Kálmán, m. k.
ideigl. bizottsági tollvivő.

Toldy Ferencz, Csengery Antal, Ipolyi Arnold, Wenzel Gusztáv, Rómer Flóris, Henszlmann Imre, Torma Károly, Nagy Iván, Pesty Frigyes és Ráth Károly m. k. ideiglenes bizottsági tagok.^h

Eredeti nyomtatvány. ČSSR. Štátny Archív Bratislava, pobočka v Nitre. Botka Vozokany kart. 25. Rómer Flóris—Botka Tivadar.

14.

1867. március 21. — Eger

Ipolyi Arnold levél kíséretében küldi Thaly Kálmánnak a betelt aláírási ívet, s tanácsokat ad a Társulat ideiglenes titkáranak a további szervezéshez

Eger III. 21 867

Tisztelt Collega

Küldöm az aláírási ívet. Ha nem sok is mit hamarjában összeszereztem, mégis első lépésre kielégítő; s ha az aláírók²² mindegyike csak ennyit hoz is, közel kétszázszal kezdhetjük meg.

A vidékre alig küldhettem egy két helyre, miután a többi itt kellett szétküldöz-nöm. A papok csak aláírnak, de bizony a világiaknak nem kell ilyesmi nálunk. Alig szerezhettem egy kettőt, s csupán a Cassinó ígérését bírom, hogy a legközelebbi ülésben elhatározzák alapítól lépni be.

Kérek azért még néhány ívet, hogy a vidékre is küldhessek. De jó lenne ám ha Ktek s egyenesen is küldenének keresztkötés alatt mindenféle. A tanodák tanárainak, igazga-

^h A nyomtatvány 4 oldalas. Elején a szöveg, belső oldalai közül az egyik üres, a másikon az aláírók neveinek helye, hátsó oldalán pedig nyomtatva Thaly Kálmán címe. Az ismert levelek tanúsága szerint a március 10-i keltezés ellenére már korábban is terjesztették. (Vö. Források 10., 11.)

²² Az első alapítói értekezleten jelen volt tagok.

tóknak, püspököknek, káptalanoknak. Azután a lapokban is erősebben kellene hirdetni. Eddig csak is a Napló²³ hozta a felszólítást; ebben is alig olvasható s észrevehető betűvel és helyen jelent meg. Jó volna a lapok szerkesztőit megkeresni, hogy ajánlva, figyelmeztetve, feltűnőbbben közöljék, nevezetesen: az újdonságok közt is. Nem fog ártani különösen Lonkayt²⁴ is megkeresni, hogy emelje ki lapjában a felhívást, s olvasói közül sokat reménylenünk lehet megnyernünk.

Írtam Ráthnak is megnyugtatólag,²⁵ s remélve most hogy május elején az alakító gyűlésen találkozunk — csak össze ne essék a borsodi tisztújítás s előtanácskozmányokkal, hol előre a pártok által igénybe lévén véve megjelennem kell, igyekezni fogok megjelenni.

Addig is szíves

baráti érzelmeibe ajánlott

tisztelő híve

Ipolyi

Mire e sorokat megírtam volt, veszem a „Magyarországot” s olvasom benne a tudósítást oly érdekes felolvasásáról. Fogadja baráti kézszerítésemat.

Eredeti kézíratos levél. — OL. Thaly cs. lvt. Levelezés.

15.

1867. március 25. — Pest

Thaly Kálmán a Történelmi Társulat szervezési munkálatairól ír Ipolyi Arnoldhoz intézett levelében

Pest, mart. 25. 1867.

Igen Tisztelt Nagyságos Úr!

Becsés levelét kapván, még tegnap küldöttem néhány nyomtatott körlevelet, mint kívánni méltóztatott. Nagy köszönet a valóban ritka buzgó pártfogásért, melyről Ngod szépen betöltött íve ugyancsak tanúskodik. Az alapítók és tagok száma napról napra szépen szaporodik, már van a Ngodéival együtt vagy 70-ig való, mely számból én is 24-et gyűjtöttem. A dunántúliak és erdélyiek — a hol pedig úgy tudom nagyon melegen vették az ügyet — még nem érkeztek be, s általában azt hiszem a legtöbb tag april folyamán fog jelentkezni.

Hogy több ívet nem küldtünk szét s hírlapilag [most még] jobban nem agítalunk: annak oka a már megírt elv szerinti eljárás, hogy ti. most csak mintegy 150—200 művelt törzstag összeszerzése a fődolog, a kik a választmányt csupa szakértőkből válasszák meg; a részletes taggyűjtést majd aztán maga a választmány fogja eszközölni. Én hiszem, hogy a társulat még Anno 1867-ben fel fogja vinni 1000, tagra, s ez 5000 frt évi budget, a mivel már mégis lehet valamit lendíteni. Kivált, ha a tanulni vágyó erettebb, akadémiai ifjúságot sem zárjuk ki majdan az 5 frtos tagok sorából: — a kikből kell a történetkedvelőket nevelni — szép részvétre tehetünk szert. — Ma is két alapító tagot kaptam, az egyik Botlka Tivadar, a másik egy szerérmvármegyei öreg, uradalmi mérnök, a ki mindgyárt régiségek rajzát — castrumokból való téglák stb — is küldött be, és okmányok közlésére ajánlkozik szlavóniai levéltárakból. Írok neki, megköszönve szíves részvétét, és jelentve, hogy levelét elterjesztendem a legelső választmányi gyűlésnek. Lesz itt érdekeltség, csak mozognunk kell.

De Ngod már csak csinálja ki valahogyan hogy az alakító gyűlésről ne hiányozzék; nekem megvallom Ngod nélkül nem lenne semmi bizodalmam az egészhez, mert a többi nevesebb bizottsági tag urak — az egy Wenzelt kivéve — nem elég mozgékonyak s tevékenyek, egy társulat megalakításához pedig élet és tevékenység kell. —

Igen köszönöm Ngod kegyes megemlékezését igénytelen értekezéséről, melyet bizony az akadémia érdemem fölött melegen fogadott, s kinyomatását is a bírólák bírálat nélkül még azon este elrendelték. — Lányai ő excja pedig engedélyt adott számomra,

²³ Pesti Napló.

²⁴ Lonkay Antal az 1850—60-as évek ismert katolikus beállítottságú hírlapírója, ekkor az Idők Tanúját szerkeszti.

²⁵ Utalás a márc. 17-én Ráthhoz írott levélre. (MTAKK Ráth Károly levelezése I.)

hogy a kir. kamarai levéltár Rákóczi-okmányait átvizsgálhatom; holnap megyek először ama levéltárba, hol a Munkácson maradt Rákóczi — s tán a Beresényi — archivumot is feltalálni remélem.²⁶

Hogy Ráthnak írt Ngd: igen jó, mert az úgy látszik még mindig duzzog, ámbar csak úgy magában; mégis, ismervé ügybuzgalmát, hiszem hogy egyik legbuzgóbb tagja lesz a társulatnak. — Húsvét tájban nyakamba vészem Nógrádot. Szécsény, Ludány, Kékkő, Gács lesznek a főstátiók, s tán Losonc is; ha Rimaýra vonatkozót találok: különös figyelemmel leszek reá, s azonnal írok Ngodnak.²⁷ Az Isten pedig elhozván a szép kikeletet, majd a „végeknek tükrét” Egret is adandja látnom. — Ezzel ajánlom magamat továbbra is Ngod nagyrabecsült szíves hajlamaiba,

Ngodnak

tisztelő szolgálja

Thaly Kálmán

Eredeti kézíratos levél. — EPL. Ipolyi lvt. T. 237.

Függelék

A Történelmi Társulat alapszabályainak szövege, melyet a társulati közgyűlés 1867. május 15-én elfogadott, a belügyminiszter pedig május 26-án jóváhagyott

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ALAPSZABÁLYAI*

I. A TÁRSULAT CZÍME ÉS SZÉKHELYE, CZÉLJA ÉS MUNKAKÖRE.

1. §. A társulat czíme „Magyar Történelmi Társulat”; székhelye Pest.
2. §. A Magyar Történelmi Társulat czélja: a hazai történettudomány minden ágának művelése, megkedveltetése, és iránta minél széleskörű érdekelttség ébresztése.
3. §. Ezen czél elérésére nemcsak a szakképességek és szakkedvelők egyesítése, történettudományi dolgozatok írása és kiadása: hanem nyilvános gyűlések és kirándulások tartása, levél- és könyvtárak, műemlékek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.
4. §. A társulat munkássága kiterjed a hazai történelemre, és annak minden segédtudományaira: nevezetesen a paleographia és archeológiai csoportozatokra.

II. A TÁRSULAT TAGJAI ÉS TISZVISELŐI.

5. §. A társulatot képezik a) az alapító, b) az évdíjas tagok.
6. §. Alapító tagokul tekintetnek mindazon honfiak, kik a Történelmi Társulat czéljának előmozdításához legalább 100 o. é. forintnyi alapítvánnyal járulnak, és pedig akár készpénzben, akár a választmány által megítélendő biztosítékkal bíró kötelezvényekben és 5 százalékot jövedelmező értékpapirokban.
7. §. Taggá választathatik minden hazai történetkedvelő, ki a társulat pénztárába évenként 5 o. é. forintnyi tagdíjat befizet, s a nevezett összeg befizetésére három évre kötelezi magát.
8. §. A társulati elnökség áll az elnökből és két alelnökből, kik a társulatot a választmányal egyetértve vezetik és igazgatják.
9. §. Elnökké csak oly férfiú választathatik, ki a hazai történettudomány előmozdítása által magának kitűnő érdemeket szerzett. A társulatot a hatóságok és mások irányában ő képviseli; a gyűléseken s üléseken elnököl; s jogában áll — ha a társulat érdekei sürgetőleg kívánják — rendkívüli üléseket is hirdetni. A tagok egyenlő szavazatai esetében az elnök döntő szavazattal bír.
10. §. Az egyik alelnök a társulatnak főként anyagi ügyeit vezeti. Jogában áll a pénztár állapotát bármikor megvizsgálni; nagy gyűléseken az elnök távollétében őt illeti az elnöklés.

* Vö. *Várkonyi Agnes*: I. m. 107. l. Lónyay Menyhért a 67-es pénzügyminiszter.

²⁷ Ipolyi ekkor Rimaival foglalkozik, ahhoz ígér — ha kutatásai közben talál — adalékokat Thaly.

* Pest, Nyomatott Emich Gusztáv, Magyar Akad. Nyomdásznl. 1867.

11. §. A másik alelnök — ki az elnök távollétében a választmányi üléseken elnököl — a hazai történettudomány ismert érdemű irodalmi férfiai közül választatik.

12. §. A két alelnök egyike Budapesten tartja állandó lakását.

13. §. A társulat titkára — ki a társulat anyagi állapotához képest díjaztatik — úgy az évi mint a havi üléseken előterjesztői hivatalt visel; a határozatok végrehajtásáról gondoskodik; a jegyzőkönyvet, melyet az elnökkel együtt aláír, — vezeti; a társulat közlönyét és évkönyvét a választmány befolyása mellett szerkeszti, levelezéseit folytatja, s könyvkiadásaira, valamint az irattárra fölügyel.

14. §. A társulat jegyzője a titkárnak segítségére van, és őt gátoltatása esetében pótolja.

15. §. A pénztárnok a társulat vagyonát híven és pontosan kezeli; a pénztár állapotáról a havi üléseken általános jelentéssel, az évi közgyűlésnek pedig részletes számadással tartozik. Pénzt csupán a választmány határozata alapján az elnök által aláírt utalványokra — a melyekkel azután beszámol — szolgáltathat ki, kivéven a rendkívüli eseteket, a midőn az elnök saját határozatából is utalványozhat 50 forintig való összeget, a legközelebbi választmányi ülés utólagos jóváhagyása reményében. A pénztárnok bármikor is tartozik az illető alelnöknek módot nyújtani arra, hogy a pénztár állapotát megvizsgálhassa, és a választmány elé minden év végén pontos számadást terjeszt, melynek megvizsgáltságáról a választmány intézkedik, s felülvizsgálat végett az évi közgyűlés elé terjeszti.

16. §. Az ügyész a társulat jogait védi.

III. A V Á L A S Z T M Á N Y.

17. §. A választmány — mely egyelőre 30, de a társulati tagok szaporodásának arányához képest 60-ig bővíthető számú tagból áll — havonként Pesten tartja üléseit, kivéven a szünidőt: augusztus és szeptember hónapokat.

18. §. A választmány, az elnökök egyikének vezérlete alatt, ezen havi üléseken igazgatja a társulat ügyeit, meghatározza a kiadványokat s az azokra fordítandó összegeket; az évi közgyűlés tárgyait és napjait, úgy a vidéki kirándulás idejét és helyét megállapítja; a társulat gazdasági ügyeinek vitelére, közlönye s évkönyvei szerkesztésének vezetésére, benyújtott munkák megbírálására, beküldött régiségek, műtárgyak meghatározására, s a társulati számadások megvizsgálására stb. bizottságokat nevez ki, mely bizottságok a havi üléseken tesznek jelentést.

19. §. Választmányi taggá a társulat bármely tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

20. §. A választmányi tagoknak jogukban áll a havi üléseken a társulat szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról akár írásból, akár élőszóval értekezni, ily tárgyakat bemutatni, másoktól írt értekezéseket fölolvasni; a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, azokra határozó szavazattal be is folyni. Köteleességek pedig, kivált a Pesten lakóknak, a havi ülésekre rendszeren eljánni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — ez üléseken kívül is munkás részt venni.

IV. T Á R S U L A T I V Á L A S Z T Á S O K.

21. §. Az elnököt és alelnököket a közgyűlés — titkos szavazás útján, a jelenlevő tagok abszolút szótöbbségével — választja meg, három évre.

22. §. A választmány szintén a közgyűlés által választatik, oly mód szerint, hogy tagjai közül 10-en — illetőleg 60-nál 20-an — minden évben sorsolás útján kilépnek; e tíz helyett a közgyűlés mindannyiszor más tízet választ, vagy az illetőket újra megválasztja.

23. §. A titkárt, jegyzőt, pénztárnokot és ügyészt az összes tagok közül a választmány választja meg, szintén titkos szavazás által, és pedig mindnyáját állandólag.

24. §. Társulati tagok, valamely tag indokolt ajánlatára, a választmány által havi üléseken, szavazattöbbséggel választatnak.

V. T Á R S U L A T I Ü L É S E K, G Y Ü L É S E K É S K I R Á N D U L Á S O K.

25. §. A társulat havonként egyszer — kivéven augusztus és szeptember hónapokat — nyilvános ülést tart, Pesten, rendes helyiségében. Ez üléseken minden tag jelen lehet, sőt magával vendéget is hozhat; szavazattal azonban csupán a választmányi tagok bírnak. Határozathozatalra legalább tíz választmányi tag jelenléte szükséges.

26. §. A havi ülések tárgyait képezik: tudományos felolvasások, értekezések; bejelentések, előterjesztések a társulat ügyeiről s körébe vágó tárgyakról; okiratok, mű-

emlékek bemutatása, ismertetése; indítványok; társulati kiadványok fölötti határozás; pénztári kimutatás stb.

27. §. E havi ülésekben kívül a társulat minden év május havában közgyűlést tart Pesten, a melyen minden tag egyforma szólás- és szavazatjoggal bír.

28. §. Ezenkívül évenként egy társulati tudományos célú kirándulás rendeztetik a szünidőben, az országnak történelmi és régészeti szempontból nevezetesebb helyeire, fől-váltva.

29. §. A közgyűlés tárgyait képezik az elnökségi s választmányi választások; az alapszabályok netaláni módosítása — a mi azonban a közgyűlés egybehívásakor előre és különösen tudtúl adandó lesz; nyílt számadás a társulat anyagi állapotáról; továbbá tudományos közlések, melyeknek tárgyat — valamint a közgyűlés egész programját — a választmány állapítja meg.

30. §. A vidéki kirándulások tárgyai: egy nyilvános ülés tartása, szakértekezésekkel, a történettudomány érdekében buzdító beszédekkel; továbbá e vidéki kirándulások főcéljának valóstítása — a mire különös súly fektetetik — tudniillik: levél- és könyvtári búvárlatok, műrégiségek kutatása és ismertetése, s általában mindaz, a mi a szakkedvelő közönségben a hazai történettudomány és archeológia iránt részvétet gerjeszthet, vagy részvételére emelő hatást gyakorolhat.

31. §. A vidéki kirándulás helyét és napjait a választmány havi ülésben évről évre határozza meg, legalább három hónappal előre, s a titkár a társulat közlönyében — úgy más lapokban is — idejében közzé teszi.

VI. TÁRSULATI KIADVÁNYOK.

32. §. A társulat közlönyének havonként egy-egy száma jelenik meg, a havi ülések utáni napokban, a titkár szerkesztése mellett, — kivéven a kéthavi nyári szünidőt, a mikor e folyóirat is szünnetel.

33. §. Ezen közlöny képezi a társulat hivatalos értesítőjét, mely annak minden ügyéről rövid értesítéseket ad; tartalmazza — kivonatilag — az ülések tárgyait, a pénztári kimutatást; megemlíti a működő tagok történelmi búvárlatokat; folytonos figyelemmel kíséri a hazai történelem terén föhmerülő jelenségeket; e szakba tartozó kérdéseket tesz, megfjtéseket hoz stb. E folyóirat legtermészetesebb munkatársaiul a társulati választmányi tagok tekintetnek: de szívesen fogad használható közleményeket a többi tagoktól, sőt a társulaton kívül álló történetkedvelőktől is.

34. §. A havi közlönyben megjelent dolgozatok a társulat anyagi erejéhez képest díjaztatnak. Az intézkedés e tekintetben a választmánynak tartatik fenn.

35. §. A társulat az évi közgyűlések alkalmára almanachot ad ki, mely az alapszabályokat, ülésrendet, a választmány és tagok névsorát s lakhelyét, a társulat lefolyt évi működésének vázlatát, kiadványainak jegyzékét, számadásait stb. közli.

36. §. A havi közlönyt és almanachot a társulat minden tagja díj nélkül megkapja. A havi közlönyre külön előfizetés is nyittatik.

37. §. A társulat e két rendbeli kiadványán kívül, pénzerejéhez mérve, önálló történelmi munkákat is adhat ki. E köteteket csak a választmányi és azon alapító-tagok kapják, kik legalább 200 o.é. forintnyi alapítvánnyal járultak egyszerre a társulat látjához. A többi tagok azon kedvezményben részesítenek, hogy e társulati kiadványokat 25 százalék levonása mellett szerezhetik meg.

VII. A TÁRSULAT ANYAGI FORRÁSAI, VAGYONA.

38. §. A társulat bevételeit képezik a főntebb meghatározott alapítványi összegek és 5 forintos tagdíjak, a kiadványok jövedelmei, továbbá a lelkes ügybarátok részéről a társulat számára várható fölülfizetések, adományok és hagyományok.

39. §. A tagdíjak a társulat kiadásainak födözésére fordítanak, valamint az alapítványok kamatait is; de magok az alapítványi összegek alapítókéül biztos helyre letétetvén, gyümölcsöztetnek; elkölteni ezeket nem szabad.

40. §. A fölülfizetésekéből s adományokból — a mennyiben ez utóbbiak alapítványi természettel nem bírnak — a választmány, ha a körülményekhez képest jónak látja, külön tőkét alakíthat; azonban az ily tőke az alapítványok természetével nem bír, s ha a czélszerűség úgy kívánja, folyóvá tehető.

41. §. A társulat vagyonát képeznek még a részére gyűjtött és ajándékozott okmányok, könyvek, műtárgyak, régiségek: de a mennyiben a társulat saját gyűjteményt rendezni nem szándékozik, az ily adományok valamely hazai közintézetnek ajándékozása felől a választmány intézkedik, főttekintettel az okmányokat és könyveket illetőleg a

Magyar Tudományos Akadémiára, s a műtárgyakat és régiségeket illetőleg a Magyar Nemzeti Múzeumra.

VIII. A TÁRSULAT CZÍMERE, SPECSÉTJE; S TÖRTÉNHEŐ FELOSZLÁSA.

42. §. A társulat czíme: „Magyar Történelmi Társulat” lévén, e köriratot viseli a titkár őrizete alatt álló pecsétjén is, mellyel kiadványait jelöli, s történelmi bűvárlatokra kiküldött választmányi tagjainak megbízó vagy ajánlóleveleit stb. hitelesíti. A pecsét czímerrészenek meghatározása az első választmányra bízatik.

43. §. A társulat mindenrendű tagjai és tisztviselői fel vannak jogosítva az őket megillető társulati czímek használhatására.

44. §. A társulat feloszlását csak oly közgyűlés határozhatja el, mely előleges kihirdetés folytán e czélból hivatott össze, s a jelenlevő tagok kétharmada a feloszlás mellett van.

45. §. A társulat feloszlása esetében annak alaptőkéje s minden egyéb vagyona a Magyar Tudományos Akadémia történelmi és archeologiai bizottságának rendelkezésére hagyatik, fele részben az egyik, fele részben a másik bizottságot illetőleg.

1105 szám
R. B. M.

Ezen alapszabályok jóváhagyatnak.

Budán, 1867-dik évi májushó 26-án.

A minster helyett

Szlávy József m. k. államtitkár.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT ELNÖKSÉGE:

1. Gr. MIKÓ IMRE
2. HORVÁTH MIHÁLY
3. IPOLYI ARNOLD

Választmányi tagjai

1. BALÁSSY FERENCZ	24. b. MEDNYÁNSZKY DÉNES
2. BOTTKA TIVADAR	25. NAGY IVÁN
3. CSAPLÁR BENEDEK	26. NAGY IMRE (Alsó-Szopori.)
4. CSENERGY ANTAL	27. b. NYÁRY ALBERT
5. DOBÓCZKY IGNÁCZ	28. PAULER GYULA
6. b. EÖTVÖS JÓZSEF	29. PESTY FRIGYES
7. ÉRDY JÁNOS	30. PULSZKY FERENCZ
8. gr. ESZTERHÁZY JÁNOS	31. RÁTH KÁROLY. (győri.)
9. FABÓ ANDRÁS	32. RÉVÉSZ IMRE
10. FRANKL VILOS	33. RÖMER FLÓRIS
11. GLEMBAY KÁROLY	34. SOMHEGYI FERENCZ
12. GYÁRFÁS ISTVÁN	35. SZABÓ KÁROLY
13. HAÁN LAJOS	36. SZALAY ÁGOSTON
14. HAJNIK IMRE	37. SZILÁGYI ISTVÁN
15. HENSZLMANN IMRE	38. SZILÁGYI SÁNDOR
16. HORVÁTH ÁRPÁD	39. THALY KÁLMÁN
17. HORVÁTH ELEK	40. TOLDY FERENCZ
18. JAKAB ELEK	41. TORMA KÁROLY
19. KARÁCSÓN MIHÁLY	42. TEÖREŐK GYULA
20. KNAUZ NÁNDOR	(Árpaí.) †
21. KOVÁCS ISTVÁN	43. VÉGHÉLYI DEZSŐ
(Nagy-Ajtai.)	44. WALTHER GÉZA
22. IFJ. KUBINYI FERENCZ	45. WENZEL GUSZTÁV
23. LEHOCZKY TIVADAR	

Titkár: THALY KÁLMÁN

Pénztárnok: PESTY FRIGYES

Jegyző: PAULER GYULA

Ügyész: DR. FISCHER KÁLMÁN

Eredeti nyomtatvány. Századok irattára.